

VISELETI IPAROK

TÍMÁROK

Ami a szegedi tímárság múltját, történeti fejlődését, népeleti sajátosságait illeti, a XVIII. század előtt szorosan összetartozott a lábbeli-iparral. A tímár, másként varga mesterség, ekkor még egyaránt jelenthette a nyersbőr kikészítését, de magának a feldolgozott bőrnek lábbelivé szabását is. Középkori adataink, főleg az 1522. évi tizedjegyzék szerint, csak a szűcs és szíjjártó mesterség működött önállóan, bár nyilván a vargák céhén belül is érvényesülhetett bizonyos szakmai önállósodás.

A mesterség a hódoltság idején a török tímárság fejlett technikai sajátosságaival is gazdagodott, amire a *Tabán* városrész is utal. Erről más vonatkozásban több helyen is megemlékezünk. A török tímárság szakmai hagyományából és formavilágából sarjadt egyébként a szegedi papucsos mesterség is.

Sajátságos módon a XVIII. században először *némőtímárok*, *némötvargák* gondolnak a céhbe tömörülésre. Nevük németül is előfordul: *Rothgärber* und *Lederer*. A Város tanácsa 1726-ban öt Szegeden élő németvargának megengedi a *fertálycéh*¹ alapítását. Német céhlevelük 1823-ból származik, pecsétjüknek azonban már magyar a fölirata. A céh patrónusa Szent Lőrinc vértanú, ami a szakmában egyedülálló. A választás közelebbi okát nem ismerjük. A *magyarvargák*, *magyartímárok* csak a XVIII. század második felében állanak céhbe. Ennek a késedelemnek nyilván az az oka, hogy ősi soron a pásztorok is értettek a bőrcserzéshez, és a legkezdetlegesebb igényeket ők is ki tudták elégíteni.

A szegedi magyarvarga céh különben 1774-ben alakult meg. A szegedi „bötsületes magyar vargha céh” — mint jegyzőkönyvének² bevezető sorai elárulják — „*Jász-Berényből, s más Helységekbul származott és szerközött ide ezen Nemes Szabad Királyi Szeged városában*” és most 1774-ben nyerte el a céhkiváltságot. Az alapító hét tag: Matuz Sámuel, Ferencsik István, Kolacsánszky János, Bali Antal, Gombos Imre, Khlupics György, Matuz Mátyás. Nevük után ítélve, felvidéki származásúak. Ez érthető, hiszen a magyar céhélet zavartalan, középkorban gyökerező folytonossága szinte csak itt, Felső-Magyarországon maradt meg. Világos tehát, hogy a hódoltság következtében megdermedt, háziiparként tengődő szegedi mesterségek korszerű kibontakozásukat, modern fejlettségüket, technikai haladásukat csak a felvidéki iparosok bevándorlásával tudják kimunkálni. Ezek a hatalmas céhkultúrával rendelkező mesterek a nagy konjunktúra hallatára szívesen is jönnek az Alföldre, így különösen a jelentős gazdasági energiáktól duzzadó Szegedre, ahonnan azután fiókcéhek, fiáák sarjadnak a környékbeli városiasodás, ipari munkamegosztás további bontakozása során. Csak megemlítjük, hogy nemcsak a szegedi magyarvargáknál van így. A híres szegedi kalapos céh anyacéhe eleinte Besztercebánya, a gombkötőké pedig Léva.

¹ Jenőfi 34.

² *Böcsületes Magyar Vargha Céhnek, melly Nemes Szabad Királyi Szeged Várossában Ao 1774. die 7ma Juny el állítatott a Prothocoluma. 1774—1873. SZÁL.*

A jegyzőkönyvben természetesen nemsokára föltűnnek a törzsökös szegedi polgárságból származó inasok is, akiket egyébként a céh keményen nevel a becsületesség-re, szakmai tudásra. Ennek érdekében még a korbácsbüntetéstől sem riad vissza. A bevándoroltak is szegedi családokba házasodva, polgárjogot szerznek. A céhtagok névsorából kitűnik, hogy a mesterség hosszú nemzedékeken át öröklődik egyes családokban. Az említettekén kívül jeles mesterek kerülnek ki a Szekerke, Szilber, Zvér, Ónozó, Herke, Skultéty, Kálmán familiákból. Ivadékaik később a Város kormányzásában, művelt társadalmában is jeleskednek. Így a Szilber család országgyűlési követet, a Skultétyak tisztviselőket, a Kálmán-család későbbi sarja a híres folklorista, Kálmány Lajos.

A szegedi magyarvarga, másként magyartímár céh virágzását, tekintélyét az is mutatja, hogy 1774—1822 között a következő városok szakmatársai tartoznak a szegedi anyacéhhez: Arad, Gyula, Hódmezővásárhely, Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza, Kiskunmajsa, Kunszentmárton, Magyarkanizsa, Makó, Mezőtúr, Nagyikinda, Nagyszentmiklós, Szarvas, Szentés, Temesvár, Zenta.

A céh alakuló ülésén, 1774 június 7-én megjelentek a rokoncéhek: a csizmadiák, szücsök, szíjjártók képviselői is. Matusz Sámuel lett a céhmester, Kolacsánszky János az atyamester, nótárius Gombos Imre, szolgálómester pedig Bali Antal. Itt állapították meg a céh alapszabályait is. Eszerint a vargalegényeknek újtévől másik újtévig kellett szolgálniuk. Évi bérük 10 rhénesforint. A legénynek joga volt minden bőrkészítésben egy maga pénzén vett marhabőrt és egy borjúbőrt mesterének szerzőjével feldolgozni. Nem volt joga azonban az ökö-, bika-, ló- és csikóbőr kikészítéséhez. A tulajdonában levő bőrt csak akkor vághatta föl bocskornak, ha gazdája nem vásárolta meg tőle. Ha a gazda megvette, a bocskorkészítésért 1 forintot tartozott a legénynek fizetni. A legénynek minden harmadik szombaton volt csak szabad bőrt vásárolnia és mesterével megosztania.

Az évi bér fejében a legény mindennap tartozott 4 pár sarut vagy ugyanannyi bakancsot szabott bőrből és összevarrott szárból elkészíteni, megvarrni, továbbá 10 pár bőrcapát varrott szárból készíteni. A legény kötelessége volt még a belügozott bőroket napjában egyszer megforgatni.

A legényeknek a céhládában külön kasszájuk és perselyük volt munkanélküli vagy betegeskedő társaik számára. Az önszegélyezésnek ezt a módját a *hetipérez* befizetésével biztosították.

A *céhremek* egy pár saru, bakancs, bőrcapca feldolgozásából, illetőleg elkészítéséből állott. *Remekhiba* volt, ha valaki nem *remekbőrt* használt a munkájához. 1818-ban Nagy Ferenc szenátor, *céhkommiszárius* javaslatára elhatározza a céh, hogy minden remekelt új mester köteles a városi *ispita* számára 7 forintot felajánlani. 1855-ben Külös Ferenc remekül a következőket készíti: 1. *ökörbőrt felit sárgán, felit plang feketére*. 2. *Két Tehénbőrt Feketére, egyiket Fényesen, másikat halzsíros*. 3. *Egy ló bőrt, Feketére, Fényes*. 4. *Két Bornyúbőrt egyiket Fekete másikat Vixra*. 5. *Két Jubőrt Sárgán Szattyánnak*.³

A céh 1822-ben új privilégiumokat és artikulusokat kapott. Ebben az ünnepélyes időpontban a következők voltak a céh tagjai: főcéhmester Gombos Imre, atyamester Fabó Ádám, céhnótárius Ifjú Szalay József, céhtagok Öreg Szalay József, Ferencsik Péter, Szabó István, Herke János, Ónozó András, Benyák György, Kálmány Ferenc, Dobos József, Lassú János, Mucsi Lázár, Cseh János, Katzián József, Bali János, Skultéty József, Csányi Sebestyén, Bugyi Pál, Szekerke János, Gregorik András, Vaslovics Imre, Mészáros György, Szekerke József, Tisza András, Bali József, Szalay Antal, Sismis Pál, Herke István, Nagy István, Bali Mihály, Híres András, Benyák János, Ifjú Kálmány Ferenc, Mucsi Antal, Bálint Mihály, Maletentzky István, Babcsány János, Remes József, Hubert György, Tóth János.

A céhnek — mint mondtuk — Szent Lőrinc vértanú volt a védőszentje. Díszes zászlót is szenteltek (1830) az ő tisztességére. Egyik oldalán Szűz Mária, a másikon Lőrinc vértanú. A zászlót jellemző módon egy bőrdarab is díszítette: 681 forint 17 krajcárba került.⁴ Hogy ilyen hatalmas összeget tudtak céhzászlóra fordítani, minden esetre a közösség kiváló jólétét és gazdagságát bizonyítja.

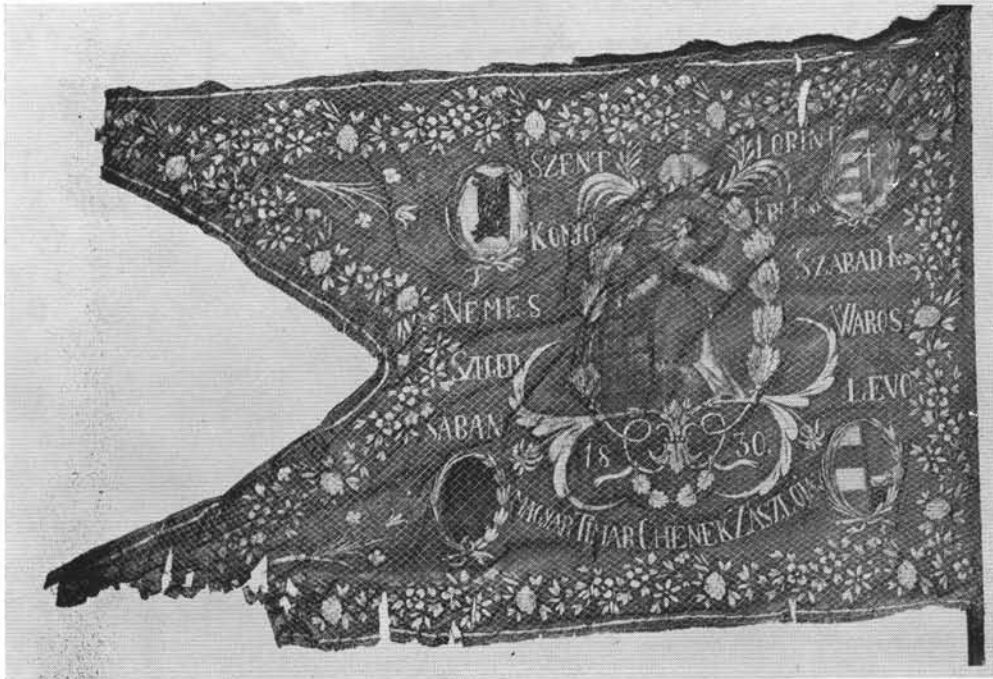
A céh így a legmódosabbak közé tartozott Szegeden. Minden jótékonyaságból, nemzeti ügyek támogatásából is kivette a részét. A múlt század harmincas éveiben többek között a Nemzeti Színház építésére is adakozott.

³ *Hilf* 120.

⁴ *Hilf* 116.

A céh jellegzetes ünnepe volt a *ládakísérés*, vagyis a céhládának vízkereszt táján történő céhválasztás után az új céhmesterhez való ünnepélyes átvitele. Fényesen megülték a farsangot és úrnapját, továbbá a *céhpátrónus* ünnepét. Ezt a kiadások is mutatják. Jellegükről sajnos nem maradtak följegyzések.

Jegyezzük még meg, hogy a szegedi magyarvargák leginkább Felsővároson dolgoztak. Ezt ennek a városrésznek magasabb fogyasztói színvonala, polgárosultabb

A timárok céhzászlója (MFM)

környezete mellett a tabáni töröktímárság hagyományai is magyarazzák. Érthető, hogy a megalakuló, egyelőre anyagi gondokkal küszködő céh éppen az ősi felsővárosi Szent György-plébániatemplomtól kölcsönöz 200 forintot, amit azonban hamarosan visszatérít.

Az utolsó céhmester (1873) Kálmán Antal volt. Híresebb mestertársai, akiknek nevét még hallottuk: Szekerke József, Takács János, Hubert Antal, Stemler György, Kálmán Ferenc.

A régi árszabások részletező tételeiből az tűnik ki, hogy a magukat akár magyar-akár némettímár néven emlegető mesterek kizárólag bőrök cserzésével, feldolgozásával foglalkoztak, majd csizmadiáknak, szíjjártóknak, nyergeseknek, kesztyűsöknek adták el. A vargák viszont a bőrcserzés, kikészítés mellett, bizonyos lábbeliket is szabtak. Így a magyarvargák bocskort, sarut, bakkancsot készítettek, a németvargák pedig a finomabb saru, papucs, cipő varrásában jeleskedtek.

Az 1813. évi Árszabás adatai:

A tímároké:

Egy pár fényessen Feketére el-készített, és Magyar tsizmadiának való Tehén Bőr	24 fl.
Egy pár kisebb Tehén, vagy Harmadfű Tinó Bőr Feketére fényessen el-készítve	20 fl.
Hal Zsírral Feketére el-készített két Esztendős Borjú Bőrnek párja	13 fl.
Egy kötés Feketére el-készített leg jobb Borjú Bőr, melyben Tíz darab foglaltatik	26 fl.
Alább való Bőröknek oly formán elkészítése	16 fl.
Egy nagy Ökör, vagy nagyobb Tehén Bőrnek Hal Zsírral fényesre való ki-készítéséért	5 fl.
Egy kisebb Tehén Bőrnek ugyan aképen való kikészítéséért	4 fl.
Egy Hal Zsír nélkül fehérre való kikészítéséért	3 fl.
9. Egy pár Pittling, az az: másfél esztendős Borjú Bőrnek hasonló kikészítéséért	3 fl.
10. Egy pár esztendős Borjú Bőrnek detto kikészítéséért	2 fl.
11. Szopós Borjú Bőrnek párjától detto	1 fl. 30 kr.
12. Egy Ló Bőrnek feketére való kikészítése	3 fl.
13. detto fehérre	2 fl. 30 kr.
14. Egy leg-nagyobb Bőrnek fontos Talpnak való ki-készítéséért	10 fl.
15. Kisebb Bőrnek hasonló ki-készítéséért	7 fl.
16. Egy jól kikészített egész fontos Talpnak ára	20 fl.
17. Egy Fél-Fontos Talpnak ára	14 fl.
18. Egy pár ki-metszett fontos Talp	45 kr.
19. Alább való Talp	24 kr.
20. Leg alább való detto	15 kr.
21. Hal zsírral feketére ki-készített Tehén, vagy Negyedfü Tinó Bőrnek párja,	
Tszákra való	20 fl.
22. Öreg Juh, vagy Birka Bőr Szattyánnak tserrel ki készítve	42 kr.
23. Birge Tok Juh Bőr Szattyánnak	36 kr.
24. Egy pár közönséges Ökör, és Tehén Szarv	10 kr.

A magyar vargáké:

1. Egy Ökör bőrnek botskorra, vagy talpra való el-készítéséért	2 fl. 30 kr.
2. — Tehén vagy negyed fü Tinó bőrnek ki-készítése	2 fl.
3. — harmad fü Tinó, s üsző bőrnek detto	1 fl. 45 kr.
4. Ökör vagy nagyobb Tehén bőrnek detto fehérre	2 fl. 30 kr.
5. — Kisebb Tehén bőrnek	2 fl.
6. — Tavalyi borjú detto	1 fl.
7. — Ökör vagy nagyobb Tehén bőrnek feketére való készítéséért	3 fl. 30 kr.
8. — Kisebb Tehén, vagy Tinó detto	2 fl. 30 kr.
9. — Tavalyi borjú	1 fl. 30 kr.
10. — Ideji borjú	1 fl.
11. — Öreg Ló bőrnek ki készítése feketére	1 fl. 48 kr.
12. — Kisebb ló bőrnek feketére való készítése	1 fl. 15 kr.
13. — Ló bőrnek botskorra való ki készítése	1 fl. 15 kr.
14. — Nagyobb Ökör bőr botskornak ki készítve	12 fl. 30 kr.
15. — kisebb vagy söre ökör bőr	10 fl.
16. Tehén vagy tinó bőr hasonlóan kikészítve	9 fl.
17. Egy vagy két esztendős borjú bőr feketére	3 fl.
18. — Tavalyi borjú bőr feketére	3 fl. 30 kr.
19. — Kész ló bőr Tsizmadiának való	3 fl. 48 kr.
20. Egy pár Saru első fára	3 fl. 30 kr.
— detto másodikra	3 fl. 15 kr.
— detto harmadikra	3 fl.
21. Egy pár téli bakants első fára akár saru akár tsizma formára légyen tsinálva	2 fl.
— detto második fára	1 fl. 45 kr.
— detto harmadikra	1 fl. 30 kr.
22. Egy pár leg-nagyobb Botskor Ökör bőrből	36 kr.
detto Tehén bőrből	30 kr.
23. — Alább való Nyakbul, Májbul és Hasbul	18 kr.
24. — Leg nagyobb bőr kaptza	1 fl.

25. — középszerű detto	45 kr.
26. — Gyermeknek való detto	36 kr.
27. Ló bőrből bőr kaptza a leg nagyobb detto	45 kr.
detto detto kisebb	36 kr.
detto detto leg kisebb	24 kr.
28. Egy pár ki metszet leg nagyobb Talp detto	20 kr.
detto középszerű	18 kr.
detto leg kisebb szerű	15 kr.

Németh Vargáké

1. Viaszal bé eresztett hosszabb szárú úgy nevezett viaszkos saru	8 fl.
2. Borjú bőrből lágy viaszal fényesített a mostani szokáshoz képpent leg tsinosabbban elkészültt úgy nevezett Tiszt saru, első fára Zsinorral, rojtal	7 fl. 45 kr.
Ugyan ollyas második fára	7 fl. 15 kr.
detto harmadik detto	6 fl. 45 kr.
3. Ugyan ollyas alább való modon készültt saru első fára	7 fl.
detto detto második fára	6 fl. 30 kr.
detto detto harmadik fára	6 fl.
4. Közönséges borjú, vagy is Fischlederből készültt egy pár saru első fára	6 fl.
detto másodikra	5 fl. 30 kr.
detto harmadikra	5 fl.
Tíz, tizenkét esztendőös gyermeknek	4 fl.
Négy esztendőstül nyöltzig	3 fl.
5. Kordoványbul selyem Zsinorra, rojtra leg tsinosabbban el készültt egy pár saru első fára	6 fl. 30 kr.
detto második fára	6 fl.
detto harmadikra	5 fl. 30 kr.
Kordoványbul selyem Zsinorra rojtra leg tsinosabbban elkészültt egy pár saru	4 fl. 30 kr.
Tíz, tizenkét esztendőös gyermeknek	4 fl. 30 kr.
Négy esztendőstül nyöltzig	3 fl. 30 kr.
6. Fehér személyeknek készített fűző saru, az az: topánka hal Zsirral készültt bőrből tsinosban el készítve	3 fl. 30 kr.
Kisebb személynek való	2 fl. 30 kr.
Leány gyermeknek való	1 fl. 30 kr.
7. Ugyan ollyas fűző Saru kordoványbul	4 fl.
Második rendű	3 fl.
Harmadik detto	2 fl.
8. Bagariából készültt leg nagyobb férfi Saru	9 fl.
Kisebb detto	8 fl.
9. Hogy ha pedig a Gazda adja a fölső bőrt a Vargának, béllésért, talpért, zsinorozásért, munkáért egy pár Sarutul fizetni fog	3 fl. 24 kr.
10. Egy pár férfi tzipó hal Zsiros bőrből	2 fl. 30 kr.
11. detto Paputs	1 fl.
12. Egy pár Asszony tzipó hal Zsiros és ketske bőrből közönségesen készültt	1 fl.
13. Ugyan ollyan selyemmel béllelt tsinosabbban készültt	1 fl. 30 kr.
14. Fekete bőrből egy pár Asszony paputs	1 fl.
15. Tíz, tizenkét esztendőös leány gyermeknek	51 kr.
Három, 4. 5. 6. esztendőösnök	30 kr.
16. Egy pár nagyobb paputsnak talpért, béllésért és varrásáért, a Gazda adván hozá a fölső Bőrt a Vargának fizetni fog	45 kr.
17. A fejjelés pedig az új Sarunak föntebb lévő Számok alatt meg jegyzett fele áráért fog készítettetni	1 fl.
18. Egy pár egész talpallás	1 fl.
detto fél dettó	45 kr.
19. Egy pár Sarunak obsetzolása	18 kr.

A múlt század első feléből a család megőrzésében ránkmaradtak Felmayer János tímárlegénynek vándorlásairól készült följegyzései,⁵ amelyeknek rövid ismertetését nemcsak szakmai tanulságuk, hanem néprajzi, sőt művelődéstörténeti jelentőségük miatt is szükségesnek tartjuk.

⁵ Az iratokba a Felmayer-ivadék, Kohlmann Ferenc baráti szivességéből tekinthettünk bele.

Szeged bőriparában, de a Város közeletében is igen jelentős szerepet játszott a Felmayer, szegedi ajkakon Fölmayer család, amely bécsi eredetű és mészárosként 1759-ben nyert szegedi polgárjogot. A család bécsi ágával még a múlt század második felében is tartja a rokoni kapcsolatokat, amikor ő maga itt Szegeden, a reformkorban már magyarrá vált. Föltételezhető, hogy az első Felmayer üzleti politikából telepedett meg itt Szegeden, hogy Bécsnek marhaszükségletét közvetlenül, azaz a magyar tőzsérek kizárásával, családi összeköttetések révén intézze. A család már a XVIII. században a mészároság mellett egy rokonszakmát kezd hosszú nemzedékeken át művelni, és ez a némettímárság volt.

A család egyik tagja, Felmayer Antal, a napóleoni háborúk idején a *Kistisza* (ma Maros utca) mocsaras vízállásán a *Kéri Kata luka* néven emlegetett vízeresztő árok mellett 900 négyszögöles telket vásárolt. Ez a terület egyébként a mai Maros, Timár és egy másik híres tímárcsaládról elnevezett Kálmán utca körzete, ahol a bőráztatásra abban az időben még bőséges lehetőségek voltak. Ezzel voltaképpen a felsővárosi Tabán törökkori bőrműves hagyományait is folytatják. Felmayer a vízjárta telket föltöltötte, és hatalmas műhelyet, családi házat épített rajta. A tímárság mellett később kékfestőgyárat is alapított.

Felmayer Antal kisebbik fiának, az 1816-ban született János tímárlegénynek vándorkönyve tanúsítja, hogy 1834—1838 évek között a következő vándorutat teszi meg: Arad, Versec, Pancsova, Zimony, Mitrovica, Temesvár, Versec, Baja, Buda, Bécs. Bécsből elindulva a következő fontosabb helyeket lakja meg: Znaim, Prága, Teplitz, majd Drezda, Meissen, Lipcse, Halle, Magdeburg, Hamburg, Lübeck, Koppenhága, Trelleborg, Flensburg, Kiel, ismét Lübeck, Hamburg, Bréma, Oldenburg, Deventer, Amsterdam, Leiden, Hága, Delft, Rotterdam, Antwerpen, Brüsszel, Köln, Aachen, Bonn, Koblenz, Frankfurt, Mainz, Mannheim, Worms, Stuttgart, Ulm, Augsburg, München, Salzburg, Bécs. Szegeden váltott vándorkönyve mellett dánnyelvű *Vandrebog*-ja is ránkmaradt. Naplójegyzetei sajnos, igen szűkszavúak. A helyek följegyzésén túl csak néhány szóval utal a szakmai jellegzetességekre. Megjegyezzük még, hogy Felmayer János tímárműhelye az *Árokparton*, a későbbi Árpád utcában, a mai Sebészeti klinika táján állott. Mesterségét János fia, Mikszáth Kálmán legkedvesebb szegedi barátja is folytatta.

TABAKOSOK

A tímárságnak némileg specializálódott ágához tartoztak a *tabakosok*, más néven *fehértímárok*, ismét másként *szattyánosok*, *szattyántímárok*, akik a finomabb bőrök kidolgozásában jeleskedtek. A céhiratokból nem tudunk róluk semmit. Ezen azonban nem szabad csodálkoznunk, hiszen nem vezették őket rendszeresen.

Az egykor virágzó szegedi tabakos mesterségről, vagyis a bőrfeldolgozás sajátos finom módjáról alig tudunk valamit. A kellő időben, vagyis virágjában nem akadt szabatos megörökítője. Cserzy Mihály (Homok) jeles szegedi iparos író ejt néhány szót egyik kötetben meg nem jelent tárcájában⁶ a régi tabakosokról. Tömörkény egyik novellájában⁷ olvashatjuk: *tabakos* = asszonylábakra dolgozó finom tímár. Cserzy részletesen igyekszik megmagyarázni a szót, illetőleg mesterséget. Az ő előadását itt-ott még öreg szegedi tímár és más, bőrrel dolgozó mesteremberek visszaemlékezéseivel is kiegészítjük.

Az igazi tabakosok szerinte leginkább Erdélyben dolgoztak. Itt az Alföldön vagy Dunántúl többnyire csak „egyszerű” tabakosok éltek, akik csak a birkabőrt dolgozták ki, és ebből subára való *fehérirhát*, leginkább pedig csizma- és papucs bélésnek való szattyánt készítettek. Az így feldolgozott juhbőr *tabakoszattyán* néven is ismeretes volt. Cserzy idejében csizmában már nem igen alkalmazták bélésnek, mert a vászonnál drágább volt, hanem inkább csak a papucsosok készítettek belőle bélést, oldal-foltot. Az igazi tabakosok a kecskebőrt is kidolgozták, és ebből lett a *kordován*. Előbb leszedték aról a gyapjút, azután csávéba tették, és ott pácolódott bizonyos ideig. Amikor kész volt ez a művelet, különböző színűre festették az állati bőrt, ennek végeztével pedig dörzsölni kezdték. Volt ehhez való két fafogóval ellátott gömbölyű üvegjük, amivel a négy lábú, *fanyerög* néven emlegetett bakon olyanra simították a bőrt, mintha az fényes lap lett volna. Ekkor következett befejezésül a *valcolás*, hogy a bőr szép fodrot kapjon. Az így kimunkált kecskebőrt kötésekbe foglalta a tabakos. Egy kötésben volt 10 darab.

Valamennyi a lábhegynél fölfűzve, és így vitte föl a pesti vásárra, ahol igen kapós volt abban az időben az ő gondos kezemunkája.

Cserzy röviden még azt is megemlíti, de még mi is hallottuk, hogy cserzés céljaira legalkalmasabb volt a kutya fehér ürüléke, a benne levő savak miatt. A tabakosinasok szögesbot végére bökve szedték össze az utcán. Régi szakmai visszaemlékezések arról is tudnak, hogy a múlt század folyamán még egész utcasor tabakos élt Szegeden, de helyét már nem tudták megnevezni.

⁶ Cserzy M., Régi mesterségek. SzH. 1903, 206. sz.

⁷ Tömörkény I., Munkák és napok 481.

BOCSKOROSOK

A magyartímárságból nőtt ki a szegedi bocskoros mesterség.⁸ A *bocskoros*, *bocskorostímár*, *bocskorvarga* szakma régi helyi világáról nem sokat tudunk.⁹ Írásbeli adatokkal nem rendelkezünk. Öreg mesterek visszaemlékezéseiből azonban bizonyosra vehető, hogy nem is volt önálló, külön képezéshez kötött iparág, hanem vargák, tímárok foglalkoztak bocskorkészítéssel. Egyesek erre specializálták magukat. Így az 1765. évi Árszabásban szó esik a *Telekes Bocskor Fűzők vagy árulók* portékáiról. Egyszerűbb bocskort különben ügyeskező pásztorok, parasztemberek is szoktak készíteni maguknak.

Régi jeles szegedi bocskorkészítő mesterek Kálmán Ferenc tímár (Kálmány Lajos testvéröccse), Evetovics Mihály, Havrincsák György és fia Mihály, Elek Illés (1851-1927), ennek fia, Elek Gyula (1891—1974), akinek adatainkat is köszönjük.

Bocskorosaink valamikor mintegy 50 km körzetben vásárokra is elmentek. Vevőkörük zömében kubikosokból és aratókból került ki. Elek Gyula, aki az első világháborúban hadifogolyként Oroszországot is megjárta, és ott módjában volt kis műhelyt is nyitni, a két világháború között el szokott látogatni a vidéki árumintavásárookra, sőt a budapesti Nemzetközi Vásárra is. Budapesten bocskorainak minőségével és mutatós formájával állandó föltűnést keltett, és növekvő készletét mindig eladta. Mint mondotta: először, próbaképpen csak 1 métermázsza bocskorral jelent meg, a negyvenes évek elején már 21 métermázsával kaptafa nélkül. Nagy nemzetközi vevőköre volt, különösen angolok és hinduk vásároltak tőle. Akadtak többször is olyanok, akik több ezer pár bocskor állandó szállítására akartak vele külföldi szerződést kötni. Ebbe azonban nem ment bele, mert ez egyebek mellett műhelyének gépesítésével járt volna, márpedig szerinte igazi bocskort csak kézen lehet készíteni.

Az a nagy érdeklődés, amely állandóan mutatkozott, Elek Gyulát újabb formák teremtésére ösztönözte, de emellett természetesen a hagyományos fajták készítését is szinte iparművészeti fokra emelte. Újabb formái természetesen már számolnak a városi élet igényeivel, és főleg gyermekek, fehérnépek számára készülnek. Alakjukra nézve átmenetet mutatnak a régi bocskor és az új, idegen eredetű szandál között. Feltűnő vonásuk a régihez képest, hogy már sarkuk is van, és varrásuk különös gondal készül.

A bocskorosok a bőrt vágóhídról, uraságtól, gazdáktól, továbbá gyepmestertől, sőt olykor dögöt fogyasztó cigányoktól szokták beszerezni. Talpuk és fejbőrnek marhabőrt, díszítés, *szirombúr* gyanánt pedig disznó-, kutya-, kecskebőrt használnak. Az olyan egészében lehúzott marhabőrnek, amelyen a négy láb bőre is rajta van,

⁸ A szegedi bocskorosokról *Bálint S.*, A szegedi bocskoros mesterség. Bőr- és Cipőtechnika 1956. Itt átdolgozva közöljük. Vö. még *Für J.*, A bocskorkészítés munkamenete. Ethn. 1974.

⁹ *Kovács*, 215.

Bocskorosátor (MFM)

kezeslábastalp a szakmai neve. Egy egész marhabőrből annyi pár bocskor készül, ahány kilót nyom. A bőrrészeket vastagság szerint osztják el és használják föl. A vastagából természetesen talp lesz, a vékonyából, főleg a *hasszél* részéből pedig a *fejbőr*, vagyis a bocskornak a lábfejre boruló része készül. A legvékonyabból, tehát a láb részből, de főleg a disznó-, kecske-, és kutyabőrből készül a szzirombőr, vagyis a bocskor varrásához, összefűzéséhez használatos, keskeny szijakká hasogatott erős bőr. A *bocskorszija*, azaz a fűző szija marhabőr vékony *hasszéléből* készül.

A tímármunkát, vagyis a bőr feldolgozását már csak Elek Gyula műhelyében volt alkalmunk közvetlenül megfigyelni. A nyersbőrt először deszkával bélelt *meszsgödörben* áztatják. Itt marad 8—12 napig. Utána a *koppasztóbakra* húzzák, ahol a szőrtől megkoppasztják, *lészőrözik*. Majd megfordítják és a fölösleges, még ottmaradt húsrészeket kaparják le a *falckés* (=vékonyító kés) segítségével, azaz *husolják*, *lëhusolják*. Ezután a tiszta vízben való *fölmosás* következik, majd a bőrből a kétkézvonóra emlékeztető *szinölökés* segítségével kinyomják a meszet, vagyis *kiszinölik*. Most a bőrt a *cseröskád*ba, *cserzökupá*ba teszik. A *cserlé* lápon hozott fakéregből elvont cserrel, az újabb évtizedekben pedig cserkivonattal készül. Naponta háromszor kell benne a bőrt megforgatni. Cserzésre szegényebb mestereknél a *cilak* is szolgál, vagyis olyan

Elek Gyula bocskorosmester (Juhász A. felvétele)

nagyobb hordó, amelyből 2—3 szomszédos donga hiányzik, de természetesen az abroncs összetartja. A cserfakérget hetenként ki kell cserélni. Az *átcszerőtt* bőr négy hétig zik, ennyi idő alatt kellően *átérik*. Ezután *száradás végett* kiakasztják, hosszú rúdra, astzallapra pöckölik. Most már ez a *pőrebőr* voltaképpen használható, de sokszor még további finomító eljárásnak is alávetik. Így *barkázzák*, vagyis a bőr külső oldalát dörzsöléssel puhítják. Ennek eszközei a *barkázó*, továbbá a *fodorítófa*, *cvergfa*.

A szabás, fölszabás színhelye a *szabóasztal*. Eszköze a *görbekés*, másként *bicske*, amellyel a bocskoros mindig magafelé közelítve dolgozik. Ezután a *pángli* (=alacsony, fiókokkal ellátott, szélén léccel szegélyezett hosszúkas munkaasztal) mellé *kerekszékre*, suszterszékre ülve következik a bocskor varrása. A kiszabott nedves bőrt először is *fára húzza*, vagyis *bocskorfára*, bocskorhoz való kaptafára erősíti. A bocskorbőr széleinek kihúzóztatására a csípőszerű *falcfogó*, a bőr egyengetésére, simítására pedig a *famusta* szolgál. Az egyetlen bőrdarabból álló talpat és kérget most a laposélű *varróár* segítségével körülvarrja, vagyis az ár nyomán keletkezett lyukba behúzza a szzirombőrt. A szzirombőr egyben a *bocskorfej*, másként *fejbőr* vékonyabb bőrét is a talphoz tűzi. Szintén a szzirombőr kellő húzóztatásával lehet azután a bocskort összeráncolni, lábra fűzni, lazításával pedig a lábról levetni. A szzirombőr tehát olykor bocskorszűj gyanánt is szolgálhat.

Megemlítjük még, hogy a fejbőr tágasságát a bocskorfára helyezett *sin vessző* is biztosítja. Ez vonalzószerű, belső végén a bocskor orrának felgömbülése érdekében behajlított fa, amelyet a *csaptató* néven emlegetett faékkal szorítanak a készülő bocskorba, a bocskorfa és a fejbőr közé, hogy a bocskor szája tágas legyen. A munka befejezéséül a bocskor széleit a mintegy 12—15 cm hosszú, 2—3 cm széles, 1/2 cm vastag,

egyik végén ferdére vágott falap, vagyis a *kármentő* segítségével és a görbekés használatával körül kerekítik. Ezután ismét fára húzzák, majd szárítani kezdik. A bőr esetleges befeketézésére régebben cserlében főzött vasgálicot használtak, amelybe *börzsönnyt* és a fényesség érdekében égett kenyérhajat is tettek. Elek Gyula már vegyi festékekkel is dolgozott.

CSIZMADIÁK, VARGÁK

A varga, későbbi nevén csizmadia céh egyike volt Szeged legtekintélyesebb, leggazdagabb és legnépesebb céheinek.

Szerencsére még a középkorból vannak virágzásáról szűkszavú adataink. *Ferenc deák* (Franciscus Litteratus) Szeged városának főbírája és a tanács 1507-ben a szegedi csizmadia és szíjjártó céh közös szabályzatát a Város nagyobb pecsétjével megerősítve kiadta. Sajnos ez nem maradt ránk, de a céhlevélben foglalt szabályokat kevéssel később (1513) a zentai csizmadiák és szíjjártók is átvették, és földesuruk, a budai káptalan előtt bemutatták. Ez ki is adta nekik, de a szöveget a káptalani jegyzőkönyvbe, sajnos, nem másolták be.¹ Röviden csak annyit örökítettek meg, amennyiből kitűnik, hogy ekkor még a nyersbőrök kikészítését is maguk a csizmadiák (sutores) végezték. Mindenesetre ebből is nyilvánvaló a szegedi céh tekintélye. A zentai új céh a szegedit kívánja követni, a kipróbált szegedi szabályzat szerint akar működni.

Kitűnik ebből a följegyzésből az is, hogy a tímár, illetőleg varga és a lábbelikészítő mesterség még nem vált el élesen egymástól és így az 1522. évi tizedjegyzék *Varga* családnevei minden további nélkül azonosíthatók, vagy legalábbis szoros kapcsolatba hozhatók a csizmadia mesterséggel. Öreg csizmadiák különben máig emlegetik, hogy szakmájuk a vargaságból önállósult. A *Varga* név 33-szor fordul elő és a névjegyzékben csak a *Szabó* (54) múlja fölül. Érdemes még az összehasonlítás és arányok kedvéért megemlíteni, hogy a tizedlajstromban 259 foglalkozást jelentő családnév fordul elő.

A középkori céh társadalmi súlyát az is kifejezi, hogy szintén a tizedjegyzék tanúsága szerint Szeged városának két *Varga* utcája (Plathea Warga) is van. E logikátlanak tetsző, az utcanévadás lélektani törvényszerűségeivel ellenkező jelenségnek oka az, hogy a középkorban, és pedig a XIV—XV. században a mai Szeged két önálló, autonóm városra tagolódott. Mint ismeretes, a mai Alsóváros neve volt Alszeged, a mai Felsővárosé pedig Felszeged. Mindkettőnek királyi kiváltságlevelek biztosították a vásártartási jogot. A vásár régi hagyományok szerint a templom előtti térségen zajlott le. Természetesen a közelben telepedtek meg a mesteremberek is, akik közül vargák lévén jelentős többségben, róluk nevezték el Alszegeden is, Felszegeden is azt az utcát, ahol iparosok dolgoztak.

Föltétlenül már a szakmai elkülönülés, vagy ami ezzel egyet jelent, társadalmi igények, modern külföldi divatok föltűnése tükröződik az egykorú *Szekernyés* családnéven, ami a combtőig érő nyugati csizmafajta mesterére vall. Lehetséges azonban az is, hogy csak vizenjárók, halászok számára készült.

A régi szegedi vargaelet világára nagy valószínűséggel következtethetünk abból az 1599. évből származó debreceni céhlevélből,² amelynek föltűnően ö-ző hangzását

¹ *Reizner III*, 454.

² *Balogh I.*, Nagygál István debreceni bíró és esküdt társai megerősítik a debreceni varga céh szabályait. *Magyar Népryelv II.* 1941, 262.

vagy a Debrecenbe menekült szegedi írástudók, literátusok ösztönösen érvényesülő szegedi anyanyelve ihleti, de az is föltételezhető, hogy a Debrecenbe nagy számmal menekülő szegedi mesterek céhüket, céhirományaikat is magukkal vitték és ősi céhlevelüket ott megújították. Nem tartozik ide, mégis megemlítsük, hogy a XVI. század második felében Kolozsvárra menekült Szegedy György szabómester több céhlevelet fogalmaz, vagy dolgoz át latinból az ottani céhek számára. Ez föltétlenül a szegedi céhélet kiváló fejlettségét, szakmai és műveltségi színvonalát mutatja.

Bármint álljon is egyébként a dolog, a debreceni céhlevelé nyilván azokra az időkre, tehát a XVI. századra jellemző szakmai állapotokat örökít meg amelyek Szeged akkori varga életére is érvényesek. Eszerint a céhmester vízkereszt napján választják, a megtiszteltetést visszautasítania nem lehet. Ellenkező esetben „ez esztendő és három napig ne míhelhessék az mesterségben”. A választáson minden mester személyesen köteles szavazni. Az új mester remeklés alkalmával tartozik a „céhpersőibe” 10 forintot fizetni, a főbíró egy szekernyével, a két céhmestert pedig két „öltözőkesztyűvel” megajándékozni. Remekben csinálnia kell „egy files cipellest, egy szekernyét és egy asszonyállatra való sarut”. A céhleveléből kitűnik, hogy a varga ebben a korban még tímár és lábbelikészítő volt egyszemélyben. A mesterséget nem lehet eladni, elhagyni. Előfordul ugyanis, ha nem sok hasznot lát belőle, akkor céhjegát árulja és a városból iparkodik eltávozni. Betegség vagy „vénség” idején is csak olyanak szabad eladnia, aki meg tud remekelni. A mesterfiak örökölhetik a vargaságot, de ők is remekelni tartoznak. A mesterlány, -özvegy viszont eladhatja a mesterséget, ha nem akarja folytatni.

A céhlevelé rendelkezik a bőrvásárlás módjáról és a céhbelieknek különleges elővételi jogokat biztosít. A szegénységgel küszködő új mester támogatásban részesül. Égett bőrből dolgozni nem szabad. A kontármunkát elkobozzák és az ispitálybeli szegényeknek adják. A *kompolár* (= kereskedő, régi szegedi, délvidéki tájszó) se vehesse meg, mert azt is megbüntetik. Ha a *vargamű*, vagyis készítmény 15 napon belül megfeszlik, akkor mestere büntetést tartozik fizetni és munkáját kijavítani. A *céhlakodalom* azaz céhmulatság alatt mindenki békességben legyen, mert a céhmesternek súlyos esetben joga van a rendbontót még láncra is veretni és a bíróval tömlőcbe vetetni. Békevilágban varga városban fegyvert nem viselhet. Céhtársának holttestét köteles mindenki a temetőbe kivinni, sőt „közönséges ember” elföldelésében is segídezni. Küzdenek a közvetítő kereskedelem, a kompolárság ellen.

Ha a *szolga* néven is emlegetett vargalegény naponta hét „asszonyi embőrnék” való sarut megcsinál, akkor heti 70 pénzt kap bérül. Jogosult a legény a gazda minden 50 bőre mellett 2 bőrt a maga hasznára kikészíteni és az egyik bőrt a gazda cénájával, talpával, szerszámával feldolgozni. Egy kád tehénbőr mellett ő is kikészíthet egy borjúbőrt. Ha valaki *szakmányos* akar lenni, 3 nap alatt 18 asszonysarut kell elkészíteni. A szakmányosnak joga és kötelessége, hogy „az mesterek között széjjel járjon mielni” és egyiknél-másiknál 50–50 sarut csinálni. A legénynek joga van kialakítani, hogy elmelessen aratni és „takarni”. Az inasidő, másként *apródesztendő* legalább másfél év. Az inas eltartásáról, fehérneműjéről, lábbelijéről a mester gondoskodik. Az apródesztendő után a *bérősesztendő* következik.

A városba érkező vargaszerszámokat a céh osztja szét. Külföldi szerszámot csak a maga számára vehet a mester. A felszaporodott gyapjút csak a csapóknak szabad eladnia.

A *foltozóvarga* a legények céhéhez tartozik. Előírják neki, mit kérhet az *őrepszekörnye*, *térd-saru* talpalásáért, illetőleg fejlettségéért.

Az egész és félmesterség váltságjövödelmének harmadrésze a debreceni eklézsia, a bírságjövödelem nyolcadrésze pedig a debreceni „keresztény Schola” tartására szolgáljon.

A szegedi vargák, bőrművesek hódoltsági szervezetéről sajnos nincsenek följegyzéseink. Működésüket azonban bizonyítják azok a XVII. századból szórványosan ránkmaradt adatok, amelyekből kitűnik, hogy jelentős piaci körzetük volt. Így a nagykőrösiek a királyi kamara számára ajándéku rendszeresen itt vásárolnak csizmát, sőt rókabélést is. 1640. *Atunk Szögeddé 2 bokor csizmára 4 Ft.* 1680. *Oláh János uramnak prókátor Laczkovics István számára vásároltunk Szegeden Két róka bélést 20 tallér.* Szeged város tanácsa is állandóan megtiszteli a királyi kamarát csizmával, amely olykor karmazsinból készült. Egy példa: 1659. *Hoztanak az Mező Szegediek az ő fölsége nemes pozsonyi kamarájára szokott adójuk szerint száz fogás kösz halat, negyven pozsárt és öt pár csizmát, mely quietáltatnak.*³

³ Török-magyar kori Okmánytár.

A *karmazsin* szó arra is utal, hogy a szegedi vargák korán megismerkedtek a magas színvonalú török bőrművességgel is. Csakugyan, a török eredetű finom bőrfajták (kordován, szattyán, karmazsin) most honosodnak meg Szegeden, illetőleg hazánkban. Egykori hódoltsági városainkban (Budán, Vácott, Szolnokon) *Tabán* nevű⁴ vízmenti városrészben a török cserzővargáknak, tímároknak volt a műhelyük. A *Tabán* nevet viseli máig napig Felsővárosnak a Római körúttól, Szilléri sugárúttól, a körtöltéstől és a Tiszától bezárt, mély fekvésű része, amely a hódoltság alatt még kívül esett az akkor lakott Városon. Erre az elkülönítésre részben a jellegzetes bűz, másfelől pedig a cserzésből származó mocskos, egészségtelen tócsák miatt volt szükség.

A török időkben a régi szegedi céhlevél nyilván elkallódott, de a Város sokáig tartó elszigeteltsége következtében el is évülhetett. Éppen ezért a szegedi csizmadiák 1701-ben a pesti csizmadia céhnek 30 artikulusból, azaz cikkelyből álló magyar nyelvű szabályzatát kérték el, hogy aszerint működjenek. Ezt a szegedi kamarai felügyelő és a várparancsnok még ebben az esztendőben megerősítve ki is adta nekik. A szabályzatot 1711-ben Csöpörke Máté szegedi főbíró és gróf Herberstein várparancsnok, majd 1724-ben gróf Pilliers várparancsnok is újabb megerősítő záradékkal látta el.⁵

A céh második, Mária Teréziától nyert (1756) szabadalmi levele nem maradt ránk. Új céhlevelet szerzett az 1807. és 1836. esztendőben. Ez utóbbinak szövege már ismeretes.

Az új céhlevél a fölvetelnél nem ragaszkodik a katolikus valláshoz. A másvallású mesterek sem kötelesek már a hagyományos úrnapi körmeneten résztvenni. Az inas felszabadításánál már nem köti magát az „eddig szokásban volt szertartáshoz”. Szigorúan előírja a csizmadialegény vándorlását.

A remekelés alól a jól dolgozó legény ritka esetekben, főleg betegség miatt felszabadítható. A remekléssel járó hagyományos vendégeskedés tilos. A szegénysorsú remekelő legény, illetőleg mester szerszámairól a céh tartozik visszatérítés ellenében gondoskodni.

A szegedi csizmadia céh magát nemcsak a szokványos *böcsületös*, hanem a *nömös* jelzővel is illette.⁶ Ezzel akart a közösség tisztaságára, társadalmi súlyára utalni. A csizmadia céhhez tartozásnak elengedhetetlen föltétele volt a szakmai előírás, remekelés mellett a szegedi polgárjog megszerzése is. Jellege, összetétele szerint mindenkor színmagyar volt. Védőszentje István király, akinek tiszteletére 1827-ben új zászlót szenteltek. Ez 587 forint 37 krajcárba került. A XX. századi utódok patrónusa Szent Imre.

A szegedi csizmadiák polgárjoguk birtokában messze vásárokra is eljártak. A vidéki városokban a *sátorhely*, vagyis a vásári árusítóhely birtoklásáért, illetőleg állandósításáért erős küzdelmet kellett folytatniuk. A céhiratokban kiadásként tekintélyes összegek szerepelnek az 1820-as években „sátorhely megszerzése után járván” Szabadka, Makó, Nagyikinda, Nagyszentmiklós, Nagybecskerek városában. Olykor még hatósági személyek jóindulatának megszerzése címén is vannak közöttük tételek.⁷

Az első világháború előtt a szegedi csizmadiák megfordultak Makó, Hódmezővásárhely, Temesvár, Törökkanizsa, Csóka, Martonos, Magyarakanizsa, Zenta, Szabadka, Majsa, Halas vásárain. Általában szegénysorsú deszki szerbek, kisebb szegedi gazdák vitték őket a vásárokra. A vásári csizmavételt különben Tömörkény István életképszerű hitelességgel örökítette meg a század elején.⁸

⁴ *Kakuk Zs.*, Tabán. Nyr 1955.

⁵ *Reizner III*, 454.

⁶ *Reizner III*, 455. *Hilf* 231—245.

⁷ A céh hátramaradt irataiból.

⁸ *Tömörkény I.*, A kraszniki csata 405.

Ami csizmadiáink régi szakmai életét illeti, az inast először hat heti próbaidőre alkalmazták. Ha megfelelt, akkor „a kántori gyülekezés (=negyedévenként tartott céhgyűlés) alkalmatosságával a nyílt tzhélada előtt beszegődtessek”. Az inasidő három évig, ha nem tudott „tanulóbért” fizetni, akkor négyig tartott. Ha gazdája közben meghalt, akkor más mesternél tanult tovább, de a tanulóbér az özvegyet illette továbbra is. Maradhatott azonban az özvegynél is, ha annak „jó tábla legénye” volt. Ebben az esetben is azonban a céh megítélése szerint inaságának utolsó szakaszát kijelölt mesternél kellett eltöltenie. Az inas köteles „innepi és vasárnapi oskolába is járni”.

A felszabadult legény tartozott három esztendeig „feloldozhatatlanul és félbeszakaszthatatlanul” vándorolni. Útjában az atyamesternél kellett jelentkeznie és már másnapra „művet” kérnie, azaz munkába állania. Esztendeig kell egy mesternél szolgálnia. A legény tartozik egy nap vagy két pár csizmát összevarrott szárból elkészíteni, vagy pedig négy pár szarát összevarrni. Úgy látszik, hogy legények bérkövetelésekre is szövetkeztek egymással. Ezért tiltja 1800 táján a céh, hogy bármelyik mester is többet fizessen, bármelyik legény is többet elfogadjon, mint amennyit a céh megszabott. Tilalmas ezentúl a legényeknek „különös társaságot, bejárást és ládát tartani”. Mintha a francia forradalom levegője csapna meg bennünket.

A csizmadialegény heti bére 1807-ben 32 pénz. Ha a napi kiszabott munkát elvégezte, a maga hasznára dolgozhatott. Ha egy évig a műhelyben maradt, egy kordován, egy szattyán és két pár talp járt külön neki. Este, napi munkája után, gazdája anyagával és szerszámával foltozva, a munka árának harmada őt illette.⁹ Régebben, a múlt század második felében évi bérért és naponkénti meleg ebédért szegődött, tehát a reggeli, vacsora, mosás, szállás a legény gondja volt. Olyankor azonban *frustukpéz* is járt neki: reggelire és vacsorára a mestertől adott, előre kialakított pénzősszeg.

A legénynek a céhkorszakban legalább három királyi városban kellett dolgoznia, hogy Szegeden megengedjék neki a remeklést.

A szegedi csizmadialegények kedvelt tánca volt valamikor a *kutyakopogós*. Sajnos napjainkban már csak a szóra emlékeznek, a menetére nem. Különben szólás is keletkezett belőle, amely Szegeden él: *eljáratom veled a kutyakopogóst!* Jelentése: majd megtanítalak én a tisztességre. Réthei Prikkel Marián, népi táncművészetünk nagyérdemű kutatója — bizonyára régebbi értesülések nyomán — így írja¹⁰ le:

„Egy sajátos figurától neveződött el, melyet a frissbe előbb sarokkal, majd sarokkal és talppal hullámosan tett kopogással és közben-közben nagyobb dobogásokkal elegyítettek”.

A kutyakopogós táncot Szegeden egyébként már a XVIII. század elején emlegetik. A szakma régi híres multságairól sajnos nincsenek följegyzéseink. Mindenesetre farsangháromnapokon egészen a legújabb időkig nem dolgoztak.

Több forrásból, illetőleg régi szegedi írók utalásából is tudjuk, hogy éppen azok a helybeli céhek voltak a legtekintélyesebbek, amelyek bőrrel dolgoztak: mészárosok, szűrszabók, szűcsök, tímárok, csizmadiák, szíjjártók. Jó módjuk, társadalmi rangjuk ruházatukon, megjelenésükön is visszatükröződött. Sajnos közülük egyedül csak az egykorú csizmadiaviseletről vannak hiteles följegyzéseink.

A csizmadiáknak Szeged társadalmi életében való jelentékeny helyzetét, irigyelt sorsát, de ugyanakkor népszerűségét is mutatják azok a csúfoló, tréfás versek, anekdoták is, amelyeknek ők a hősei.

Tréfás nevük *csiszlik*, *csiriznyaló*, *dragány*, *nyehó*. Ez utóbbinak következő mondai magyarázatát jegyezte föl Kálmány Lajos:

⁹ A céhiratokból.

¹⁰ Réthei Prikkel M., A magyarság táncai, Bp. 1925, 81.

A kisteleki vásáron árult a maiszter a legényivel. Odaállított egy öreg parasztembör, hogy van neki egy rossz gebéje, nem vönné mög a büre kedviért? Hiszön neki bürré van szüksége. A maiszter hogy rá né fizessön a vásárra, eküdte a legényit, hogy kerítsön elő egy kaptafát, amölyik a legnagyobb, mög plajbászt, amilyet az ácsok használnak. Majd mögmérik, hogy mönnyi bür van rajta, osztán majd kikészíteti. Mikor előgyütt a legénye, fogta a nagy kaptafát, aztán körülplajbászolta a lovat. A ló csak állta türelmesen, de mikor a hasához értek, rugdosódott. Hogy engödelmességre bírja a lovat, mindég azt mondta: *nye, nye!* A legénye pedig fogta a száját, az mög mindég azt mondta: *hó, hó!* — elköröszölték nyehónak. Azóta úgy is híjják őket, hanem haragszanak is érte.¹¹

A legény és inas a mesterné főztjét ette. Az ellátás természetesen nem volt valami dús és változatos. Legtöbbször köleskása került eléjük, a régi szólás szerint: *híg kása, kemény kása, kásaleves, kása*. Legalább a megnevezésben volt változatosság.

A mesterek és a legények között feszülő ellentéteket, az évszakonként hullámozó munkalehetőségek önös kihasználását életképszerű hűséggel adja elő a következő régi szegedi anekdota:¹²

Égy csizmadéának vót egy legénye. Tavasszal mán a munka mögszűnt. De a legényt nem akarta eküdeni, mer jó munkás volt. Aszonta neki: János én nem kűdöm el magát, maradjon itt, majd ki-mönyünk a szöllöbe kapálni. A legény beleégyezett. Munka máshun nincs, mit barangoljon? Inkább dógozik a szöllöbe is.

Kimöntenek kapálni. Azt mondja a mestör: János, iparkodjunk, estére halat öszünk! János nagyon szerette a halat, iparkodott is. Este, amikö hazamöntenek, nagy tál bablevest vitt be az asszony. János egy tányérral mögövt. A kanalat létötte. A mestör kérdözte, hogy mé nem öszik. János felelte: akkö majd halat nem bírok önni! A mestör: hát ez nem hal? János: hogy vóna hal, hiszön bab. Hát ha nem hal János, akkor odadam a könyvit, el löhet mönni! János gondolta, akárhuva mönne, most nincs munka sèhun. Fogta a kanalat, mögkeverte a bablevest, nézte: hal ez csakugyan, csakhogy még apró! Így aztán János mögmaradt.

Összel, mikö mán vót munka ölegendö, egy ebéd alkalmává János kinözött az ablakon. Oda-szölt a mestörnek: Maiszter úr, nézze csak, a tulsó ház tetejin a medve hogy sétál! Kinéz a mestör, aztán odaszöl Jánosnak: maga mögbolondult János, hogy a macskát medvének nézi! Hát nem medve az maiszter úr? Hát hogy vóna medve, macska az! Hát ha nem medve, akkor adja ki a könyvemet! Könnyen beszélt, mer a munka mögindult. A feleségihön fordult a mestör: hozd be anyjuk a pápaszömet a mühelybül, úgy nézöm mög. Föl is tötte, aztán odafordult Jánoshon: magának igaza van! Medve az, csak még kicsike. Így osztán János is mögmaradt.”

Tombác Jánostól hallottuk, hogyan tréfálta meg az egyszerű csizmadia a vevő-jét:

Vót itt Szögedön egy nagyon jó viccös suszter. Szerette a parasztokat mögviccölni. Mönt asztán az égyik paraszt, úgy hitták János bácsi, végig az utcán. Möglátta, hogy anná a viccös suszterná ki van téve egy pár nagyon szép csinos csizma az azlagba. Oda vót írva, hogy ez a pár csizma azé löhet, aki a feleségitül égyáltalán nem fél...

Bemén aztán a suszterhon. Beköszön: „Adjon Isten jó napot, mestör úr!” „Adjon Isten, gazd-uram!” Aszongya a gazduram, a János bácsi: „Mestör úr! Valóság ez, ami itten az ablakba ki van írva a csizmára?” Aszongya a suszter neki: „Valóság, János gazda, valóság bizon. Azt a pár csiz-mát az kaphatja el, aki a feleségétül nem fél égyáltalán.” „Na a betyár ide mög odáját a világnak — asszongya —, akkor az enyim az a pár csizma. Mer ugyan én a feleségömtü nem félök...”

Na közbe a mestör úrnak vót egy inassa is. Azt mög kioktatta, hogyha valaki a csizmát próbálja, ü tögye alá a széköt annak a valakinek a suszterszéköt. A suszterszéköt pedig nagyon jó bekenték csirizzé. Na jó van.

Hát tudjuk, abba az időbe még az embörök gatyába jártak, bö gatyába, bö fehér gatyába. Ebbe vót János bácsi is. Viszi oda a háta mögé a széköt: „Üljön lè, János gazda, üljön lè!” Hát János gazda aztán lèült a kerekszékre, föhúzta a csizmákat. Nagyon nekivaló vót a csizma. Mikor aztán főpröbálta: „Na — aszongya — mestör úr, ez éppen mintha az én lábomra lött vóna szabva. Tehát ezt nem is vetöm lè most mán, mé én oszt az asszonytül nem félök egy szömet sè”.

Csak elég a hozzá, hogy mikor aztán föl akart kelni a János gazda, hát a szék oda vót ragadva János gazda fenekihön, a fehér gatyáhon. Hej János gazda aztán szakíti lè a széköt a fenekirü,

¹¹ Hagymányok I. 172.

¹² Hagymányok I. 176.

mán a gatyájárú. Ahogy oda vót ragadva, fogja azt főhúzza magán a gatyát, a fenekin: „Jaj neköm — aszongya — most mit szól az asszony, milyen a gatyám”. „Na — aszongya erre a mestőr — tögye lē kend János bácsi a csizmákat, mer ez most mán nem a kendé, mē fél az asszonytú.”

A csizmadiasorsról szól egy tréfás-ironikus verszet, amely még a céhvilágban született. Kálmány Lajos jegyezte föl¹³ Fölsővároson:

A csizmadia búcsúzik szerszámától,
Jaj pedig keserves megválni azoktól.
Elbúcsúsom hát tetőled kedves árom,
Amellyel szurkálom sokszor csizmaszárom.

Rajtad van legjobban szurkos kezem szennye,
Mert tenálad nélkül a tú át nem menne.
Fordulok most hozzád legjobbik lapos tům,
Fordulj elő te is legjobb acél gyűszűm!

Mert ti egy testvérek vagytok mindketten,
Egy-két krajcáromat veletek kerestem.
A sodrófámat sem hagyom pár szó nélkül,
Mert a varrófonal óáltala készül.

Sokszor a sodrásban feltörted tenyerem,
Hiába, mert veled kerestem kenyerem.
A sámfa szükséges ezen mesterségbe,
Ha ez elmaradna, sose mennék mennybe.

Ha szűk volt a szára, ezzel bővítettem,
De hát még a kaptám el is felejtettem.
Veszem hát búcsúmat most a mustafámtól,
Könnyeim legtöbbet csak ezek után hull,

Ó kedves kis bicském, jó hogy megláttalak,
Hogy búcsúzás nélkül téged sem hagyjalak:
Hűségesen vágta, aprítottad a bőrt,
Véled borotválkoztam arcomról is a szőrt.

Kerekítöm téged az én kármentőmmel,
Együtt használtalak, fentelek fénykővel.
Megvágta kezemet, volt sokszor fájdalom,
De már föl sem veszek, mert kerested hasznom.

Ó kerekcsék téged áldjon meg Jupiter,
Tehozzád esküdtem tizenhárom hittel,
Mégis el kell hagynom, ó te hű szerszámom,
Terajta hasadt ki legjobbik nadrágom.

Ó kedves fordítóm, te is itt vagy láthadd,
Hogy búcsúzik gazdád, hogy téged is itt hagy.
Sokszor jókedvemből nagyot ordítottam,
Amikor a csizmát rajtad fordítottam.

A lábszíjj is itt van, de már ezt nem bánom,
Sokat vertek vele, azért nem sajnálom,
Hogyha rágondolok, most is fáj a hátam,
Mert miatta sokszor rókatáncot jártam.

A tőke legnagyobb a szerszámom között,
Érte erszényembe lapos guta ütött.
A sok szuroktól úgy fénylik, mint pulitér,
Négyszer négy krajcárral mindenkor föl is ér.

A sárگا szuroknak legtöbb hasznát vettem,
Mert ha megéheztem, frustukra azt ettem.
Tudom, hogy a gyomrom még arra fog vágni,
Pedig ezután csak bőröcskét fog rágni.

Végbúcsúmat veszem padlásos székemtől,
Amelyben naponta sok csizma elkészült,
Mit mondjak terőlad, sok hasznodat vettem,
Részeges fejemet rajtad pihentettem.

Téged is kis kunyhóm, áldjon meg Szent János!
Sokszor voltam benned éhség miatt álmos.
Tubákos pikszisem most magamhoz veszem,
Veszem utazásom nagyon keservesen.

A csizmadiák szükségből — különösen a régi árszabások tanúsága szerint¹⁴ — készítettek ugyan cipőt, papucsot, sőt olykor bocskort is, igazában azonban mindig csak a csizma, főleg pedig *magyarcsizma*, azaz szegedi magyar ember gusztusa szerint való csizma varrásával foglalkoztak. A *magyarcsizma* már az 1765. évi Árszabásban is előfordul, ami világosan az egyéb: német, török formáktól való eltérésre utal.

A bőroket századokkal ezelőtt, még a vargaság differenciálatlanabb gazdasági és szakmai szakaszában ők cserezték, dolgozták föl. A céhesség utolsó századában már tímároktól vásárolják, azóta viszont rendszeren bőrgyárakból szerzik be. Manapság különbséget tesznek a kevéssé kidolgozott és olcsóbb készítményekhez fölhasznált *tímárbőr* és a finom *gyáribőr* között.¹⁵

A csizma bőryanaga az idők folyamán *karmazsin*, *szattyán*, *kordován*, *fisléder*. Csak a *tehén-* és *bornyúbőr* alkalmas csizmának. A csizmadia a marhabőrnek a kö-

¹³ Kálmány I. 73.

¹⁴ Ilyen árszabások *Bálint S.*, A szegedi varga, csizmadia és papucsos mesterség. Cipőipari Dokumentáció 1960.

¹⁵ Felsorolja *Bálint S.* uo.

vetkező részeit szokta megnevezni: *farbűr* (ez a legerősebb, csizmafej készül belőle), *hátbűr*, *középsőbűr*, *ódalbűr*, *hátsólábbbűr*, *elsőlábbbűr*, *lapockabűr*, *hasbűr*. A hát- és oldalbőrnek a szakmában *krupon* neve is hallható. Egy egész tehénbőrből 8 pár csizma telik. A mester már tudja, hogy melyik rész mire alkalmas. Azt is meg tudja állapítani, hogy az idegen csizmát milyen részekből varrták. A *pítlingbűr* nagyobb, egy idősebb szegedi mester szerint már *szalmarágó* borjú bőre, amelyből ünneplő csizma készül.

A csizma részei, illetőleg szegedi megnevezései:

1. A *szár*, vagyis az a része, amely a lábszárat borítja. Szára szerint ismeretes az *asszonyországú* (=elől-hátul kicsúcsosodó, oldalrészén öblös női csizma), *hërmonikaországú*, másként *ránccországú*, *keményországú*, másként *rámás*, *puhaszárú*, *kerekszárú*, *galléros* (=a szár elejének felső részén gombkötő munkával díszített) *csizma*. Érdekes megemlítenünk, hogy még az első világháború előtt, nyári időben vándorló *tótok* járták végig az alsóvárosi utcákat és ezt kiáltották: *csizmoszáró kinek van eladó?* Az elnyűtt csizmákat a szárúkért összevásárolták, hogy aztán bocskort szabjanak belőlük. A szegedi csizmaszár mindig oldalvarrott. Törzsökös szegedi ember nem viselt soha hátulvarrott csizmát.¹⁶ Az olcsóbb fajta oldalvarrott csizma hátuljából *csizmlélek* és a szakmai neve.

2. A *fül* szakmai nevének *sturfli*, *stufli* a szár két felső oldalához belülről fülszerűen odavart szalag a csizma felhúzására. A csizma külső oldalain látható díszes varrásnak Tápén *tulipánt* a neve.

3. A *szentistvánvágás* a régi szegedi csizma elejének szívalakú bevágása. Ez nyilván a céh egykori védőszentjének, István királynak csizmás barokk szoboralakjától kapta a nevét. Csúcsánál van a *galambkosár*, *rúza* néven emlegetett gombkötő dísz: gyapjúfonalból horgolt kis korong. A *szegő* néven ismert, zsinórral borított szentistvánvágásnak és a galambkosárnak közös szakmai neve a már említett *gallér*. Maga a *csizmavágás*, vagyis a csizma szárának végződése vidékünkön régebben a nemzetiségi hovatartozást is jelentette. Erről Tömörkény István megfigyelése és rajza tanúskodik.

4. A *torok* vagyis a szár és fej közötti puha bőrrész hajlékonyságánál fogva a felhúzást teszi lehetővé.

5. A *fej* az a rész, amelybe a lábfej kerül. Középső felső részének *nyelv* a neve.

6. Az *orr* a csizmafej hegye. Ennek alakja szerint több fajtája volt: *juhászos orr*, *vágott orr*, *kácsaorr*, *kecsőgeorr*.

7. A *talp*. A fölületes kidolgozású, olcsó csizmára kerülő talpnek *bivalyitalp* a tréfás neve. A jó tartás érdekében a talpba helyezett vékony fűzfalapnak *holcpont*, *holspont*, *glengstokk*, *glengstikli*, elülső részének pedig *banléder* a szakmai neve.

8. A *lágycék*. Ez nem más, mint a talp és a sarok közötti ívelt rész.

9. A *sarok*. Félmagas fajtájának *gavallérsarok* a neve. A belerakott hulladékbőrt a szakmában *slapszli* néven emlegetik. Az új csizma talpszélének és sarkának fényesítésére, cifrázásra régebben a mézeskalácsosoktól vásárolt *sejtviaszk* szolgált. Erre kerül a patkó, régebben sarkantyú. Kétféle patkó volt ismeretes: a *lapospatkó* és a *törőpatkó*. Nem tudjuk már, miben különböztek. Cserzy Mihály szerint volt *csillagvégű rudaspatkó* is. A sarkantyúk között ismeretes volt a *juhász-sarkantyú*, vagyis kis vékony bőrre járó sarkantyú, amelyet akkor tett föl a juhász, ha számúra ült. Csak egyik csizmáján hordta. Ennek sokszor pusztai kovács volt a mestere. A *kecskeméti sarkantyú* megjelölés csak egy szegedi meseszövegben fordul elő, a *tatársarkantyú* hasonlóképpen. Nem tudjuk, milyenek voltak. Anyaga szerint volt *réz-* és

¹⁶ Egy jellemző anekdota Szigethy V., A régi Szegedből az újba. 12.

szíjsarkantyú. Ez utóbbi is fémből készült, de csak szíjjal kötötték föl, nem verték rá szöggel a csizmára. A sarkantyúnak régebben külön mestere volt a *sarkantyúcsináló*, másként *spórer*, aki a lakatos céhhez tartozott.

Nátly József szerint a csizma sarkán levő külső vastag varrásnak *iplik* volt valamikor a neve. „*Iplikre kotyogtatni* — írja — régi közmondás, tészen a sarkantyúzatlan tsizmát tántzban öszve és nótára verni.” Az *iplik* egyébként hódoltsági török jövevényszó.

Megemlítjük még, hogy a csizmadia nem verte föl a patkót a csizmára. Különösen arra nem, amelyet a vásárra vitt. Nem akarta, hogy összekarcolja a vásároló *csizmaláda* mélyére rakott csizmák bőrét. Erre vállalkozott a *cigánypatkoló*, más néven *patkóverő cigány*, vagyis olyan cigánykovács, leginkább *iszkábás cigány*, aki a magakészítésű patkót az új csizmára ráverte. Még a század elején is ott telepedett meg piacokon, vásárokon, a *csizmadéasor* végén, hogy az újonnan vásárolt csizmákra a nála levő készletből és a maga szerszámaival patkót szögezzen. Ez akkoriban 10 krajcárba került.¹⁷

10. A *kérög* kiképzéséhez a *sárfűz* a legalkalmasabb. Használat előtt hordóban ázik. Valamikor egy halasi ember kötegekben árulta a szegedi piacon. A csizmakéreg körülűzésére a finomabb, fekete *marsalcérna* szolgált.

¹⁷ *Tömörkény I.*, Föltetszik a hajnal. 170.

CIPÉSZEK

Csak a XVIII. században bukkannak fel önálló céhközösségben. A mesterek eleinte németek voltak és a német polgárságnak, annak viseleti hagyományai szerint dolgoztak. Így aztán természetes, hogy a céh sokáig német jellegű. Ezt védőszentjének, Szent Erhard püspöknek tisztelete is kifejezi. Erhard valamikor Regensburg püspöke volt.¹⁸ Tiszteletét innen bevándorolt szegedi németek honosították meg a szakmában. A céh múltjából érthető, hogy népünk máig ragaszkodik a *suszter*, *szuszter*, *szusztër* megnevezéshez, a *cipész* legfőljebb a fiatalok ajkáról hallható újabban.

Az első szegedi cipészek közé tartozott bizonyos Horkin Vencel *cipellőcsináló*, aki *ridegül befogadtatott a nemes városba olly conditioval, hogy ha jól fogja magát viselni,*

A cipészek céhzászlója (MFM)

¹⁸ *Hilf* 55.

esztendő múlva purgernek is befogadtatik, mindazáltal más cipellőcsináló consensusával mesterségét bizvást üzheti (1724).

Első, német nyelvű céhszabályzatuk 1769-ből való, tanácskozási nyelvük is egészen 1861-ig a német volt. A céh lassú magyarosodását, egyben a helybeli magyar nép cipőszükségleteinek jelentkezését jellemzően mutatja, hogy az 1836-ban készült magyar felírású céhzászlajára Erhard püspök mellé már Szent István király, a csizma-diák ősi szegedi patrónusa is odakerült.

A szegedi céhhez tartoztak a vásárhelyi, csongrádi, mindszei mesterek is. A cipész céh a jómódúakhoz tartozott. Helyi jellegzetességei alig alakultak ki. Erről tehát itt külön nem írunk. A szakma szegedi jelentőségét azonban a híres szegedi cipőgyárak igazolják (Orion, Déma), amelyek kis műhelyekből alakultak ki.

Tömörkény följegyzése szerint hajdanában a hosszúszerű asszonycipőnek *stibletni* volt a neve, ami világosan német viseleti hagyomány átvételére utal. A régebbi női cipőfajták közül anyaga szerint ismeretes volt az ünneplő *selyömcipő*, másként *ibeleszcipő*, *ibeleszticipő*, *ibaleszticipő* az idegen *everlasting* anyagból készült. Színében viselőjének korához alkalmazkodott. Emlegették *ruhacipő* néven is. Polgárnők és polgáriasodó parasztasszonyok a századfordulón viselték. A *posztócipő* régimódi posztószerű női cipő volt, amelyet leginkább egyes öreg papucsosok készítettek. A talpa éppen úgy készül, mint a papucsé, majd a már kiszabott posztót varrták hozzá. Volt *körübúrós posztócipő* is. Alakjára azonban nem emlékeznek, csak a nevére. A *brünercipő* emlékezetét egyik népballadánk őrizte meg:

Tíz pár arany gyűrűjít rakja az ujjára,
Szép brünercipőjít húzza a lábára.¹⁹

A cipészekhez fűződő népnyelvi hagyományból megemlíthetők a *suszterfánk* (=hajában főtt krumplicsiga), *suszterhavanna* (=silány szivar), *suszterpatkó*, *susztertallér* (=régiegykrajcáros pénzdarab), *susztertészta* (=lekvárostészta).

Érdekességként még megemlítjük, hogy a suszterinas első munkája — nyilván céhhagyományok nyomán — az, hogy deszka végére egy darab bőrtalpat erősítenek, és azt kell faszögekkel televernie. Ezután a fonál szurkozása, az öltés elsajátítása következik.

¹⁹ Kálmány L. Népköltészeti Hagyatéka, II, 74.

PAPUCSOSOK

Szeged városának egyik országoshírű ipari különlegessége a *papucs*.¹ A papucsról szóló nyelvtudományi kutatás azt állítja, hogy oszmántörök eredetű szó,² és nyelvünkben a hódoltság idején, a XVI. század második felében (1572) bukkan föl. Igen jellemző az Oklevélszótár³ egyik adata: *calceamenta turcica, vulgo papuch* (1591). Mindebből azt a valószínű következtetést vonhatjuk le, hogy a papucssal a kényelemre törekvő török viselet egyik darabja korán meghonosodhatott a magyarság körében.

Nem lehet itt célunk a papucs viselettörténetének és népeleti sajátosságainak vizsgálata, hiszen a megfelelő előmunkálatoknak is eléggé híjjával vagyunk. Egyszerűen utalunk Radvánszky Béla felsorolásaira.⁴ Ezek közül a mi szempontunkból a felkunkorodott orrú *török papucs* érdemel figyelmet, amelynek a hegyes, kissé felpördült orrú, régimódi szegedi papucs nyilván egyenes utóda. Szendrei János Ernst Lajos gyűjteményéből közöl⁵ egy közelebről meg nem határozott XVI. századbéli rézmetsetet, amelyen egy magyar női alak látható a lábán papucssal. Utal még egy XVII. századból való erdélyi kosztümkódexre is, amelyet a Nemzeti Múzeum kéziratára őriz, és amelynek képein több görögkeleti papi alak visel papucst. Ez is föltétlenül déli hatásra mutat.

A papucs hazai múltjából ismeretes a *gyulai papucs*, amelyről a debreceni csizmadiacéhnek remekekről szóló artikulusa (1604) tesz először említést. Ezt a papucsfajtát a jolsvai csizmadiák céhlevele (1658) így írja le: *a második remek darab egy papucs legyen, kit szoktunk nevezni gyulai papucsnak: igen magos sarkú, egy tenyernye nagy ujjával ösze*. A gyulai papucs előfordul a késmárki szimadiák egykorú német céhszabályaiban is.⁶

Ami a papucs szegedi múltját illeti, tudjuk, hogy egy Szegeden elhalt török, bizonyos Khoszrev bin Abdullah 1572-ből való hagyatékában szerepel egy pár papucs 18 akcse értékben.⁷ A Szegeddel szomszédos Martonos előljárósága a pozsonyi kamarának többek között 5 bokor csizmát küld, és a deáknak egy papucst kapcástul. Ismeretes az is, hogy Nagykőrös városa az 1647. esztendőben „magyar rendre való adózás” gyanánt sok pár papucst kapcástul küld a királyi Magyarországra.⁸ Hason-

¹ A szegedi papucsról készült kis monográfia *Bálint Sándor*, A szegedi papucs. Szeged, 1954. Vö. még *uő*, A szegedi varga- csizmadiacéh- és papucssos mesterség. Cipőipari Dokumentáció 1960. Kézirat gyanánt. Előadásukat több módosítással: kihagyással, illetőleg kiegészítéssel itt is követjük. Papucsműhely a múzeumban látható.

² *Bárczi G.*, Magyar Szófejtő Szótár 235.

³ Oklevélszótár 747.

⁴ *Radvánszky B.*, Magyar családélet és háztartás I, 88.

⁵ *Szendrei J.*, A magyar viselet történeti fejlődése. Budapest 1905, 161.

⁶ *Várnai Imre* anyaggyűjtéséből. Bőr- és Cipőtechnika 1955. dec.

⁷ *Kammerer—Velics* II, 454.

⁸ Századok 1900, 639. *Borovszky*.

lőképpen 1648-ban is.⁹ Sajnos, Czímer Károly azt az állítását,¹⁰ hogy Szegeden a hódoltság alatt is papucsosok dolgoztak volna, elfelejti bizonyítani. Erre nézve közvetlen adataink nincsenek. A martonosi küldeményből mégis bizonyosra vehető, hogy a papucsviselet a szegedi tájon már a hódoltság korában elkezdődött, és azóta is megszokás nélkül él. A szó előfordul a boszorkánypörök irataiban is: *igért az fatens az asszonynek egy papucspot, de nem adta meg.*¹¹

Inkább érdekességként említjük meg, hogy a papucs előfordul a Hóbiárt basáról szóló helyi népmondában is. Eszerint a szegedi menyecskék a köztük legyeskedő basát papucsuk sarkával verték agyon. Egyébként régebben a pörlekedő szegedi menyecskék, kofák — ha már szóval nem tudták győzni — papucsaik sarkával szokták verni, *papucsozni* egymást.¹²

A szegedi papucs bevonult a Város irodalmi életébe is. Alig van szegedi író, aki műveiben így-úgy ne utalna rá. Több önálló alkotás is ünnepli.

Már Dugonics följegyez¹³ egy nyilván szegedi közmondást: *ki a sárban járkál, sáros a papucsa* (=csak magára vethet az, akit olyan baj, kár ért, amelyet elkerülhetett volna).

Tömörkény Istvánnak ismerjük egy hangulatos, de kötetben meg nem jelent tárcáját a múlt század végéről, amelyben ünneplőbe öltözött, papucsos külvárosi lányok a báljukra hívják meg az öreg Pálffy Ferenc polgármestert.

A húszas években megjelent egy papucsos Móra Ferencnél az igazgatása alatt álló szegedi múzeumban, és követelte Zita királyné papucsának előmutatását. Kívánságát Móra nem tudta teljesíteni, hogy miért nem, azt a *Hová lett a Zita papucsa?*¹⁴ című csevegésében mondja el. Az egésznek megértéséhez tudnunk kell, hogy az utolsó magyar király 1918 őszén Szegedre készült feleségével látogatóba. Már a napot is kitűzték (október 30), a tervezetéseket azonban az őszirózsás forradalom keresztülhúzta. Szeged városa Zita királynét egy remekbe készült papucssal és halasi csipkekötővel akarta megajándékozni. A papucsnak a szőregi születésű, de Móravárosban élő Bálint Sándor a mestere, ő kereste föl most Mórát, aki szabadkozik: nem tudja előadni Zita papucsát a mesternek, mert nincs a múzeumban. Valahol a közigazgatás rengetegében tűnt el. Úgy hírlik, hogy Somogyi Szilveszter polgármester a Város nevében, de a Város tudta nélkül Klebelsberg Kunó feleségének ajándékozta később oda. Erre viszont az özvegy nem emlékezett.

Móra csevegésének hatására Magyar László eleven tollal megírt, hasonló című riportban¹⁵ jár utána a rejtelmes papucsnak. Kutatóútján eljut Scultéty Sándor főszámvevőhöz, aki a híressé vált papucsot a Város páncélszekrényében őrizte. „*Nem tudom — írja Magyar — jó mértékkel dolgozott-e a mester, de hihetetlenül apróra remekelte a takaros jószágot. Mintha valami porcelánbaba lábáról vett volna hozzá mértékét. A papucs bőre sötétkék selyem, pillangója csillogó aranyhímzés. Sötétkék szalagszokor díszíti a fejét, és a csokor közepén kövekkel kirakott csatt szikrázik.*” Ott volt mellette a gyönyörű halasi csipkekötő is. Scultéty főszámvevő Magyar szerint azt mondta, hogy ő csak „további intézkedésig” őrzi őket, mert a papucs is, kötő is átkerül a múzeumba. Itt majd kiállítják, és amikor már sok ember megnézte, a Fogadalmi Templom javára értékesítik. Hozzátehetjük, hogy erre sohasem került sor. A riport befejező soraiból egyébként az tűnik ki, hogy Magyar László nem mondhatta el minden értesülését.

⁹ HódOkm. I, 140, 148.

¹⁰ Czímer K., A szegedi szandzsák. A Dugonics-Társaság 1893. Évkönyve. Szeged 1894.

¹¹ Reizner IV, 504.

¹² Csefkó Gy., Verekedés papucssal. Ethn. 1928, 45. Ehhez vegyük még hozzá azt az eddig seholsem közölt *mezőkovácsházi* adatot, ha régebben a legények mulatság alkalmával összeveszttek, a lányok papucsuk sarkával verték szét őket.

¹³ Példabeszédek és jeles mondások. I. 73.

¹⁴ Móra F., Hová lett a Zita papucsa? Szeged c. lap, 1924, 77. sz. — Az elbeszélést egy nyilván költött, esetleg régebbi, számunkra már ismeretlen népmondával vagy népkönyvi hagyománnyal kezdi: A Szegeden tartózkodó, kikapós természetű Cillei Borbálának, Zsigmond király feleségének egy éjszaka titokzatos módon eltűnik a papucsa, amelynek „arany volt a pillangója, igazgyöngy a szegése.” A király a szegedi bírót veszi elő, aki hamarosan kideríti, hogy a királyné felejtette ott egy halászlégénynél, akinek nagyon szépen szólt a furulyája.

¹⁵ Magyar L., Hová lett a Zita papucsa? Szeged c. lap, 1924.

Móra évekkel később még visszatér a *Királynék papucs*a című tárcájában¹⁶ a nevezetes lábbelire.

A szegedi papucs múltjának kutatásánál nyomatékosan méltányolnunk kell azt a körülményt, hogy a török hagyomány legmélyebben és leghuzamosabban a Délvidéken érvényesült, amelyet a Balkánról később bevándorló délszlávok is erősítenek.¹⁷ Ebből érthető, hogy a papucsviselet az ország más tájain nem tudott annyira jellemzővé, általánossá válni, mint éppen itt: főleg a szegedi, mellette a sárközi magyarság, továbbá a szabadkai bunyevác nép, de általában a délvidéki parasztság körében. Mái g nevezetes papucsos központok Baja, Kalocsa, Szekszárd és a török-ülte Eger, bár Szeged jelentőségével egyik sem mérkőzhetik.

A szakmai és viseleti hagyománynak Szegeden igen réginek kell lennie, bár a XIX. század előtti szegedi papucskészítés egykorú megörökítésével céhiratokban eddig nem találkozunk. Annál értékesebb tehát az az árszabás, amelyet Csongrád vármegye 1813-ban tartott közgyűlése alkalmával bocsátott ki, és amely lényegében elsősorban a szegedi ipari viszonyokat tükrözi. Ebben a jegyzékben a *csizmadiák* árszabásánál a következőket olvashatjuk:

Férfi nagyobb Paputsnak párja kordoványbul 1 ft dettó annál kissebb 45 kr, dettó még kissebb 40 kr. Egy pár asszonyi akár fekete, akár színes tsinosabban készült steklis Paputs 1 ft 15 kr, dettó annál kissebb 1 ft. A német vargák árszabásában viszont ezeket találjuk: Fekete bőrből egy pár Asszony paputs 1 ft. 10, 12 esztendő leány gyermeknek 51 kr. 3, 4, 5, 6 esztendősnak 30 kr. Egy pár nagyobb paputsnak talpért, bélésért és varrásért a gazda adván hozzá a fölsőbört, a Vargának fizetni fog 45 kr.

A szegedi finom tímárok, népiesen *tabakosok* régebben, a múlt század derekán mellékesen szintén foglalkoztak papucs varrásával. Erről Tömörkény ad hírt:¹⁸ „Ami még leginkább megmarad, az az asszony lábakra alkalmas papucs. Ezt régente szintén külön készítette a finom tímár, a tabakos, de ma már ez is csak átvedlik gyári munkává. Azonban föntmaradt és még sokáig fönn fog maradni, mert igen alkalmas lábbeli. Asszonyon pedig különösen tetszetős és kackiásan kopognak benne végig az utcákon.”

Mindezeket összefoglalva: a múlt század első felében még nincs különálló papucsosipar. Ezt ma élő, idős mesterek is még így tudják. Bizonyos tehát, hogy külön iparágként és pedig a csizmadia szakmából kifejlődve, csak a múlt század derekán kezd bontakozni. Más jellegzetes és nagyhírű szegedi mesterségekkel, így a talicskás, késes, fa-, paprika- és szalámiiparral egyetemben ugyanazon társadalmi és gazdasági tényezők hatására kezdett virágzni, és vált Szeged egyik ipari, sőt iparművészeti jellegzetességévé.

A szegedi papucsosok biztos emlékezete szerint iparuk a múlt század ötvenes éveit táján különül el a régi, nagymúltú csizmadiamesterségből. Sajátos módon egy törülmetszett népi lábbeli virágzása, rendszeres viselete szorosan összefügg a modern városi civilizáció kibontakozásával, nevezetesen Szegednek a múlt század derekán meginduló és az 1879. évi nagy árvíz után teljesedő kikövezésével. Azelőtt ugyanis az utakat borító feneketlen sár miatt az asszonynépek is csizmában, bocskorban jártak. A cipőt, az egykorú bennszülött német polgárság viseletét még idegenszerűnek

¹⁶ *Móra F.*, *Királynék papucs*a. Délm. 1929, 225. sz. — Írói műhelyére jellemző, szinte megszo kott módon a már említett, öt évvel előbb megjelent tárcájának egyes részleteit is beleépíti előadásába. Hozzáfűzi még, hogy a papucs csakugyan átkerült a múzeumba, ahol kiállították, de „teremtrendez és miatt a papucs nem látható”. Ennek azonban sajnos, sem a múzeum leltárában, sem a szegediek emlékezetében semmi nyoma. Lehetséges, hogy Móra is nagyot hallgatott a papucs további sorsa felől.

¹⁷ *Fél E.*, *Délszláv kölcsönhatások a Sárköz népviseletében*. Délvidéki Szemle 1943, 72.

¹⁸ Rónasági csodák. 203.

éreztek, és a férfiak is, nők is voltaképpen csak a XX. század elején barátkoztak meg vele. Most viszont a kövezett utak modernebb korszakában és a városias életmód lassú terjedésével a csizma már nehézkesnek, fölöslegesnek, a bocskor meg szegényesnek, túlságosan póriásnak tetszett. Így jelentkezett azután egy olcsó, de mutatós lábbelinek szükséglete, igénye, ami a Város folyton gyarapodó szegényebb rétegeit, főleg ezeknek asszonyait, leányait is kielégítheti. A nőknél a hagyományos csizmaviselet fenntartása az öltözéknek eddig kialakult költséges stílusát, a cipőhordásra való áttérés pedig a városi új, polgári divattól függő formáit követelné meg, amelyekhez azonban ennél a legszélesebb társadalmi rétegnél sem a vagyoni viszonyok, sem pedig a kereseti lehetőségek nincsenek meg.

Egészen természetes ezek után, hogy az önállósult szegedi papucsos ipar bölcsőjét az Újvárosban, hivatalos nevén Móravárosban ringatták. Ez a szegedi korakapitalizmus korában született városrész a múlt század harmincas éveitől kezdve mintegy az első világháborúig a Város legszegényebb rétegeit fogadta be. Ez volt Szeged első modern értelemben vett proletár városrésze, ahol nagyszámú agrárszegény (kubikos, téglagyári munkás), napszámos, ipari munkás, tőkehiánnyal küszködő iparos élt egészen a legújabb időkig. Éppen a papucsdivat megszületésére is jellemző körülmény, hogy Szeged legelső önálló női dolgozói, akik a megváltozott közgazdasági viszonyok, főleg manufaktúra és kezdődő gyáripar hatására, továbbá a proletár családok pusztuló emberi organizmusa, széteső munkaközössége következtében külső munkára, önálló keresetre (téglagyár, dohánygyár, kendergyár, paprikamunka) szorulnak, szinte kizárólag Móraváros lányaiból és asszonyaiból kerülnek ki.

E városias életmódból adódó lábbeli szükségletet, továbbá kereső mivoltukból fakadó önálló emberi igényeiket legelőször éppen Móraváros szegénysorsú, pályájuk elején komoly gazdasági nehézségekkel viaskodó csizmadiái elégítik ki. Kétségtelen ugyanis, hogy a papucsosipar nem a cipész-, hanem a csizmadia-mesterségből sarjadt ki és Móravárosból indult el hódító útjára. Éppen ezek a félproletár újvárosi csizmadiák, akik mesterségükbe nagyobb tőkét, anyagot és választékot nem tudnak befektetni, és akik másfelől éles szemmel, leleményes ösztönrel észreveszik azt a nagy társadalmi és ízlésbeli változást, amelynek szegedi szülőföldje, elindulása éppen Móraváros lesz és megteremti a pillanatnyi társadalmi helyzetet, anyagi állapotokat, modernebb népi közízlést és divatot egyaránt kifejező, szinte jelképező szegedi lábbelit, a papucsot.

Jellemző a szakma hőskorára, hogy ezek a fiatal, szegénységgel bajoskodó mesterek az első időkben nyáron bizony aratni, kapálni is eljártak, hogy így az esztendőre való élelmet megkeressék maguknak és csak télen varrtak papucsot. Nem csoda tehát hogy a papucsos felesége egyúttal dolgozó társa is urának: ő szokta sokszor egészen máig hímezni, kivarni, szalagozni, zsinórozni a papucs fejét. Mindig ő árult a hetipiacon, a vásáron. A *papucsos sor* egyébként hosszú évtizedeken át a Széchenyi téren, az öreg Zsótér-ház előtt volt. A szakma belső emberi viszonyaira jellemző, hogy a század elejének jeles mestere, Nagy Mátyás csizmadiaként szabadult föl. Papucsos lányát vette el és feleségétől tanulta meg a mesterség finomságait.

A papucsosok egészen 1922-ig a csizmadiák ipartársulatához tartoztak, abban szabadultak föl. Mint mondtuk, a legrégebb papucsosmesterek még csizmadiák voltak. Így Báló János, Ménösi Ferenc, Révész János, a rókusi Braun Tamás és az alsóvárosi Katona Pál, akinek műhelye félig kocsmahelyiség volt. Sokszor darvadozott benne Tömörkény István, Cserzy Mihály, Juhász Gyula. A *Palcsi* néven is emlegetett mester ugyanis sajáttermésű kitűnő királyhalmi borainak elmérésével is foglalkozott.

A nyolcvanas évektől kezdve a lábbeli szakmán belül a papucsoság már külön

iparág. Ebben az időben érdemes mesterek Gulyás Mihály, Magyar József, Széll János, Vass János, aki az 1900. évi párizsi világkiállításon aranyérmert nyert. Szervezeti önállóságra — mint említettük — csak 1922-ben került sor, amikor az autonómia érdekében négy jeles szegedi mester, név szerint Ménösi Lajos, Nagy Mátyás, Ótott János, Tuksa Gyula készítményeit az akkori kereskedelmi miniszternek személyesen mutatta be, aki mélyen megilletődve az önállósághoz hozzá is járult.¹⁹

A szegedi papucsosságnak napjainkig két virágzási szakasza volt. Az elsőre, a múlt század második felére már utaltunk. A másik konjunktúra a két világháború közötti időszakra esik. Az a réteg, tehát a parasztság és mellette a városi szegénynép, amelyből az első korszak vevőköre kikerült, a meginduló polgárosodás következtében lassan, de feltartóztathatatlanul áttér az ünnepi cipőviselőre. Papucsot már inkább csak a ház körül és hétköznap hord. Ezzel szemben azonban idehaza Szegeden a régi polgárság, úri társadalom asszonyai, leányai otthoni, pongyolához való használatra szinte fölfedezik ezt a magyarosnak érzett, kétségtelenül igen mutatós lábbelit. Századunk elejéről idős papucsosok különösen a közeli Deszken élő báró Gerliczy család nőtagjainak vásárlókedvét, propagandáját emlegetik, akik mindig ragaszkodtak a hagyományos szegedi formához és díszítéshez. Érdekességként még megemlíthetjük, hogy a magyarul is beszélő Ferdinánd bolgár király leányainak a századforduló táján egy móravárosi parasztnyecske volt a dajkájuk, aki a királyi családban is, Szófiában is híveket szerzett a szegedi papucsnak. Később az országos kiállítások és

Papucsosok sora kiállításon (1930 táján)

¹⁹ A szegedi papucs a kereskedelmi miniszternél. Szeged c. lap, 1922. 75. sz.

a már említett árumintavásárok, továbbá a szabadtéri játékok és a Szegedre érkező filléres vonatok közönsége is közelebről megismeri és megkedveli a különlegességé, fogalomná váló szegedi papucsot. Így lesz tehát bizonyos vonatkozásban a szegedi papucs dísz tárgy is egyúttal.

Ez a nagyfokú érdeklődés jelentékeny mértékben föllendítette és országos, sőt nemzetközi hírre emelte a szegedi papucsos mesterséget. Éppen a növekvő polgári kereslet kielégítésére azonban egyes, szegedinek, magyarosnak éppenséggel nem nevezhető formák is felburjánzanak a hagyományos jellegek mellett. Így a papucsfejnek idegenszerű szabása, továbbá bojttal (pompon) díszítése, egyáltalán az idegen típusok, így a lágyéktalan, teletalpú, magyar szemnek furcsán ható *japánpapucs* elterjedése. Ezekről még szó lesz.

A szegedi papucsfajták közül legrégebnek tetszik a *törökpapucs*, amelynek már emlékezete is alig él. Kezdetleges volt az állása, de a finomsága, kimunkáltsága is. Alacsony bőrsarokkal épült, a feje rendszeren fekete bársonyból, zöld pöttyökkel. Úgy tudják, hogy a törökpapucsot leginkább szegedi szerb mesterek készítették. A formát kidolgozottabb, finomabb megmunkálásban mindenestre máig megőrizte a férfiak, idősebb asszonyok számára készített és többféleképpen említett sarkatlan *csoszapapucs*, *csuszapapucs*, *csuszlipapucs*, Tápén *csuszipapucs*, továbbá a hagyományos alapformával egyező, de olykor már magasított sarkú, változatosan díszített *magyarpapucs*, *parasztpapucs*. Valamennyiük jellemző vonása, hogy *égy láb asok*, vagyis fölcserélhető, bármelyik lábbon viselhető. A *magyarpapucs* egyébként összefoglaló névként is máig használatos mindazon formák megjelölésére, amelyek alakjukra és díszítésükre nézve lényegében a szegedi hagyományt és ízlést őrzik.

A szegedi papucsosok annak idejében Arad, Temesvár, Nagyikinda, Zenta, Szabadka, Kistelek, Halas, Majsza, sőt Budapest, továbbá Hódmezővásárhely, Szentés, Orosháza, Csongrád, Eger, Kalocsa, Szekszárd, Baja országos vásárait is eljártak. Portékáik igen kapósak voltak. Jellemző, hogy a régi, Szabadkán viselt és a szakmában *szabadkai papucs* néven ismert sarkatlan papucsformát a századforduló táján odaát is teljesen kiszorította a szegedi papucs, amelyet szabadkai asszonyok főleg vásárokon szereztek be a szegedi mesterektől. Ezért azután az odavaló papucsosok, akik a maguk munkájának nem tudták a kellő könnyedséget és szépséget megadni, szegedi papucsokból raktárt tartottak, és a maguké gyanánt adták el. A század elején fiatalabb szegedi papucsosok emiatt azután Szabadkára is költöztek.

A papucsot rendszeren készen szokták venni. Úgy tartják, ha az ember kezeféje belefér a papucs szájába, akkor a lábára is jó. Az is előfordul azonban, hogy rendelésre készül. Ilyenkor a mester mértéket vesz, vagyis megméri a talp hosszát és a lábfej bőségét. Ennyi elégséges. A papucsos mértékrendszere eltér a többi lábbeli készítőjétől. Hogy mi az alapja, már nem tudják megmondani. A számok, illetőleg méretek 0—18 között mozognak. A 0-ás papucs a 22, a 10-es a 35, a 11-es a 36—37, a 14-es a 40, a 15-ös férfipapucs, másképpen *embőrpapucs* a 43, a 18-as pedig a 46. méretnak felel meg.

A szükséges bőrök, szattyánok beszerzése a múlt század utolsó évtizedeiben felsővárosi és rókusi tímároktól még közvetlenül történt. Később Scheinberger és Popper híres szegedi bőrgyára, vagyis a későbbi és mai Orion bőrgyár készített kiváló papucsbőröket. A két világháború között budapesti cégek közvetítésével különleges német és francia bőrből is dolgoztak. Manapság jóminőségű magyar bőroket használnak.

Szilárdságánál és finomságánál fogva legalkalmasabb a kecskebőr, de *fejbőr* gyanánt még birka- és borjúbőrt is szoktak használni. Talpuk legjobban fiatal tehénbőr, főleg a *nyak* és a *hasszél*, vagyis a marhabőr nyak és has körüli része. A bőrkereskedők

sokszor egyéb papucsárut is tartottak régebben raktáron, így papucsfejnek való selymet, szövetet, pillangót. Ezeket leginkább Csehországból hozatták, néha rőfös boltokban is mérték. A szalagok beszerzésére a századforduló táján Kohn M. és Társa szalagkereskedőknél került sor, akiknek minden népies igényt kielégítő dúsgazdag szalagválasztékuk volt.

Papucskészítés

A papucsos fölszereléséhez hozzátartozik elsősorban a *műhely*, vagyis az a deszkapódium, amelynek üres az alja, hogy így a rajta dolgozókat megkímélje a sokszor földes, esetleg kövezett helyiségben való felfázástól. Az a haszna is megvan, hogy így a szerszámok nem szóródnak el. A műhely az ablak közelében foglal helyet.

Közepén áll a rendszeren kőrisfából való nagy *tőke*, amelyet az ismert háromlábú suszterszéken ülve, több papucsos is közrefoghat. A tőke főleg azért szükséges, mert folyton ütögetni kell hozzá a készülő papucsba tett, *papucsfa* néven emlegetett kaptafát, hogy annál szilárdabban, feszesebben álljon. A tőke tetején a szükséges szerszámok: *kalapács, ár, szögesdoboz, ütőtartó, kármentő, bicske, kerekítő, sarokdörgölő, musta*. Oldalára akasztva *harapófogó*. A falon szögre akasztva és elrendezve több méretben, a *talp-, fej-, padló-, ódalbőrforma*. Ezeket állandó használatra a papucsos házilag előre elkészíti, kemény papírból vágja ki. Állványon vagy polcon a *szabódészka, papucsfa*k. Ezeket a lábfej bőségéhez képest még a *hovály*, vagyis lapos, a végén olykor kissé hajlított, nyelvalakú fa, amely ráfekszik a papucsfa felső részére, továbbá a több méretben készült *csaptató* egészíti ki. Ez utóbbi ékalakú fapöcök, amely szükség szerint a fejbőség szabályozása érdekében a papucsfa és a hovály közé illeszthető. A műhely alá szerelt fiókban vannak elraktározva a *fasarok, sváb*, továbbá a bőrök, tartalékszerszámok. Valamelyik sarokban ott áll a *csikó*.

A bőrök kiszabása, így a *fejszabás, talpszabás, padlószabás* a mintegy 50×40 cm nagyságú, erős szabódeszkán a főntebb már felsorolt forma felhasználásával különleges alakú vágókés, a *bicske* segítségével történik: az élével is, hegyével is dolgoznak. Ha szükséges, a talp húsát, vagyis kidudorodását, egyenetlenségét is a bicskével most faragják le. Erre a célra azonban a szövetkezetben manapság már az *egalizáló*, vagyis kerékkal hajtható késrendszer szolgál. A talpbőrt egyébként kiszabás előtt takarékoságból, de edzetésből is be szokták áztatni, hogy megnyúljon, az ő nyelvükön *mög-szivalkodjon*. Ezután következik a *szegés, szegőzés*, vagyis a papucs fej- és oldalbőrnek részben kímélés, részben pedig díszítés céljából vékony szattyánbőrrel való szegélyezése. Ez a munka újabban géppel történik.

A papucsfej több részből áll, amelyeket a fejforma segítségével szabnak ki. Az alsó réteg birkaszattyánból, újabban vékony viaszkos vászonból van. Erre a jobb tartás érdekében papírt, a papírra meg köppervászonból közbélést ragasztanak, amelynek szakmai nyelven *grádli* a neve. Erre kerül azután szintén ragasztással a kívánt anyagból a a papucsfej. Hogy szebben álljon, a szárny végébe és az orra is tesznek megfelelő alakú papirost, vászondarabot. Az előbbinek *szárnyapapír*, az utóbbinak pedig *kapli* a szakmai neve. Ha a papucsfej így elkészül, akkor még kétoldalt az oldalbőröket ragasztják rá, de csak abban az esetben, ha a fej nem bőrből van. Megemlíthetjük még, hogy munka közben a papucsfejre vékony ruhadarabot tűznek, hogy ne szennyeződjék be. Mindezek után a talpbőrt és fejbőrt fonákjáról, szakmai nyelven *unkert* összevarrják egymással, de a fejbőr két oldalsó nyúlványát, amelynek *szárny, papucsszárny* a neve, egyelőre szabadon hagyják, nem varrják oda. Ez a művelet a *talpalás*, amely különösen selyem-, régebben pillangós papucsok készítésénél igen kényes munka. Az a legény, aki azt ügyesen végzi, több bért szokott kapni a többinél.

Ezután az így összevarrott bőrt kifordítják és *fára verik*, vagyis a megfelelő nagyságú papucsfára húzzák. Mint mondtuk, ezt a szükséghez képest még a hovály, csaptató is kiegészíti. Utána csirizzel a duplázrt ragasztják a talpra. A *dupláz* a papucs talpbőréhez hasonló, de annál arányosan kisebb kivágott, kemény papír. Olykor hosszában két-három részbe is szétfejtik, majd csirizzel újra összeragasztják, hogy jobb tartása legyen tőle a papucsnak. Most a csirizzel bekent padlót, vagyis a szatytyánból, újabban színes viaszkos vászonból való talpbélést ragasztják a duplázra. Hogy a ragasztás egyenletes és erős legyen, asztali csengőre emlékeztető tömör rézüttővel szokták ütögetni. Ennek *musta* a neve, és helybeli rézüttő, főleg a Fagler-műhely munkája. A padlóba egyébként a *tömőfa* segítségével elegyengetve, régebben dísznászórt, újabban vattát szoktak tömni, hogy rugalmasabb legyen. A keletkező kidudorodásnak *párna* a neve.

A fejet csak a papucsszárnyig varrják a talphoz. Magát a szárnyat a talp föl-, majd visszahajtásával a talp és a padló közé húzzák. Ennek *szárnybekötés* a neve. Fonállal összefűzik, átkötik a két szárnyat, és a padlóhoz erősítik.

Ezután a *sarok*, másnéven *stekli* elhelyezésére kerül sor. A sarok igen ritka fajtája a *bécsi sarok*. Ennél a széles és alacsony sarok gyanánt egy kis alátömlővel maga a papucstalp szolgál. Az újabb *olaszsarok* egyenes és a hímzés erősíti a talphoz. Szegedi különlegesség a *magossarok*, amely könnyű fűzfából készül. Régebben maga a papucsos faragta. Újabban bognár, asztalos, esetleg csak képesítetlen ezermester készíti, akinek alkalmi neve *sarokfaragó*, másként *steklifaragó*. A sarok felső részéből vékony lap nyúlik ki. Ennek *sarokszárny* a neve. A sarkot egyébként csirizzel illesztik a padlóhoz, majd a birkaszattyánból, olykor bársonyból, manapság színes viaszkos vászonból készített *rámabőr*, *ráma* kerül rá. Ennek szélét a szárnyhoz, illetőleg a padló széléhez varrják.

Most következik a *beállítás*. Igen vékony, mintegy 10—12 cm hosszú, 3 cm széles, sarkain lekerekített fűzfalapot, amelynek *sváb* a szakmai neve, becsirizelve nyomnak a padló és sarokszárny közé. Az árral átfűrt svábot egyébként három öltéssel is odarögzítik a papucstalp közepéhez. Ennek *dérekvarás* a neve. A sváb a saroktól a lágyéknak a talppal való találkozásáig ér, és arra szolgál, hogy a papucs ne görbüljön össze, ne *leppögjön*, könnyűjárású legyen.

Ezután a sarok *kitűzése* következik. Ez kívülről, női papucsoknál sokszor elütő színű cérnával történik, hogy annál színesebb, mutatósabb legyen. Ezt *láncolás* néven is emlegetik. Most még a talpat rendszeren egy szöggel a sarokhoz erősítik.

A talpbőr széleit harapófogóval, falcfogóval mindenütt kihúzgálják. Ezután a *kerekítés*, vagyis a papucs széleinek gondos körülvágása kerül sorra. Ehhez a *kerekítő* és a *kármentő* szükséges. Az előbbi lapos, nyeletlen, pengeszerű vas, amelynek egyik vége meg van élesítve, a kármentő pedig tehénszaruból készített és fésűsöknél kapható lap. Ennek hossza 10—12 cm, szélessége 2—3 cm, vastagsága 1/2 cm. Egyik vége le van gömbölyítve, a másik pedig ferde irányban lecsiszolva. Az odatartott kármentő a kerekítésnél a papucs fejét védi, nehogy a kerekítővel belevágjanak. A kerekítővel lemetszett fölösleges talpbőrnek *slamp* a neve. Most még a *flekk* néven ismert vékony bőrt szögezik a sarokra.

A csirizzel ragasztott, de lényegében varrott régimódi papucs szárítása többféleképpen szokott történni. Nyáron könnyű a dolog. A kész papucsot kint a szabadban árnyas, száraz helyre teszik. A téli szárítás módjai közül legősibbnek látszik az, amikor a kemence padkájára abroncsból készült állványt helyeznek, amely természetesen a padka hajlásához alkalmazkodik. A papucsfában szikkadó papucsokat a szájuknál fogva az abroncsra akasztják és ott tartják, amíg a ragasztékok tökéletesen meg nem száradnak. Más mesterek a mennyezetre erősített, függesztett polcokon végzik

a szárítást. Kisebb mestereknél, ahol a műhely egyúttal konyhául is szolgál, a *csikó* használatos. A csikó akkora asztalszerű állvány, amely pontosan ráfér a sparherd főzőlapjára, hiszen ahhoz is van szabva. Így tehát 70–80 cm hosszú, 40–50 cm széles, négy lába 20–25 cm magas. Felső lapja négyszögletes léckeretből áll. Közepébe hosszában még egy széles, sűrűn kilyuggatott deszka is bele van erősítve, hogy a hőt jobban átértesse. Most a papucsokat úgy helyezik rá, hogy sarkuk a szélső részeken, talpuk pedig a középső lyukas deszkán foglal mindkét oldalon helyet. A csikó főzés után szokott a sparherd tetejére kerülni. A forró, hirtelen szárító meleg semmiképpen sem jó a papucsoknak.

Ha a papucs kellően megszárad, akkor a *pucolás*, tréfásan *fütyülés* következik. A talp szélét bevezetik és a *dörgölő* segítségével kifényesítik. Ez mintegy 10 cm hosszú, 2 cm széles, 1 cm vastag, szélein legömbölyített fadarab, amelynek végei úgy vannak 1/2 cm mélyen és derékszögben bemetszve, hogy a széleket alkalmas módon dörgölni lehessen velük. A dörgölőnek azért ilyen kicsiny ez a bevágása, hogy ne érhesse a papucs nemesebb anyagokból készült fejéhez, amelyeknek *fejselyöm*, *fejbárony*, *fejbőr* szakmai neve is hallható. Különben elpiszkolná, esetleg meg is sértené.

Szintén a kellő szín, fényesség érdekében vizezik be ezután a talpbőrt is, amelyet ló vagy marha csontjából alkalmas módon kifaragott *csontkéssel* dörgölnek fényesre. A csont ugyanis nagyobb felületen tisztábban csiszol, mint a fa.

Mindezek után végre leveszik a papucsfáról a papucsot és a munka kész, legfőljebb a szalagozás van még hátra. Ennek *riselés*, *risölés* szakmai neve is hallható.

Egészen külön kell az újabban mind általánosabbá váló japánpapucsról megemlékeznünk, amely a modern, teletalpas, gyárilag készült női cipő nyomán terjedt el. A *japánpapucs* — mint mondtuk — a legújabb évtizedek szülötteje, egyesek szerint csak 1940 táján tűnt föl és otthoni használatra készül. Jellemző vonása, hogy amíg a hagyományos szegedi papucsot varrják, addig a japán papucsot egészen ragasztják, legújában pedig elvéve szögezik.

Készítése úgy történik, hogy a szokott módon összeállított, de kissé eltérő formájáért *japánfej* néven emlegetett papucsfejet a különleges alakú kaptafára feszítik. Ennek *japánfa*, más néven *kájosfa* a szakmai neve. Felső része elmozdítható, ez a *káj*, amelyet a bedugható és kihúzható *kájszög* segítségével lehet az alsó, nagyobb részhez erősíteni. A munka legelején néhány szöggel a *branzolt* ütök oda a japánfa talpához. A branzol faktiszpapírból készült alváz, amely majd a japánpapucs talpa és padlója közé kerül. A branzolnak a fára ütése után a papucsfejet a falcfogóval jól kihúzogatva a *cvikkolászög*, *cvikkuszög* (= mintegy 2 cm hosszú fejetlen szög) segítségével a branzolon keresztül szintén a fára szögezik, *cvikkolják*, *főcvikkolják*. Erre a fej jól kifeszül a japánfán. Ezután ágóval körülkenik a bevert cvikkuszögek környékét, az ecsettel alányúlva a fejszövetnek is, amelyet így most már a szögek külön-külön való kihúzgalásával oda is ragasztanak, a falcfogóval oda is ütögetnek a branzolhoz. Az egyes részek megragasztása után a szögeket száradásig még visszaverik, hogy a fej továbbra is biztosan álljon.

Most jön a gyárilag készült *japánsarok* odaillesztése, ragasztása a branzol alsó részéhez. A japánsarok egy darabban a papucs sarkául és lágyékául is szolgál. Fűzből vagy bükkből készül. Ez utóbbi esetben üreget vájnak bele, hogy könnyebb legyen. Szükséghez képest azonban előzőleg vésik, reszelik, hogy hibátlanul illeszkedjék a fejrészhez. A branzolra apró, vékony faszeletet is ragasztanak, hogy tartása jobb legyen. Ennek a lapocskának *spon* a neve. Ezután *beduplázolják* a branzolt, vagyis ágóval bekent duplázttal ragasztanak rá. A dupláz természetesen kisebb mint a branzol, mert abba az öblösségbe, üregbe ragasztják, amely a fejszövetnek a branzol széleire való ragasztásával keletkezett. Ha ez is megvan, a bőrtalpnak ágóval való ragasztása

kerül sorra a japánsarok terjedelmes falapjához. Előzőleg azonban érdessé teszik, hogy jobban ragadjon. Erre a célra a *borzoló* szolgál, amely mintegy 15 cm hosszú és 2 cm átmérőjű fácska, amelynek egyik végére lóvakaróra emlékeztető, egyenetlen felületű acél van erősítve. Ezután az egész papucsot — természetesen mindig páronként — az *ágóprésbe* teszik. A különleges alakú, de a célnak megfelelő prés a talpat teljesen hozzászorítja a japánsarokhoz, de természetesen a fejrészhez is. A száradás, illetőleg a kötés a présben mintegy 25—30 perc alatt tökéletesen végbemegy. Az ágóprés egyébként a cipőgyárakból került át a szakmába.

Ezután már a varrott papucsnál jellemzett módon történik a kerekítés, majd pedig ragasztással a *bepadlózás*, vagyis a padló beillesztése. Végül a papucsot ismét fára verik és beleteszik az ágóprésbe, hogy ezúttal a padló is rendesen kössön, megragadjon. Végül a pucolás, füttyülés, majd a tisztogatás, pompon felvarrása, csomagolás következik.

A legutóbbi években jött divatba, hogy a japánpapucs talpát ágóval való ragasztás helyett *teksz* néven ismert apró, 1/2 cm hosszú szöggel szögezik a sarokhoz, illetőleg a branzolhoz, és a padlóhoz. Ehhez a munkához *vasalfát* használnak, vagyis olyan kaptafát, amelynek alsó része vaslemezzel van beborítva. Így aztán a bevett teksz vége a lemezbe ütközve mindjárt el is görbül, a lábat, harisnyát nem sérti. Az így készült papucsok *tekszös papucs*, *tekszölt papucs* szakmai neve járja. Az eljárás szintén a cipőüzemekből került át, és a készítési időt rövidíti meg.

A japánpapucs egyik mutatós változata a lyukasorrú *paszpospapucs*, amelynek feje nem egyetlen bőrből, hanem pántszerűen a talphoz erősített bőrszalagokból áll.

Az új ragasztott formának másik változata a lágyékos *flepperpapucs*, amelynek alacsony, fleppersarka van, és a városi lakosság, férfiak, nők számára kényelmes otthoni viselethez készült. A szakmában olykor *pizsamapapucs* néven is emlegetik. Készítésének menete egyezik a japánpapuciséval, csak természetesen bőrsarka van, sváb azonban nincs benne.

Egy pár papucs elkészítése egy munkásnak varrással mintegy három órányi munkáját jelenti, ragasztásnál lényegesen kevesebb. Ha a műhelyben az önálló kismesterek korában többen is dolgoztak, akkor sem igen volt munkamegosztás, mert mindenki akkordban, darabszámra dolgozott. A harmincas években kísérleteztek az órabérrel is, de hamarosan visszatértek a régihez.

A varrás háromszálú kenderfonállal történik, amelyet a fonálkészítésre szolgáló *sodró* segítségével sodornak össze. *Susztertűt* használnak, a fonalat belekötik a lyuk végébe. Meg is szokták szurkozni. Az ilyen szurkozott fonalat régebben *dratva* néven is emlegették. Egyébként egyszerre két tűvel varrnak, mint a szíjjártók. Az újabb papucsosok — mint láttuk — már nem igen varrnak, csak ragasztanak. A papucsos általában nem szögez. A tekszelt papucsot kivéve, csak egy esetben, amikor a férfipapucs fejét faszöggel odaerősíti a talphoz, hogy tartósabb legyen. Már említettük, hogy a papucsos leghűségesebb dolgozó társa a felesége. A piac állása szerint és anyagi körülményeihez képest szokott egy vagy több *papucsoslegényt* és *papucsosinast* tartani. Az inas szülei és a mester között kötött szerződésnek több fajtája volt. Ha szüleinél lakott és étkezett, akkor két esztendeig tartott az inasidő. Ha gazdájától lakást, teljes ellátást kapott, akkor három. Ha pedig még *szabadulóruhában* is megegyeztek, akkor négy, esetleg öt esztendő volt az inaskodás ideje, amelyre a legtöbben keserűséggel gondolnak vissza. Bér nem volt. A szabadulóruhát régebben kötötték ki, ami még céhes hagyomány. Ennek értelmében felszabaduláskor a mester vett neki két pár fehérműt, dolgozó- és ünneplóruhát, esetleg télikabátot is. Az inas az utolsó időkben már segéd gyanánt dolgozott, és ezzel könnyítette meg gazdájának a felruházást, amikor a szabadulás ideje elkövetkezett. Az inasok közül aránylag sokan

Szeged távolabbi vidékeiről, sokszor idegen ajkúak (svábok kevésbé, inkább bunyevácok, bolgárok stb.) köréből kerültek ki, akik itt a Városban szabadultak fel, és itt voltak segédek. Főleg régebben akárhányan valamelyik törzsökös szegedi magyar papucos leányát vették el feleségül, és így természetesen váltak magyarrá, gyökeret vert szegedivé. Innen érthető azután az újabb szegedi mesterek között itt-ott felbukkanó idegenes hangzású név.

A felszabadult, nem szegedi származású segédek régebben általában szintén mesterüknél laktak, ettek, de természetesen már bérük is volt. Utóbb már csak bérért dolgoztak, és szállásról, ellátásról maguk gondoskodtak. Egyik-másik segéd akárhányszor jobb munkás volt a gazdánál, de főleg anyagiak miatt nem tudta önállósítani magát. Az olyan segédnek, aki finoman, tisztán tudott dolgozni, *fehért munkás* volt a szakmai neve, és jobb bér járt neki. Az ilyen munkának különösen a gyöngyös-, pillangós-, selyempapucs készítésénél volt jelentősége. Idős mesterek mondják, hogy a múlt században a papucsoslegénnyel úgy egyeztek, hogy az heti 20 pár papucs készítésére kötelezte magát. Ez volt a *szakmány*, ami heti 60—70 munkaórának felelt meg. A munkaerőnek e kiuzsorázásához még az is hozzájárult, hogy ha nem készítette el, akkor a hiányzó pár akkordbérének kétszeresét vonták le a megszolgált bérből. A legényeknek ez a kiszolgáltatottsága később is nagyfokú szociális elégedetlenségnek volt a forrása, amelyet nem kisebb ember örökít meg az első világháború előtt írt riportjában, mint Móricz Zsigmond.²⁰

A segédek bére általában mindig igen nyomorúságos volt, így a harmincas évek elején, a nagy gazdasági válság idején darabonként csak 50—65 fillér, míg azután 1936-ban 3 heti sztrájk után 100 százalékos béremelést vívtak ki.

Az a nagy válság, amely egyéb nehézségek mellett századunk elején a cipőviselőre való rohamos áttéréssel a szakmát megrázta, több mestert és segédet szövetkezet alapítására késztetett. Így jött azután 1908-ban létre Felsővároson, a Római-körúton az *Első szegedi cipő-, csizma- és papucsipari szövetkezet*. Az alapítás idején 5 mester és 10—12 segéd volt a tagja. Ennek a szövetkezetnek működéséről keveset tudunk. Egy másik hasonló jellegű, de *kisipari* névvel megkülönböztetett szövetkezet a Csongrádi sugárúton 1921—1935 között szintén működött. Ennek mintegy 15 mester volt a tagja.

A szocialista szövetkezeti gondolat térhódítása következtében 1951 augusztusában kezdett *Papucskészítő KSZ* működni, amely 37 papucsipari dolgozót — mintegy kétharmad részük mester és egyharmad részük segéd — és még 35 kívülálló papucshimzőnőt tömörített magába. A szövetkezet egyedül áll az országban. A munkát a termelékenység érdekében nagyüzemi keretek között végzi. A gépesítés előtérbe nyomult, főleg a cipőgyárak néhány munkagépét alkalmazza sikerrel, így a fűzésre szolgáló varrógépet, a talpbőrt egyenletessé tevő egalizálót, a különféle préseket, főleg az ágóprést. A szakma minőségi jellege természetesen megköveteli a további gondos kézimunkát is.

A szövetkezetben a Város legkitűnőbb mesterei és segédjei több női dolgozóval serénykednek együtt, és mind a jóízűség, mind pedig az anyagtakarékosság követelményeinek egyaránt eleget tesznek. A munka erősen specializálódott. A bőrlőkészítés, szabás, fejkészítés (női munka), fára verés, ragasztás, talpalás, préselés, kerekítés, végső adjusztálás (női munka) a Bartók Béla téren, most pedig napjainkban a Cserzy Mihály utcai modern önálló épületben tágas, világos helyiségekben folyik, és valamennyi munkarészlet a legalkalmasabb dolgozók kezében van. Leginkább a modern városi, és pedig ipari munkás és értelmiségi szükségleteket elégítik ki a japánpapucs,

²⁰ Móricz Zs., A szegedi papucs. Az Est 1913, 15. sz.

flepperpapucs, pizsamapapucs, férfipapucs, gyerekpapucs gyártásával. Sokszor készítenek azonban főleg népi tánc- és színjátszó csoportok számára hagyományos formájú papucsokat is. A kivitel is öröndetesen emelkedik.

Sokan azt hiszik, hogy a családi önellátás és földrajzi elszigeteltség, továbbá a céhesség kötött világában virágozhatott csak „igazi” népművészet. A szegedi papucs ezzel szemben azoknak ad igazat, akik azt vallják, hogy a népi ízlés a gépkorszak kötetlenebb társadalmi keretei között is megtalálja a maga jellegzetes művészi kifejezését. Akik a papucsot hordják, jórésben már nem parasztok, de mégis beletartoznak egy kisebb emberi közösség sajátos formavilágába. Akik a papucsot készítik, már alig dolgoznak olyan anyagrésszel, amelyet nem a gép készített, sőt sokszor nem is Magyarországon készített. Ennek ellenére is azonban valami tőrülmetszett és a maga nemében szinte egyedülálló modern népművészeti alkotást sikerült szegedi népünk igényének, a szegedi papucsos formakésztségének és mindkettő ösztönös ízlésének megteremtenie.

Szűcsök

A mesterség évszázadokon át a legnépesebb és legtekintélyesebb szegedi iparágak közé tartozott. Már a XV. századi oklevelekben előfordul a *Szűcs* név, amely ebben az időben nyilvánvalóan még foglalkozást és családnevet jelent egyszerre. Egyiküknek sarjadéka, nevezetesen Dömötör szegedi szűcsmesternek Máté fia 1465-ben már a krakkai egyetemen tanult, amiből a céh virágzó jólétére bizony következtethetünk. Említésre érdemes az is, hogy a gyermek Domonkos, Szűcs Imre fia Kapisztrán János újlaki sírjánál 1460 táján meggyógyul.

Az 1522. évi egyházi tizedlajstromban 131 juhos gazdával találkozunk. A magyar *Ihász*, *Johos* mellett előforduló *Bács* és *Csobán* családnevek a szegedi juhászat balkáni, illetőleg erdélyi kapcsolataira mutatnak, amelyek révén a szegedi szűcsök nyersanyag szükségleteiket is pótolják. Egyébként a jegyzékben a Szűcs név — *Pellifex* alakban is — 25-ször fordul elő. A foglalkozást jelölő családnevek közül ezt csak a *Szabó* és *Varga* múlja fölül.

A szegedi középkorból ismeretes, hogy János szegedi szűcsmester Ulászló királynak két subáját *sabelli* (coboly?) prémekkel hozta rendbe.¹ Ehhez tudnunk kell, hogy a régebbi évszázadokban a subaviselet az egész magyar társadalomra, tehát a főrangúakra is jellemző volt. Mátyás király, majd II. Ulászló díszes subával tisztelték meg előkelő híveiket. Ez az uralkodói jóindulat jele volt. Úgy osztogatták a subákat, mint később a török szultán a kaftánokat. A suba egykorú olasz forrásokban különben *turca* néven szerepel. Ezzel a szóval — mint más esetekben is — a magyar viseletnek a számukra idegen, exotikus, keleties sajátosságát akarták megörökíteni. Estei Ippolit számadáskönyvében ez is olvasható: *suba all' ungaréscha*.²

Sajnos, Szeged középkori oklevelei az idők folyamán nagyrészt megsemmisültek. Így a szűcs céh egykorú virágzásáról sincsenek írásbeli adataink. Az előbb mondottak alapján azonban elképzelhetetlen, hogy a szegedi szűcsöknek önálló céhük ne lett volna.

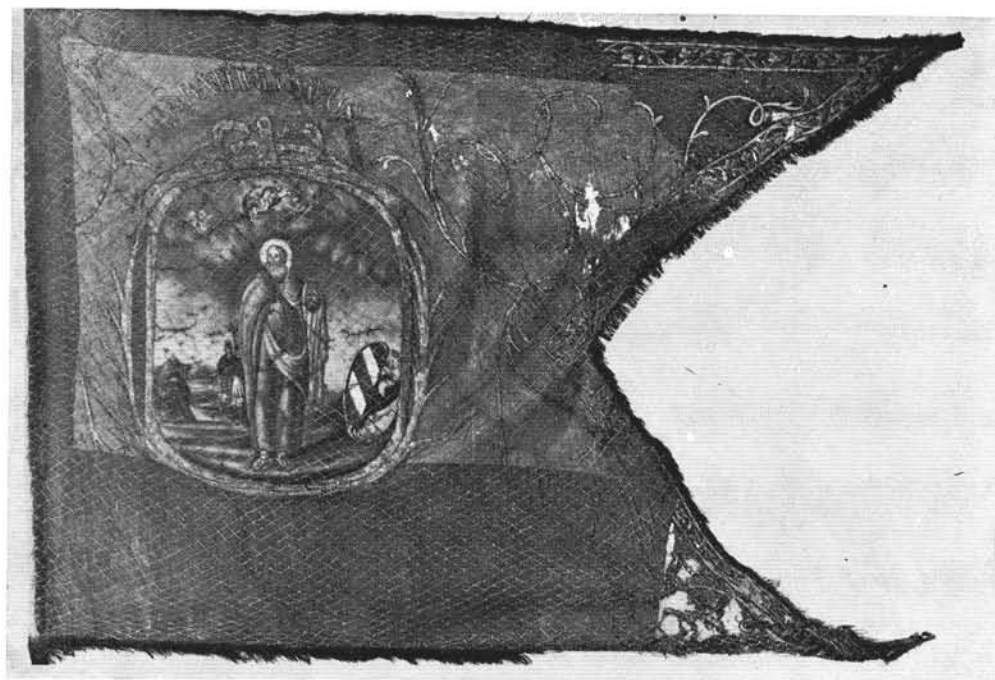
Ismerve a törökök birkahús kedvelését, ami a magyar juhászat balkáni kapcsolatainak erősödésével is együtt járt, a szegedi juhászat és vele szoros összefüggésben álló, tőle függő szűcsipar a hódoltság korában is virágzott. Erről azonban szintén csak szórványos adataink vannak.

Ez a másfél század a viseleti kultúrára föltétlenül konzerváló hatással volt és így a helyi ízléshagyomány ereje a szűcsmunkánál, szűcs kezéből kikerülő ruházatnál is érvényesült.

Biztos adataink szerint a céh a XVIII. század elején újjászületett. Pecsetjük 1722-ből ránk maradt, szövege: SIGILL CAETUS PELLIONUM SZEGEDIENSE. A pe-

¹ *Hilf* 12.

² *Balogh Jolán*, Mátyás-kori, illetőleg késő középkori hagyományok továbbélése műveltségünkben. *Ethnographia* 1948.

A szücsök céhzászlója (MFM)

csét címermezejére két oroszlán van vésve, amint kifeszített bőrt tartanak. 1724-ben már céhzászlajuk is volt. A céhes mesterek nyilván tiltakoztak a kontárok versenye ellen, mert 1727-ben a Tanács a céh szabadalmaira való hivatkozással elrendeli az olyatén emberek kik tudniillik Szücs mesterséget ex professo nem tanulták, semminemű szücsi portékát behozni és árulni ne merészeljenek, másképpen ezen publicatio szerint, ha valami kárt fognak vallani, maguk vétkeinek tulajdonítsák.³

Szeged városának tanácsi jegyzőkönyve 1744-ben megőrökíti a szegedi szücs céh megerősített artikulusait is. A szegedi szücsök, név szerint Simity Mátyás, Öreg Tóth János, Lovászy Jakab, Lovászy János, Simity Illés, Dugonyi András, Babarczy György, Tóth György, Gyurisity Mátyás, Ifjú Tóth János nyerik a céhszabadalmat Mária Teréziától. Ez a szegedi szücsélet számos sajátosságát őrzi, több helyi kérdését szabályozza.⁴

A céhlevélnek az 1744. évi tanácsi jegyzőkönyvben őrzött, még sehol nem közölt szövege:

Első Articulus: Minthogy ezen Szabad Királyi Szeged Várossában az mostani egész számban levő Harminc Szücs Mester Emberek úgy annyira elegendők, hogy ha ezeknek száma szaporodna, egyik az másiknak kenyeret is elvenne; Azon okból szükséges, hogy semminemű Vidéki az idevaló Szegedi Mester Embereknek Fiain kívül ezen becsülletes Szücs Czéhnek Tagjai közé ne számláltathasson különben, hanem ha valamely Mester Embernek Leányát vagy Özvegyét Házas Társul elveszi; vagy azon kivülis a Nemes Magistratus az Közjóra való nézve, az Mesterek Számát akarná nagyobbítani és azért ha valamely Vidéki Mester ember ezen böcsülletes czéhben bé-vétetüdne, akoron Polgárság iránt Végezni, olly böcsülletes Levelet mutatni, mellyből ki tessék, hogy ő jámbor, böcsülletes és tökéletes Attyaktul és hova való léssen, azután az Czéh ládájában kész pénzül 30 Rhenus forintokat fizetni, az szokott Reme-

³ Hilf 95.

⁴ A céhlevelet a SzÁL őrzi.

get meg csinálni és egy Tiszteséges Ebédet adni, Úgy mind azonáltal, hogy az Szegedi Mesteremberek Fiai és kik azoknak Leányát, vagy Özvegyét elveszik, az szokot Remeget azok is meg csinállyák egészlen és az ebédet is meg adgyák az eő bé állások idein, de az rendes kész Pénzbiül álló Summának csak fél részével tartozzanak.

Második Articulus: Midőn valamely Vidéki Mester Legény, a ki Szegedi Szűcs Mester Embernek Leányát, vagy Özvegyét el vette vagy másképpen is az böcsületes Czéhben kíván bé állani, három esztendeig való el követett Vándorlásáru meg felellyen, úgy az Inas Esztendőket is meg bizonyítsa, és bé állása előtt az Vidéki Legény egy esztendeig Szegedi Mester Embernél dolgozzék, de az idevaló Szűcs Mester Emberek fiai, ezen egy Esztendeig való szolgálattal szabadok legyenek, de az megírott Vándorlássára és Inas Esztendőkre ők is tartozni fognak valamint a Többiek.

Harmadik Articulus: Ezen Szegedi Böcsületes Szűcs Czéhbeli Mester Emberek egyenleő akaratlan minden Új Esztendő Napján oly érdemes és tökéletes Czéh Mestert és Attya Mestert válasszanak, a kik az böcsületes Czéhnek közönséges Dolgait hiba nélkül igazgathassák, és ezen elő járóknak az több Czéhbeli Mester Emberek engedelmeskedvén, midőn általok az Czéh Dolgainak el intézésére citaltattnak és hivatattnak, híven meg jelennyenek más külömben az mely Mester Ember az Czéh Mesternek hivatássára az rendelt Helyen helyes ok nélkül meg nem jelenne, elsöben büntetessék egy forintra, másodsor duplan, harminczor (!) pedighlen súlyosabb büntetést végezen az böcsületes Czéh az olyan Szó fogadatlank ellen.

Negyedik Articulus: Az mely Szűcs Mester Legények más helységekbül ide Szegedre az munka kedveért eljönnek azoknak mind addig ne legyen szabad Méhelyben állani, valamedig magát az Czéh mesternél vagy Attya mesternél meg nem jelentik és magok jó viselése felől való Leveleket meg nem mutattyák az olyan Legényt pedigh szabad lészen Czéh Mesternek magánál megtartani, vagy más Méhelyben a hol szükséges lészen bé állítani.

Ötödik Articulus: Bizonyos ok nélkül az Mester Emberek Méhelyekben dolgozó Mester Legénynek üdöjeken kívül Bütsút ne adgyanak és munkájokbul ki ne vessék, hogy annál inkább az szokott, és szükséges Esztendőket böcsületessbben ki tölthessék, hogy ha pedighen az meg törtéenne és az Mester ember maga Legényét ok nélkül az munkátul tilalmazná szabad lészen az olyan Legénynek maga Mestere ellen az böcsületes Czéhben panaszti tenni és a mit Czéh végezni fogh magát ahoz alkalmaztassa, úgy hogy ha az Mester Ember vétkes leszen az Czéh itélete szerint büntessék, az Legénynek pedighlen az által az szokot Esztendeiben Csorba ne lészen.

Hatodik Arttus: Az Czéh Mester, Attya Mesterek együt úgy vigyázzanak, hogy valamely Városi vagy kölső ezen Czéhben lévő Mester Ember akár mely vevő Embert, némely rosszul készézet munkával akar vásári, akár más alkalmatossággal meg ne csallyon, Vásárokon kívül pedighen semminémü Vidéki és kölső Ember Szűcs készézet munkát ne árulyon, hogy ha tilalom ellen tudva az olyatin áruló tapasztalati annak munkája és Partékája az Nemes Magistratus hérével el vétettögyék, és fele legyen az böcsületes Czéhé.

Hetedik Articulus: Hogy kölső Mester Emberek Kalmárok, Görögök, Zsidók és Török Jobbágyok Vásárokon kívül tuczet számra Rókát a vagy a Szűcs Mesterséget illető más Partékát árulni Szegedre hoznának ne legyen szabad egy Szűcs Mester Embernek is az Böcsületes Czéh héré nélkül az olyan Partékát meg bontani és abbul vásárolani 12 f büntetés allat.

Nyolcadik Articulus: Mivel hogy akármelly kolmárok, Zsidók és mások is a Városban az nyers bőroket mind az Mészárosoknál mind pedigh házonként Nyereségre az böcsületes Szűcs Czéhbeli Mester Emberek igen nagy károkkal szoktak venyi, azért szükséges, hogy a nyers bőroket kereskedésre senki ezen böcsületes Szűcs Czéhben kívül a mennyire a Czéh Mestereknek kívánatnak és ha ezek is azt az árat, mellyet más vevők adnak, megadgyák el ne ragadozza és midőn olyanok tapasztalatiának, az Tettes Magistratusnak hatalmával tilalmaztassanak aféle kárt okozó kereskedéstül.

Kilencedik Articulus: Mindhogy Fölséges Asszonyunk és koronás Királynénk az méltóztatta kegyelmessen rendelni, hogy valamint Debreczenben, úgy itt is Szeged Nemes Királyi Várossában mind az Czéhes Szűcs s mind pedigh az Czéhes Szabó mestereknek is egy aránt mind itt a Nemes Városban s mind pedigh kölső Helyeken is szabad legyen börrrel bélet mentéssel, sövegekkel és kalpagokkal kereskedni és azokat akar háznál, akár pedigh Országos Vásárokon is szabadon eladni. Úgy mind azonáltal, hogy senki a Szűcs Mesterek közül ne merje semminémü szín alatt az ollatin Mentéket, sövegeket és Kalpagokat vagyis azokhoz való Posztót föl szabni és meg varrani és nem is más kölső, hanem csuppan tsak az ide való Szegedi Czéhez való Szabó Mesterekkel, ne legyen szabad az ollatin Mentéket, Sövegeket és Kalpagokat akár mi névvel nevezendő Börrrel meg bélelni vagy Prémezni s nem is mászat, hanem egyedül csak az ide való Szegedi Czéhez Szűcs Mesterekkel megbélelni és prémeztetni. Aki pedigh vagy egy vagy más részül is ellen cselekedne, az Városi Magistratus által annyiszor a mennyi-szer érdemessen megh büntetessék, azért fölséges Asszonyunk s Királynénk Rendelésének szentül való megh tartására valamint a Szabók úgy viszont ezen Czéhben levő Szűcs Mesterek is mindnyájan erős és kemény büntetés allat köteleztettek.

Tizedik Articulus: Kedves lévén az Isten előtt az Ügyefogyottaknak táplálása és az alamizsnálkodás, annak megh tartására az elbágyodot jövő, járó vándorló Legény és beteges Mesterek, s legények

számára és Táplálásokra minden Esztendőben minden Czéhbeli Mester Ember tartozék 25 kr az Czéh ládájában fizetni úgy hogy ha valamelyik Mesternek vagy Legénynek halála történe, tartozzon az böcsületes Czéh annak lelkéért az kántorokon kívül az Parochialis Templomban egy Szent Missét szolgáltatni.

Tizen Egyedik Arttus: Minden Kántoron az böcsületes Czéhbeli Mester Emberek egyben gyűllyenek és az Privilegialis Articulosokat el olvastassák Magistratualis Commissarius jelenlétében, az Kántorokon rendelt Czéh Misséjén kiki személye szerint jelen legyen egy font viasz büntetés alatt, nem köllömben hogy ha valamely böcsületes Szűcs Czéhbeli Mester Embernek magának vagy Cselédyinek halála történik, annak tisztességes el takarítására és temetésére nem Cselédye által, hanem tulajdon Személye szerint minden Szűcs Mester Ember tartozik meg jelenni, melyet hogy ha helyes ok nélkül el mulatná, Valamelyik meg büntessék 50 pénzekre.

Tizenkettődik Arttus: Minden böcsületes Szűcs Czéh Mester Ember úgy a hozzájuk tartozandó Mester Legények is Úr napján, Szent Háromság Vasárnapján, Szent Dömötör és Szent Marck napján essendő és az Nemes Várostul rendelt más ajtatos Processiokon is az Czéhnek Zaszlójával mind végiglen jelen legyenek 5 Rhenus forintokból álló büntetés alatt, ha helyes ok nélkül szánt szándékkal el mulatna. Az jó rendet meg tartsák és hogy ha az Rendelésekben az Czéh Mester röstelkedne az is érdeme szerint büntessék.

A 13—19. artikulusokat csak tartalom szerint ismetetjük, mert szegedi jellegzetesség nem akad bennük. A 13. és 14. artikulus a mesterlegény kötelességeiről, a 15. a mesterek tisztességes életéről intézkedik. A 16. artikulus értelmében a céhpatrónus Szent Bertalan apostol, akit a jámbor hagyomány szerint elevenen nyúztak meg. A 17. artikulus az elhalt mester árváinak érdekéről, így a nem befejezett munkának a céhközösség által való elvégzéséről és a befolyt összegnek az árvák javára fordításáról szól.

A 18. artikulus a 9.-nek a posztómunkára való határozatát erősíti meg. A 19. artikulus értelmében tilos egymás munkáját gyalázni.

Huszadik Arttus: Midőn fölséges koronás királyunknak szolgálattára föl állítandó, vagy állított Regementek mondérjának el készítése az böcsületes Szűcs Czéhre rendeltetik, akkoron nemcsak két három Mester Ember válallya annak készítését, hanem az közönséges Mesterek között, kinek kinek értéke szerént el osztassék.

A 21—28. artikulus az inasok dolgát, továbbá a céhbeli mester tisztességes életmódját szabályozza.

Huszonkilencedik Arttus: Minden ezen Czéhben be íratott Purger más Szabad Királyi Városoknak szokása szerént vidékiek előtt közönséges Vásárokon Bóltot és Sátort az belső, fölső és alsó Városon a holott a Városnak Vásárbírája rendelni fogja építeni és kinyitnya szabad légyen.

A 30. artikulus a céhgyűlésen való illendő viselkedést szabja meg. A 31. artikulus előírja, hogy a legények munkaideje Szent Mihály napjától húsvétig reggel 4-től este 9 óráig tart. Köteles a legény az utcákon tisztességes ruhában, keében pálcával járni. A 32. artikulus a köszönés tisztes módjáról szól.

Harmincz harmadik Arttus: Ezen Szegedi Szűcs Czéhben szabad lészen más Városokon, Falukon és Helyeken ahol tudni illik helyben Szűcs Czéh nincsen, lakozó Szöcseknek is magokat bé íratni vagy ingremiáltatni, melyek mindnyájan Úr napi Processiora tartoznak Szegedre bé jönni.

Az utolsó 34. artikulus a hatósági céhkommisszárius jogköréről szól.

A Szűcsök Társasága Czéhe

az árakról 1745-ben így intézkedik

Angliai, Hollandiai, Spanyoll, avagy más derék Posztóbull való Mentéért, ha már a béllés egész táblákra varratott és készítettet akar Czoboly, akar Nyuszt, vagy Róka, avagy más idegenország-bull való bőr, vagy béllés légyen az, és a gazda minden szükséges eszközt maga adangya hozzá, és környös környüll Prémes fog lenni a mente, a Szűcsnek adassék munkájáért 1 F 25 kr.

Ha pedig az olyan Mente alá való béllés darabocskákbull álló és aztat Szűcsnek kell összevarrni olyankor fáradságáért adassék 1 F 70 kr.

Hasonló közepszerű Mente béllésért ha a béllés kész 1 F

De hogyha darabocskákbull kell öszve varrni a béllést 1 F 30 kr.

Egy kurta hasonló Mentéért 80 kr.

Hasonló Mentéért, ha darabocskákbull kell öszve varrni, munkájáért adassék 1 F 10 kr.

<i>Ha pedig az ollyatell Mente csak elől és nem alól léssen prémzett, tehát a hosszú mentéért nem többet, hanem 85 pénzt kell adni munkájáért idest</i>	85 kr.
<i>Középszerű Mentéért pedig</i>	30 kr.
<i>Asszonyi 6. vagy 7 rész Posztóbull álló egy Mentéért, akar minémű béllése légyen, ha már táblákra varratott készítettett és körös környүүл prémes léssen, az Asszony pedig minden hozzávaló szükséges eszközt adandgya, fizetessék munkájáért</i>	1 F 50 kr.
<i>Ha hogy pedig a béllés készitetlen léssen, művéért fizetessék</i>	2 F 10 kr.
<i>Ha pedig az ollyan hosszú és széles Asszonyi Mente csak elől és nem körös környүүл léssen Prémzett és a béllés már táblákra volna vonva s készítve, az ollyasmi Mente készítéséért fizetessék</i>	1 F 20 kr.
<i>Ha hogy pedig az ollyan Mente béllés csak darabokbull álló és alól nem prémzett, tehát munkáért adassék</i>	1 F 50 kr.
<i>Bárány bőr bélléssell Asszszonyinak vagy szólgálónak való Magyar Mentebéllésért és környös környүүл megh rókázott, ha a béllés már táblákra varratott és készítettett, és az Asszszony vagy Szólgáló léány minden szükséges eszközt adand hozzá fizetessék</i>	60 kr.
<i>Kissebb Mente bélléséért s készítéséért</i>	55 kr.
<i>Ha pedig csak elől lenne Prémzés, kissebb Mente béllésért, munkáért fizetessék</i>	50 kr.
<i>Kissebb hasonló Mentéért</i>	45 kr.
<i>Bárány bélléssel béllélt férfinak, vagy köz renden lévő Embernek való Mentéért, ha körös környүүл Prémzett léssen, és a béllés már öszve vólt varrva, fáradságáért fizetessék</i>	60 kr.
<i>Hasonló kissebb Mente megbélléséért</i>	55 kr.
<i>De ha csak elől lenne Prémzés, nagyobb Mente készítéséért</i>	50 kr.
<i>Kissebb Mente bélléséért</i>	45 kr.
<i>Egy par Nyestes vagy Nyusztos, egy Magyar Kalpagh, bárány bőr bélléssell, ha a gazda ad mindent</i>	35 kr.
<i>Ha isméth béllése léssen posztóbull és csak két nyestes, vagy nyusztos léssen fizetessék</i>	25 kr.
<i>Nyuszt vagy nyest felvarrásáért</i>	15 kr.
<i>Egy Vidra bőr ki készítéséért</i>	15 kr.
<i>Egy Róka bőr csavállásáért</i>	10 kr.
<i>Egy Juh vagy Ürü bőr elkészítéséért</i>	12 kr.
<i>Egy Bárány bőr megh készítéséért</i>	6 kr.
<i>Egy elvetélt bárány bőr megh készítéséért</i>	4 kr.
<i>Egy nagyobb róka vagy hius bőr készítéséért</i>	25 kr.
<i>Egy nagyobb Medve bőr ki csavállásáért</i>	1 F
<i>Kissebbért isméth</i>	67 kr.
<i>Egy Vad Macska bőr készítéséért</i>	8 kr.
<i>Egy borjú bőr készítéséért</i>	15 kr.
<i>Egy Juh bőrbüll álló béresnek való nagy Kődmenért, melynek Prémzése kecske bőrbüll vagyon cifrázás nélkül fizessenek</i>	2 F
<i>Közép szerű közönséges Magyar Béresnek való Kődmenért</i>	1 F 75 kr.
<i>Kissebbért pedig</i>	1 F 50 kr.
<i>Magyar Léánzónak vagy Asszszonyinak való egy közönséges kődmenért</i>	1 F 50 kr.
<i>Németh Léánkának való kődmenért</i>	75 kr.
<i>Ha pedig a béllést, vagy Kődmennek való bőroket a Gazda adgya, munkájáért czifrázás nélkül</i>	60 kr.
<i>Közép Szerűért</i>	50 kr.
<i>Kissebb Kődmenért isméth</i>	40 kr.

A szücsipar további virágzását, sokoldalúságát az 1813. évi árlajstrom adatai is bizonyítják:

1. Egy leg nagyobb Mente prémzéséért, és béllésért, béllés és prémen kívül	2 fl.
<i>detto</i> béllés nélkül egyedül prémzésért	1 fl. 15 kr.
2. Két egy fél rőf posztobul készült Mentének bélléséért és prémzéséért	1 fl. 45 kr.
3. Egy-egy fél rőf posztobul készült mentének bélléséért és prémzéséért	1 fl. 45 kr.
<i>Hasonló Mente prémzéséért a béllésen kívül</i>	
4. Liberia	1 fl. 6 kr.
4. Liberia Mentének bélléséért és prémzéséért	1 fl. 15 kr.
<i>detto</i> prémzéséért a béllésen kívül	45 kr.
5. Egy szólgálónak való mente vagy Rékli bélléséért, s prémzéséért	1 fl.
6. Lengyel módra készült Mentének rokával gazdagon körös környүүл való prémzéséért és fehér bárrány bőrrrel való megh bélléséért, a Szüts adván mind prémet, mind béllést	22 fl.
<i>detto</i> Fekete bárány bélléssel az eleje megh béllélve	26 fl.

7. Hasonló módra készült mentének ha alól nem prémeztetik fehér bárány bőrrel bélelve	18 fl.
detto az eleibe fekete bárány bőrrel bélelve	22 fl.
8. Két egy fél röv posztobul varrott Mentének egészen roka Májjal való béleléséért és környös körül roka torokkal való meg prémezéséért	50 fl.
9. Négy röv posztobul készült Mentének hasonló bélelésétül és prémezésétül roka torokkal	65 fl.
10. Középszerű Mentenek hasonló bélelésétül és prémezésétül	35 fl.
11. Hasonló prémmel prémezett s bélelt mentétül, ha tsak két szárnya béleltetik Roka májjal, hátulja pedig bárány béléssel	30 fl.
12. Egy nagyobb Mentének Róka nyakkal való megprémezéséért és bárány bőrrel való meg béleléséért, ha a két szárnya fekete bárány bőrrel béleltetik	22 fl.
Hasonló prémezéstül, és Roka májjal bélelve	30 fl.
13. Középszerű mentének hasonlóan Roka nyakkal való prémezéséért, és báránnyal való hasonló bélelésétül	18 fl.
Hasonló prémezéstül és Roka Májjal való bélelésétül	25 fl.
14. Róka háttal prémezett, és fehér bárány bőrrel bélelt mentének prémezésétül és bélelésétül	10 fl.
15. Fekete bodor bárány prémmel gazdagon prémezett és apros fekete báránnyal bélelt nagyobb mente	24 fl.
Hasonló prémmel prémezett és fehér bárány bőrrel bélelt mente	15 fl.
16. Középszerű Mentének fekete fodros Erdélyi bárány bőrrel való prémezésétül és fekete bárány bőrrel való bélelésétül	20 fl.
detto fehér bárány bőrrel bélelt	12 fl.
17. Közönséges Magyar fekete báránnyal prémezett és fehér bárány bőrrel bélelt mente	6 fl. 30 kr.
18. Egy nagyobb Mentének fekete Janottal való prémezéséért béllés nélkül	7 fl.
detto középszerű mentének dto	5 fl.
19. Egy nagy Mentének házi Gerénnyel való prémezéséért béllés nélkül	12 fl.
detto középszerűnek	9 fl.
20. Egy nagyobb Mentének festett rokával való prémezéséért béllés nélkül	8 fl.
Középszerűnek	6 fl.
21. Egy nagy Mentének Róka torokkal való tsinos prémezése béllés nélkül	20 fl.
Középszerűnek	16 fl.
22. Egy nagyobb Mentének Roka nyakkal való prémezéséért béllés nélkül	12 fl.
Kissebbért	9 fl.
23. Egy nagyobb Mentének ketske bőrrel való	
detto	5 fl. 30 kr.
Kissebbért	4 fl.
24. Nagy Mentének Erdélyi bodor fekete bárány prémmel való prémezéséért béllés nélkül	10 fl.
Középszerű	8 fl.
Leg kissebb	7 fl.
25. Fekete leg szebb bárány bőrbül készült téli Lengyel Süveg	4 fl.
detto közönséges fekete bőrbül	3 fl.
detto Téli Sapka fehér bárány bőrbül	1 fl.
detto szürkére festett	1 fl. 40 kr.
26. Egy téli hosszú Mentének az úgy nevezett Bundának Farkassal prémezve és bárány bőrrel való béleléséért	26 fl.
27. — hasonló Mentének Rokával prémezve és báránnyal béleléséért	18 fl.
28. — hasonló Bundának fekete bárány bőrrel való prémezéséért és fehér bőrrel béleléséért	15 fl.
29. Ketskével prémezve és fehér báránnyal bélelve	12 fl.
30. Egy hasonló Bundának róka májjal való egész béleléséért prémezés nélkül	25 fl.
31. Róka lábbul varrott téli egy pár ujatlan kesztyű	1 fl.
detto ujjas	1 fl. 20 kr.
32. Egy Farkas bőrnek tsávalásáért	24 kr.
33. — Róka bőrnek tsávalásáért, és kirámázásáért	15 kr.
34. — Juh bőr ki tsávalásáért	8 kr.
35. — bárány bőr	6 kr.
36. — hasi bárány bőr	4 kr.
37. — farkas Bunda varrásáért és meg irházásáért	12 fl.
detto irházás nélkül	8 fl.

38. — <i>férfinak vagy Asszonyinak való leg nagyobb ködmen fehér prémmel</i>	6 fl.
<i>detto középszerű</i>	5 fl.
<i>detto kisebb</i>	4 fl.
39. <i>Egy leg nagyobb Férfi vagy Asszony ködmen prémezés nélkül középszerű</i>	4 fl.
<i>kisebb</i>	3 fl. 30 kr.
40. <i>Szolgálóknak való közönséges Kődmen</i>	2 fl. 15 kr.
<i>detto kisebb</i>	1 fl. 45 kr.
41. <i>Hogy ha valaki maga adja a bőrt egy prémezett ködmennek varrásáért irhával együtt fizetni fog</i>	2 fl.
<i>detto prémetlen ködmennek varrásáért irhával együtt</i>	1 fl. 30 kr.
<i>detto kisebbnek</i>	1 fl.
42. <i>Hogy ha valaki mind bőrt mind irhát maga ad, egy prémezett ködmennek egyedül varrásátul fizetni fog</i>	1 fl. 20 kr.
<i>Hogy ha valaki mind bőrt mind irhát maga ad, prémetlen ködmennek egyedül varrásátul</i>	45 kr.
<i>detto kisebbnek varrásátul</i>	30 kr.
43. <i>Egy nadrágnak egész irházásáért irhával együtt</i>	1 fl. 20 kr.
<i>detto fél irházás</i>	45 kr.
44. <i>Egy Nadrágra vakó Irha</i>	45 kr.
45. — <i>Kődmenre</i>	40 kr.
46. — <i>nagyobb Suba tsávált bárány bőrből gallérral irházva</i>	20 fl.
<i>kisebb</i>	16 fl.
47. <i>Egy nagyobb Juhász bunda törött Magyar Juh bőrből gallér nélkül</i>	10 fl.
<i>kisebb</i>	8 fl.
48. <i>Egy tsávált subának bárány bőrből való varrásáért irhával együtt bőrkön kívül</i>	8 fl.
49. <i>Egy subának törött bőrből való varrásáért, töréssel együtt</i>	1 fl.
50. <i>Egy férfinak való ujjatlan ködmen bárány bőrből</i>	2 fl.
<i>Ha a gazda adja a bőrt</i>	30 kr.
51. <i>Egy Janot a vagy Matska, úgy Görény, Borz és Vidra bőrok tsáválásáért</i>	8 kr.

A XVIII. századtól folyton szaporodó adataink szerint a régi szegedi szűcsök kevés kivétellel Felsővárosban, majd még Rókuson dolgoztak.

Ennek az elkülönülésnek megvolt a maga természetes oka. Felsővárosban, amely egyébként is minden mesterségek szegedi ősfészke, a bőrfeldolgozó iparágak szépen elfértek egymás mellett. A vízi közlekedés is beleszólt a szállításba. A Tisza közelsége és a gyakorta magas vízállás kedvezett az áztatásnak. Érvényesültek azonban a tabáni török hagyományok is, amelyekre már többször utaltunk. A század második felében települt Rókus szűcsipara az itt élő juhászok és cincárok szomszédságában virágzott. Erről a kapcsolatról bővebben a juhászatnál szólunk.

A múlt század első évtizedeiben a szegedi szűcs céh súlyos belső válsággal küszködik. A paraszti ízléshagyomány és a külföldi divatáramlatokkal is számoló polgárisodás ütközik a magyar- és német szűcsök villongásaiban egymással. A *némötszűcsök* hosszú ideig nem alkottak Szegeden önálló céhet. Ez a *magyarszűcsök* ősi tekintélyét, társadalmi súlyát, ízlésvilágának szívósságát bizonyítja. Az előbb ismertetett egykorú följegyzésekből, árszabásokból kitűnik, hogy már a XVIII. században is ők maguk készítenek *némötös* szűcs munkákat. Ez már jelzi az európai barokk divatformák meghonosodását is. Nyilván e céhen belül mindig voltak olyan németajkú vagy „német” módra dolgozó törzsökös magyar mesterek, akik a városi igényesebb polgárságnak, várbeli katonatiszteknek és környékbeli nemességnek dolgoztak. Ezeknek a mindenkori divathoz igazodó ízlését elégitették ki, sőt számos készítményük, így a női bunda a nép szélesebb köreihez is eljutott.

A két szakmai árnyalat között feszülő ellentéteket a már régebben elkülönült magyarvarga-németvarga, magyarszabó-németzabó céhek önállósága is befolyásolta, tüzelte. A magyar- és német szűcsök 1830-ig még egy céhben serénykednek. Ebben az esztendőben összesen 163 mester, 65 legény és 14 inas volt a szegedi közös céh tagjai-

nak száma. A villongások eredménye odavezetett, hogy amikor 1835-ben a magyarszűcsök újabb céhlevelük megerősítését elnyerik, a „német” mesterek felhasználják az alkalmat és önállósulnak, külön céhlevelet szereznek.⁵

Az 1834. évi tanácsi jegyzőkönyvből kitűnik a pörösködés oka: a Szabó György remekléseivel kapcsolatban támadt viszálykodások mérgesítették el a helyzetet.

Minekutánna a magyar szűts mesterek által jónak talált remek darabra nézve a német szűtsők nyilatkozásokban olly véleménnyel lennének, hogy az hibás volta miatt elfogadható nem volna, a vizsgálódó céhek jelentő biztos úr által oda utasítottak, hogy a vesztő félnek költségire a kérdésben forgó remek darab valamelyik közelfekvő városnak céhe által megvizsgáltatason, egyébként pedig ugyanazon biztos úr által a német szűtsők szoros kötelességül tétetik, hogy illyes költségek tevésire elegendő pénzzel szűkölködő Szabó Györgynek a megkívántató mennyiséget kifizették. Miután pedig közudományra lenne, hogy többször említett céhek a legfelsőbb helyi határozat által kiváltatni panaszolt újabb privilégiummal nem bírnának, a jelentő biztos úr által oda utasítandanak, hogy 6 hónapok lefolyta alatt újabb privilégiumot szerezzenek, mivel ellenkező esetben társaságok semminek tekintődvén a szűtsi munkák szabadon való készíthetése mindenkinek megengedhetend.

A németszűcsök védőszentjéről, céhzászlójáról nem tudunk. A szakmai összetartozásnak és céhbeli önérzetnek e középkorias szimbólumait nyilván már fölöslegesnek érezték. Ez azonban egyúttal már a céhrendszer egyetemes válságának is jele.

A szakmában ma is járja a megkülönböztetés a magyarszűcs és németszűcs között. A leglényegesebb különbség kezdettől fogva az volt, hogy a magyarszűcs csak bőrrrel dolgozik, a németszűcs azonban a bőr mellett a posztót is fel szokta használni. Az előbbi a hagyományos ízlés szerint inkább parasztok számára, a németszűcs pedig fehérnépre, úri rendre, városi igények szerint szokott dolgozni. A mai életformát és ízlést már csak a németszűcsök kifinomult, sokoldalú szakmai hagyánya tudja kielégíteni.

Huszka József népművészetünk nagyérdemű, úttörő mestere, egyébként a szegedi kegyes iskola egykori növendéke kutatta föl Kaszalay Sándor szegedi szűcsmesterek az 1830-as évekből származó mintarajzait.

Huszka elmondja,⁶ hogy magyar díszítmények után kutatva, keresztül-kasul járta az országot. Mindenfelé érintkezett szűcsökkel, szűrszabókkal, asztalosokkal és fazekasokkal, de régi mustrakönyvekre a legnagyobb utánjárás mellett sem tudott akadni. „Miként a régi hegedősök dalai csak szájról-szájra maradtak fent, úgy a népünknel divatos díszítési módok és technikai fogások is hagyományként mesterről-mesterre szállottak. Nyomtatott mustrakönyvnek az egész hazában semmi nyoma, bár a felső Dunától az Oltig és Kassától Karánsebesig népünknek egy ízlése van a ruha kidíszítésében. Néhol egy-egy mesterlegény rajzfüzete még fennmaradt a múlt évtizedekből”. Mintakönyveink sajnos, azóta sem kerültek elő nagy számban.

Huszka ismertetése szerint Kaszalay Ferenc Sándor szegedi szűcsmesternek a Néprajzi Múzeumban őrzött több, mint 200 lapos rajzkönyve az első oldal fölírása szerint 1836-ban keletkezett. Apja is szűcs volt. Vándorlásában megfordult Csongrádon (1832), Székesfehérvárott (1834), Kecskeméten (1836). Egy személyére szóló szegedi utazólevél tanúsága szerint 1846-ban már szülővárosában mesterkedett. Kaszalay rajzkönyvében díszítő elemként rózsza, rózsabimbó, tulipán, szegfű fordul elő. „Nemzeti modorunknak eme rózsza és rózsabimbó alakjaiban — véli Huszka — némely tudósunk minden áron gránátalmát akar látni és keresni. Tudósaink bámulatós kedvveléssel műveltségünk minden nyilvánulását idegen eredetűnek tüntetik föl, mintha bizony nem lenne elég tisztességes forrás, ha azt a magyar nép kebelében születettnek

⁵ Jenőfi 32

⁶ Huszka J., Egy szűcsmester rajzkönyve 1836-ból. Művészeti Ipar I (1885—86), 241—252.

ismerik el. Hogy valaki a magyar suba, szűr és templomi hímzések, festett bútorok és díszített edények rózsáiban minden áron a XV. és XVI. századok gránátalmáját keresse és lássa: elfogultság, mely nem akarja ismerni a magyar nép nemzeti sajátságait.”

Huszka József mentette meg Pásztor Ferenc rókusi mesternek a múlt század hatvanas éveiből származó gyönyörű színezett mintalapjait is (Néprajzi Múzeum).⁷

Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

⁷ A szegedi szücsipar művészeti színvonalát, jellegzetes magyar ízt meghatóan bizonyítja egy bukovinai székely szücsmester, aki a nyolcvanas évek hazatelepítései során Szegeden átutazott, majd Sándoregyházán lakott és az aldunai székely telepeseeknek dolgozott. Levelet írt Szeged városának azzal a kérelemmel, hogy adják át egy szegedi szücsnek. A többi kiderül soraiból:

Tisztelt Mester uram! Én mint Levélíró, Erős István Székely magyar vagy mint Magik neveztek, csángó, akik a tavaszon négy éve lesz, bevándoroltunk ide az új hazába az első vonaton és Magik megvendégelték. Én egy vagyok azok közül és most kérem szépen a Szücs Mester urat küldjön nekem egy olyan Ködmönt, aminőt ott a Paraszt emberek szoktak viselni. Télben nekem szükségem van rá mivel én is szücs Mester vagyok. Hát azt kívánja a Magyar Kormány Biztosunk, hogy magyaros ködmönöket csináljak a népnek, mert a mostani öltözetbe nem ismernek, hogy magyarok vagyunk-e, vagy Oláhok. Hát kérem szépen, küldjön nekem egy olyan Ködmönt formának. Ha valami különös szabású lesz, legyen szíves egy papírból formát kivágni és csak így posta utánvétellel mellettküldeni és egy kis cédulát írjon a Maga állandóságáról. Legalább a nevét írja meg, hogy tujjam, kihez címezem a leveletem. Cimem így íródik: Erős István, Szücs Mester Gyurgyevón, utolsó posta Homolicz, Torontál megye. Vö. A csángók és a magyar ködmönök. SzN. 1886, 216. sz. Nem tudjuk, vajon a szegedi díszítő formák meg tudtak-e ott az aldunai magyarság körében honosodni.

Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

A manufaktúra felé közeledő, kapitalizálódó szegedi szücsipar fokozódó szűkleteit általában soha sem lehetett itt helyben kielégíteni. Ezért a nyersanyagot messzebb, gazdasági életükben elmaradottabb tájakról kellett beszerezni. A nyersbőr főleg Bácskából, Bánátból került a múlt század folyamán Szegedre. Máig emlékezetes a *csákovai bűr*. Egyes jómódú szücsök azonban még Máramarosba is fölmentek, mert ott igen olcsón lehetett hozzájutni. Egyszer-egyszer 1000—1200 darabbal tértek haza.

Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

A beszerzésben a szegedi és kisteleki *bűrszödő zsidók* is serénykedtek. Egy régi újsághír (1864) szerint „bőröket a Bánságból, Csongrád és Csanád megyékből hoznak ide, azonban egy kis rész mégis az alsó Duna felől Szerbiából vasúton is hozatik. A kivitel leginkább Pest felé irányul s az évi forgalom bizonyosan 3000 mázsára tehető.⁸ Ebben az időben már négy bőrgyár is működik Szegeden, amely a közeli városok mellett már Pestre, Bécsbe, Triesztbe is szállít kidolgozott bőröket.

A szegedi szücsök száma 1880-ban 30, 1891-ben 36, 1899-ben 43 volt a magyar szücsök folyton csökkenő, a német szücsök emelkedő arányával.⁹ Jelesebb szegedi szücsök a századfordulón: Somogyi József, Somogyi Simon, Csáky János, Vanyó Sándor, Gabnai András, Rúzsza Vince, Papp András, Bohnert József, később Mentus Miklós, Szekszárdy Ferenc. Szücsceink eljártak Szabadka, Vásárhely, Majsa, Dorozsma, Horgos vásáraitra, de a híres szegedi vásárokon is messziről fölkeresték őket.

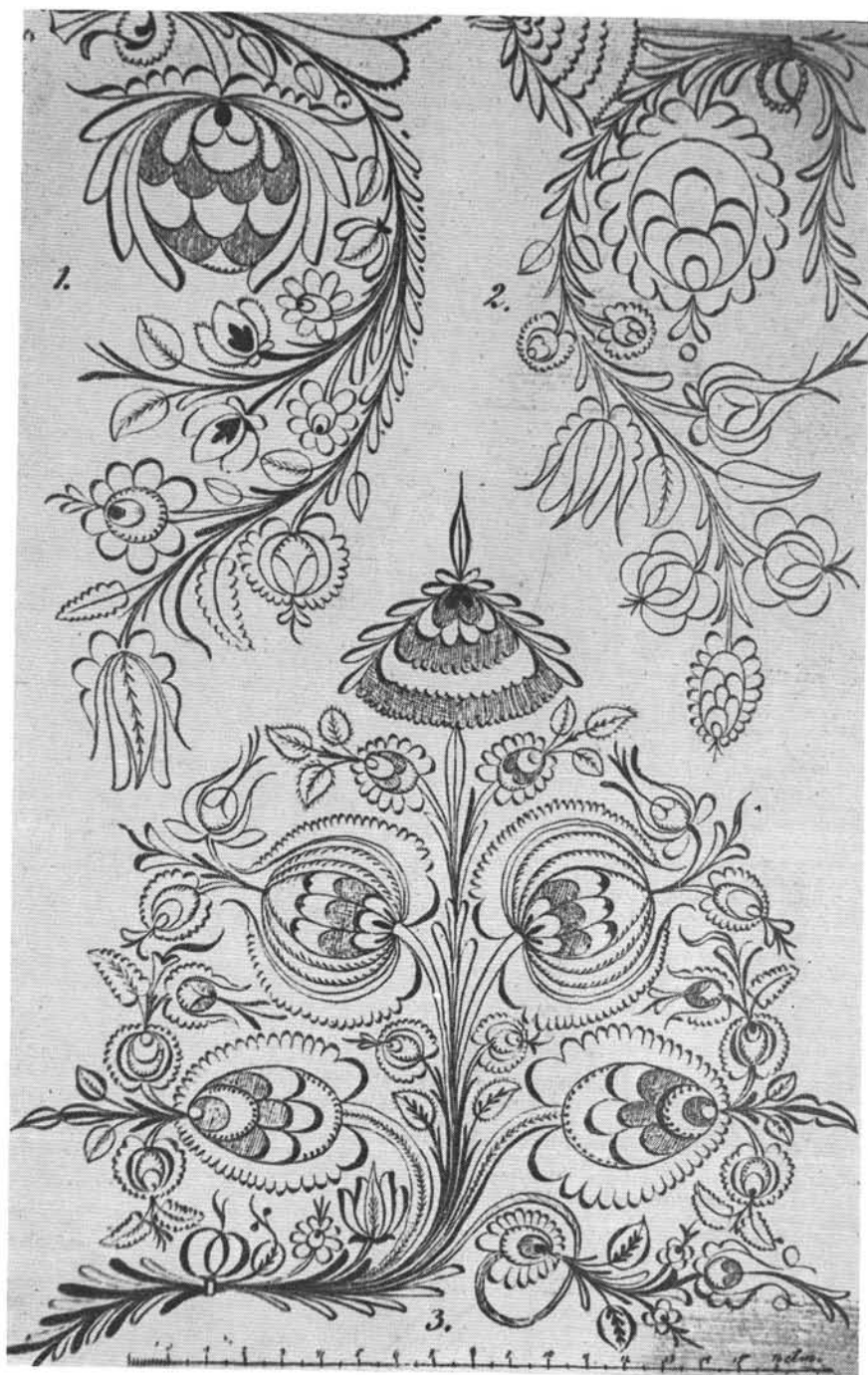
A szücsmesterség emlékezetét a szegedi népnyelvben több szólás őrzi. Ma is mondják, ha a teendőkről tanakodnak: *hogyan löszünk szücsök?* A tápaiak a peckesen ülőre mondják: *úgy ül, mint a szücs tü.* Találós kérdés: *mikor őt a szücs héjába* (hiába)? Amikor nem köt csomót a cernája végére.

A szücslegényekről Kálmány Lajos egy anekdotikus történetet¹⁰ is följegyzett, a Táplálkozás c. fejezetben idéztük is (131. l.)

⁸ SzH. 1864, 35. sz.

⁹ *Pozsár* 87.

¹⁰ *Hagyományok* I, 218.

Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

Valamikor a szücsök dolgozó helyisége földes volt. Hogy télen föl ne fázzanak, továbbá hogy holmijaik ne kallódjanak el, a szoba egyik világos sarkában deszkapódiumot állítottak be. Szélére prém gyanánt léceket szögeztek, hogy a leeső holmi ne guruljon le róla. Ez volt a *dobogó*. Ennek és a rajta levő bútoroknak, szerszámoknak *műhely* volt az összefoglaló neve.¹¹

Suba díszítménye Kaszalay Ferenc mintakönyvéből (ONM)

Az alacsony, fiókos munkaasztalt *verpang*, *vérpang*, *vérpáng* néven emlegették. Ezen, vagy az öblös fiókban heverték a szerszámok, így a különleges alakú *szabókés*, másként *szücskés*, továbbá a *nagyolló*, ritkább nevén *stájerolló*. Ott volt a méretei szerint elnevezett és párnába szúrt háromélű *szücsstű*, így a *nullástű*, *égyes-*, *kettős-*, *háromas-*, *négyes-*, *ötöstű*, az árhoz hasonló *tűszorító*, továbbá a *szücsgyűszű*, amelynek nincs kupakja. A *szücscérna* különleges kendercérna. A fiókban az *ácsplajbász*, a *törökvas* vagy *szaggató*: mintegy 20 cm hosszú, hegyes vas, amelyet a bőrök nyakának késnyújtásánál, gombkészítésnél szoktak használni. A *kaszakú*, vagy *fenyőkü* a szerszámok élesítésére szolgál. A *kaszafa* 15–20 cm hosszú, gömbölyű fa, amelyet kaszálásnál a bőrbe fognak és bőrostül ezt markolják meg. Így jobban ki lehet feszíteni. A bőr cifrázására szolgáló vaseszközök a *csipkéző*, *lukasztó*, *almázó*: mintegy 10 cm hosszú vésőszerű vasak, amelyekkel félkör alakú díszítéseket szoktak a készülő subára verni, *almázni*. Van még egyenes és görbehegyű *ár*, továbbá *gombkerekítő* vagy *gombfa*: ceruzánál vastagabb fa gombkészítéshez.

¹¹ A rákérdezésnél nagy hasznunkra volt Kiss Lajos, A hódmezővásárhelyi szücsmesterség és szücsornamentika. Bp. 1927.

Az asztalon hevert a *mértékvétel* eszköze, a *mértékfa*: egyenes pálca, amely mintegy 20 cm, *férfály* néven emlegetett távolságokra volt beosztva. Ennek megfelelően beszéltek a subamétretről. Így a *hétférfályos suba* olyan subát jelentett, amelynek magassági mérete 140 cm volt. Itt volt még kéznél a *porolópáca* is: mogyorófa vagy nád-pálca a poros bőr kiverésére. A verpang körül több alacsony, kényelmes *szücsszék* amelynek ülőkéje legtöbbször gyékényből volt.

A dolgozó szobában voltak még polcok, fogasok, mennyezetbe erősített karikák is készülő bőrök számára.

A műhelyben való munkára általában István király napja után került sor. Ilyenkor még gyertyafény, illetőleg lámpa mellett is dolgoztak, mert a napok állandóan rövidültek. Csaplár Benedek jegyezte föl, hogy a mesterüknél étkező legények ekkor jobb ebédet kaptak: az asztalra *gyertyapecsönnye* került.

A szücs a vásárolt és kikészítésre szánt birkabőrnek kivágta a hasát, levágta a körmét és pofáját. Ezeket nem tudta elhasználni. Régebben a körmöt megvették enyvenek, vagy pedig a reszelővágó edzéshez.

Most következett az áztatás, amely vagy a Tiszán vagy pedig a háznál történt. A Tiszán a bőroket *bebálázták*, vagyis egy-egy kötélre 60–80 bőrt fűztek föl és a vízbe eresztették. A kötelet a parton kötötték ki. Ilyen kikötőhelyek voltak Felsővároson a mostani fatelep előtt és Alsóváros felé a régi vasúti hídnál. Éjszakára természetesen őroket állítottak melléjük.

Odahaza a háznál tiszta vízzel telt kádakban egyszerre szintén 50–100 darab bőrt áztatnak be. A bőr mindkét esetben egy éjszaka volt csak a vízben. Reggel a vértől és piszoktól kimosták, lóvakaróval megtisztították. A gyapjúhulladékot összegyűjtötték és kalaposoknak, paplanosoknak adták el.

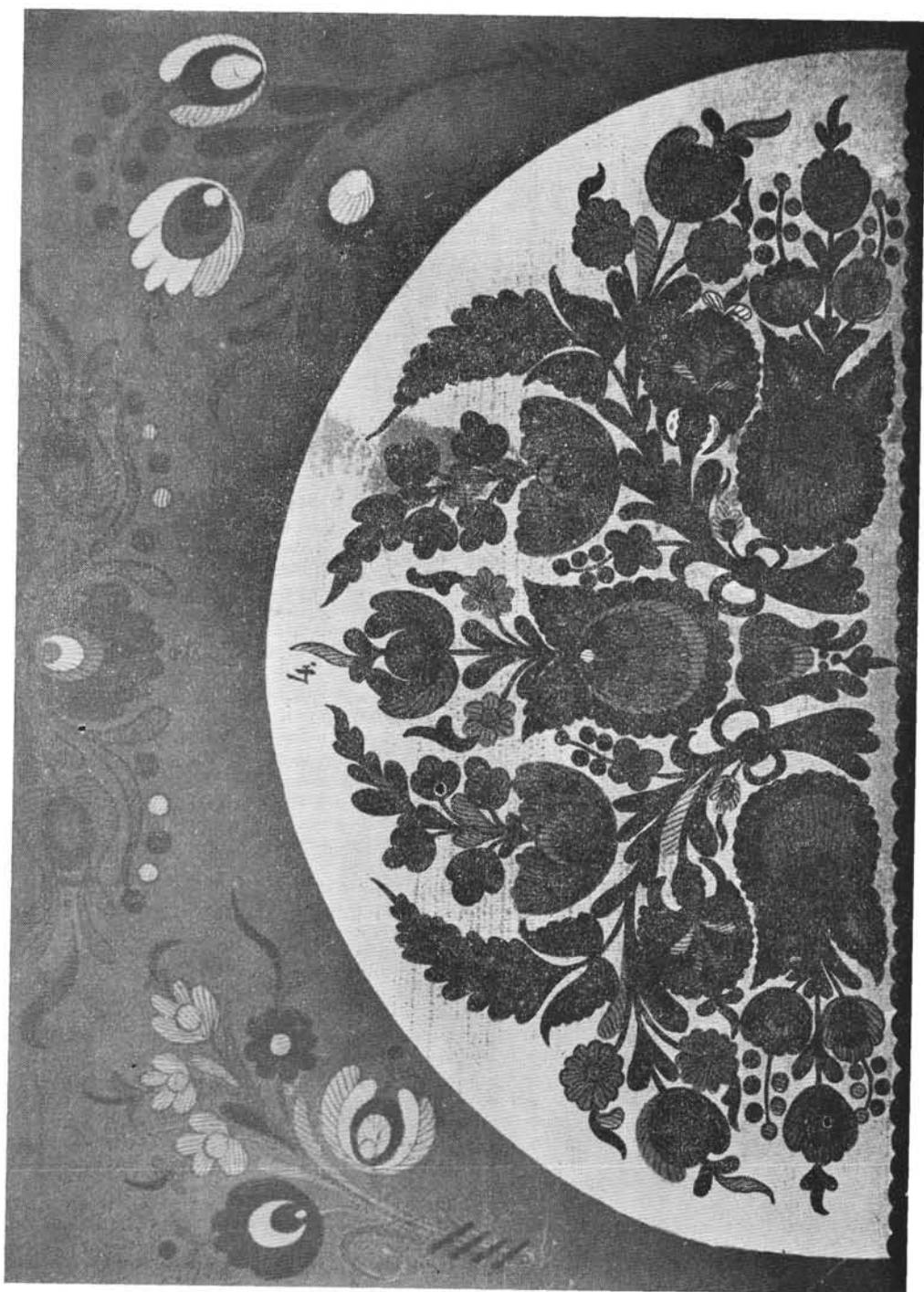
Ezután következett a *husolás*, vagyis a bőrnek a fölösleges részekről való megtisztítása. Ennek eszköze a *szkáfa*, egyéb nevén *szkáfafa*, *husolószkáfa*, *káfa*. Ez egyszerű, kétlábú léccállvány, amelynek tetejére csavar segítségével egy másik léc, ráma is szerelhető. E két léc a közét

Pásztor Ferenc mintakönyvéből (ONM)

tett bőrt szilárdan tartja. Így azután a mester a mintegy 15 cm hosszú, 10 cm széles és egyik hosszanti részen könnyebb markolás végett fakeretbe foglalt, a másikon pedig megélesített vaslemez, a *szkáfavas*, *husolóvas* segítségével faragja le róla az *árvahúst*, vagyis a nyúzás után a bőrön maradt kis húsrészeket. A szkáfa könnyen kezelhető, bárhova támasztható.

A husolást a *csávázás* vagy *csávatétel* követi. Ez úgy történik, hogy a bőroket érlelés végett belerakják a *csáva* néven emlegetett erjesztő léte. A bőroket azonban előbb sóval és árpaliszttal tapasztalat szerint beszórik, *lőárpaliüstözik*. Majd beleteszik a csávéba, vagyis vízzel telt kádakba: 100 darab bőrre mintegy 20–25 kg árpalisztet öntenek, kellő só is tesznek bele. A csávátán a bőrök 10–12 napig áznak, nagy melegekben valamivel rövidebb ideig. A csávát mindennap *főmossák*, ami abban áll, hogy a bőroket kétszer, esetleg háromszor meg kell forgatni. Amikor a bőr már szépen *mögérik*, *kikel*, vagyis a csávéban megpuhul és fölfúvódik, akkor kiszedik és árnyékos szellős helyen száradás végett kötélre terítik. Ez a *száritás*.

Pásztor Ferenc mintakönyvéből (ONM)

Ha a bőr teljesen megszáradt és megpihent, akkor *bekelesztik*, vagyis tiszta vízzel, vagy csávaléval bekenik, megnedvesítik. Ez a munka a *pamacs* néven emlegetett zsákrongy vagy szőrös bőrdarab segítségével történik.

A *kelesztés* után a *sarkalás* következik: a bőrt gyékényre vagy padlóra fektetik és meztelen sarokkal tapossák, miközben a végét kézzel húzogatják. Erre a munkára azért van szükség, hogy a bőr kinyúljon.

Ezután a *törés*, másként *curholás* munkájára kerül sor: a szűcs a bőrt egy kötéllel gerendára erősíti. Ő maga kengyelszerű, fordított rövidnyelű, kétágú villára emlékeztető szerszámmal dolgozik, amelynek *szűcsgamó*, röviden *gamó* a neve. Az ágak végeit kemény fa, vagy széles vas fogja össze, amelynek *törő* a neve. A gamónak alul kengyele is van. A szűcs a bőrt a bal, a gamó nyelét pedig jobb kezébe veszi. Jobb lábát a kengyelbe, a gamó törőjét pedig a bőrre illeszti. A kengyelt most lefelé nyomja, a gamót pedig a bőrön lefelé húzogatja, amíg a bőr a kellő mértékben meg nem törik.

Ezután a *kaszálás* következik. Ennek eszköze a *kaszaszék*, másként *kaszapad*, olykor *szűcskasza*, amely egyszerű négylábú, alacsony padra szerelt függőleges, *állókar* néven emlegetett erős karóból és szintén függőlegesen elhelyezett *kaszakés*ből álló szerkezet. A kettőt főt vasvessző tartja össze. Aszerint, hogy egy, vagy esetleg két szembenülő szűcs szokott dolgozni rajta, volt egyes és kettős kaszapad. A kaszálás úgy történik, hogy a szűcs lovagló ülésben a *szétcurholódott* bőrt két kézre fogva a kaszakés élén addig húzgálja, amíg a bőrből minden fölösleges részt, húst, le nem farag. Ezért ezt a műveletet is *húslás* néven emlegetik. Hogy a szűcs a bőrt jobban megmarkolhassa, sor kerül a *kasza* használatára is, amely mintegy 20 cm hosszú fabotocska.

A készülő subabőr gyapjának kifésülésére szolgál a *kartács*, *kartácsoló* néven emlegetett, nyéllal ellátott deszkalap, amelynek egyik oldalából sűrűn bevert kampók állanak ki. Nátyl József szerint a gyapjúfésülésnek *gyaratás* volt a régi szakmai neve. A sapka- és kesztyűbélésnek szánt birkabőrön apró gyapjút hagynak meg. Az ilyen bőrt *serlingbőr*, *serling* néven emlegetik.

A bőrpuhításához olykor használatos a *készítőléj* is: sót, tímsót és sósavat, újabban formalint tesznek bele. Egyébként a bőr kemény részének, szélének *pácásrész* a szakmai neve.

A csávázott, kidolgozott bőroket festeni, *színölni* is szokták. Festékül használatos a megőrölt és felfőzött *tőgyfagubacs*, továbbá az eperfán élősködő, *epörgomba* néven emlegetett gombafajtából főzött *gombafesték*. A tímsóval preparált bőrök színezésére régebben a *vadsáfrány* (*Carthamus tinctorum*), újabban a *szatinóber* szolgált, amelytől a fehér bőr sárgássá válik. Több színben kapható bolti festék az *anolin*, *anelin*, köznyelvi alakjában anilin. Bőrfehérítéshez az *alabájsztröm*gipsz való. A gyapjú feketére festésének *blendolás* a neve. Valamikor használatos volt még a *börzsöny* is. A bőr puhítására a *juhásír* néven emlegetett birkafehérítő igen alkalmas.

A kidolgozott nehéz, tartós *subabőr*, *magyarbőr* subának, a selymes, puha, könnyű *némötbőr* pedig bekecsnek, női ködmönnek való. Ismeretes volt a *rackabőr* is. Finomabb, drágább munka készült belőle. A *rackabirka* tudvalevőleg hosszú, *subaszőrű* fajta.

A suba szabása azzal kezdődik, hogy a mester összeválogatja a színre, vastagságra, szőrre egyező bőroket. Egy *embörsuba* a körülmények szerint 6—12 bőrből szokott kikerülni. A bőrök számára régebben egyezni is szoktak. A szűcs azt is megállapítja, hogy melyik bőrök alkalmasak a suba, illetőleg ködmön varrására. Hogy a bőrök egyforma hosszúak legyenek, a a rövidebbeket olykor alul kitoldja, *kirajfolja*.

A suba részei: az *elejehasítás* és *hátraljehasítás*, vagyis a suba több darabból álló, kellő gonddal összeillesztett eleje illetőleg hátulja. Ez utóbbira inkább a vékonyabb bőroket használják. Fontos rész még az *ódalbőr*, vagyis a suba oldalát alkotó, vállba

varrott bőr, amely 1, 2, esetleg 4 darabból áll. Végül a *vállbőr*, amelynek elejét *félvállbőr*, hátulját pedig *egészvállbőr* szakmai névvel szokás illetni. Elöl ugyanis a felöltés, viselet végett természetesen el kell válnia egymástól. A vállbőrt még a *nyaktódás* egészíti ki. A szűcs a bőr összeválogatása után elvégzi rajtuk a szükséges kiegészítéseket. Ennek *pószolás* a neve. A juhbőr lábközi része ugyanis szőrtelen. Az ilyen csupasz résznek *mál* a szakmai neve. A *málás* helyekre a *pószlócérna* segítségével *pószlék* néven emlegetett szőrös bőrdarabokat szoktak toldalékkul varrni. Ez azonban alig vehető észre. Az összevarrára kerülő bőrdarabokat a *törökvas* segítségével egyenesre illetőleg megfelelő alakúra *szagatják*.

Ezután következik az *állítás*, vagyis a leendő suba két oldalbőrének összevarrása az elejével és hátuljával éspedig az *irha*, *vóc* alkalmazásával. Az irha olyan birkabőr, amelyről a szőrt gondosan letisztították. Újabban *bléz* néven is emlegetik. Ebből készül a *vóc*: fehér vagy piros irhából szabott keskeny bőrszalag, amely a kiszabott subabőrök összefogására szolgál. A két összetartozandó bőr közé illesztik és úgy varrják, *vócolják* vele össze a bőröket. A *vóc*, olykor *vócirha* tehát a varrást erősíti, de díszít is egyúttal. Így érthető az *állításcifra* elnevezése is. A varrás egyébként mindig a vállnál kezdődött. Úgy haladtak vele lefelé. A részeket itt természetesen kiegyenesítik, hogy majd ráncot ne vessenek, majd összeillesztik, cérnával összehúzzák. Ennek *csaptatás* a neve. Itt említjük meg, hogy a *pántlikavarrás* apró, elhasznált bőröknek ráérő időben szalagga varrása. Ebből beszegés, díszítés készül.

Ezután a *nyakvétele* vagyis a *subanyak* kiszabása következik. Ennek eltalálásától függ a suba tartása, szép állása. Most a *kerekítés*, *aljakerekítés* kerül sorra, vagyis a suba aljának körülvágása. A suba széleinek beszegésére szolgáló irhaszalagnak *szegőirha* a szakmai neve.

Háttra van még a *subagallér* felvarrása. Ez rendszeren erdélyi fekete bárány bőrből került ki. Előbb azonban a suba nyakára a most itt *stafir* néven emlegetett birkalábat varrják, *stafirozzák*, hogy a hozzávarrott gallér annál tetszetősebben álljon.

A gallér alá erősített és a subanyak összekapcsolására szolgáló szíjnak *subaszíj* a neve. Olykor *szűcsgomb* is került a subára, amely szükség szerint a suba elejének összegombolására szolgált.

A díszítéseket kékitőbe mártott pulyka-vagy libatollal szokták *előírni*. A szegedi *cifra*, Pásztor Ferencnél *virág*, jellegzetessége a tömörség, színharmónia, szimmetrikus elhelyezés. Varráshoz a *beliner* néven emlegetett vastag, sodrott, több színben kapható gyapjúfonál használatos. A gömbölyű varrásnak *agyonvarrás* a szakmai neve. A varrás közben is szokott még a szűcs rögtönözni, az előírt mustrán változtatni. Ezért mondogatták, hogy *a virág a térgyön nyótt ki*, azaz munka közben nyerte végső formáját.

A subán való elhelyezése szerint volt *aljcifra*, Pásztor Ferenc szerint *gombházvirág*, továbbá *eleje-*, *sarok-*, *ódal-*, *dérék-*, *váll-*, *hátulja-*, *gombcifra*, Pásztor Ferenc mintakönyvében: *elejevirág*, *ódalvirág*, *vállvirág*, *hátuljavirág*. A vállrahímzett nagy színes díszítésnek más neve *tányércifra*, *tányérvirág*. Díszítő elemek: *ág*, *bajusz*, *bimbó galambkosár*, *hálló*, éspedig *dupla-*, *egész-*, *félhálló*, *koszorú*, *kutyatök*, *levél*, *magyarokrona*, *mak*, Pásztor Ferenc mintakönyvében *makvirág*, *pötty*, *rozmaring*, *görberozmaring*, *rúzs*, éspedig *csillagrúzs*, *srófoserúzs* 'székfűvirágszerű dísz,' *rúzsaföl* 'rózsaszerű bőrapplikáció', *sasköröm*, *szögfü*, *tőgyfalevél* 'tölgyfalevél alakú bőrdíszítés, amelyet a subára *irház*, vagyis applikál a szűcs', *tulipán*, *vízfolyás*. A *levelezés*, vagyis a levéldíszek kivarrása zöld vagy fekete fonállal történt. A fűrészfog alakú, díszítő jellegű öltés *fogasolás* néven ismeretes. A szintén díszítésre szolgáló, zöld színű bőrnek *cirom* a neve. A bőrt a szűcs ecetben áztatott vörösréz porával festi zöldre. Az egyenes irányban, de cikcakkosan haladó, irhával való kivarrást *kutya-*

nyelv néven emlegetik. Egyszerű suba egy-két nap alatt elkészült, jóminőségű *cifra-subának*, *virágossubának*, más néven *legénysubának*, olykor *vőfélysubának* a kivarrásához egy-két hét kellett.

*

Eddig a saját, lehetőségeiben már erősen korlátozott kutatásaink, főleg öreg *Vanyó Sándor* magyarszűcs előadása alapján és *Kiss Lajos* útmutatásával jellemezhetük a szűcsmunkát, különösen pedig a suba készítését és díszítését. Nem lesz érdektelen azonban *Huszka József*et is meghallgatnunk, aki így írja le az akkoriban még ugyancsak pompázó subadíszeket:

„Minden subának fődíszje kétoldalt a váll táján hímzett virágcsokor, mihez még a hátan a gallérlnál lejjebb alkalmazott virágdíszek és az alsó szegélyen fölül, egymástól egyenletes távolban lévő aljrózsák járulnak.

Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester az aljrózsát *gombházvirág* néven emlegeti a számomra készített rajzaiban.

Az irhás subán, mely egészen a hatvanas évekig divatos volt, a díszek egy részét vékony, fehér irhára hímézték, s így készen varrták föla subára. A mai vócos subánál minden dísz magára a subabőrre híméznék. Az irhás subánál a vállon előlről hátra keskeny szalag fut le, alul a suba széle fölött mintegy másfél arasznyira csokorban végződve. Ezen a szűcsök által *szálirha* néven emlegetett szalagokat a derék táján szélesebb *irhaszalag* köti össze, *elő-, oldal-, és hátkeresztirhának* nevezve. Az *oldalkeresztirhából* egy, a *hátkeresztirhából* két szálirha nyúlik lefelé, mint valami sallang a lovak hámjáról, a végén mindenütt díszes rózsákban végződve... A hatvanas évek előtről való képeken láttam a szálirharózsáig feltűzdelt vagy felgombolt subás alakokat. Azt hiszem, a szálirha alsó rózsájának csakugyan az volt eredeti rendeltetése, hogy a suba alsó szélét oldaláig felgombolva, azt megrövidíthessék. Azt mondja a népdal:

*Körülgombolom a subám,
Ide várom az én rúzsám.*

Körülgombolni csak a szálirha rózsájára lehet. Ez a zig-zegesen fölgombolt és hosszú szőrével kifelé fordított alj nagyon emelte a suba festői hatását. A felgombolás később nem volt divatos, noha a szálirha alsó rózsáján még mindig ott a fekete gomb.”

„Az irhás subát — folytatja *Huszka* — ma a vócos suba váltotta fel. A mai szűk világ gyakorlati fia azt tartja, hogy az irha alá gyöngébb bőrt is tehet a szűcs, azért ő síma subát veszen, hol a bőrt a legkisebb ízében is szemügyre veheti. Szegény kor fukar szülötte, csak jó, s nem egyszersmind szép kell neki! A mai vócos subán a díszítés elrendezése nagyjában ugyanaz, mi volt elődén, mert megvan a mell-, a váll-, és a hátvirág, meg az aljrózsa is, de az oldalkeresztirha díszé többnyire hiányzik. Nem is úgy van komponálva a vócos suba oldaldíszé, mint az irhás suba tányérja. A vócos suba virágai többnyire a gallér alul nőnek ki, és lefelé csüngenek, míg irhás subán a keresztirhából kinöve, fölfelé törekszenek. Rövid női subákon, melyek inkább vócosnak mondhatók, az oldaldísz többnyire utánozza a keresztirhát és a tányért, egy keskeny szalag fölött alkalmazott, fölfelé irányult virágcsokorral. Vócos subán is megvan az aljrózsa, a szálirha végének helyén, de már eredeti rendeltetéséből egészen kivetkőzve, mert a feltűzésnél igénybevett gombnak semmi nyoma rajta. A rövid női subákon is van némi nyoma szálirha aljrózsának, amennyiben az alj fölött elszórva kisebb csokrok díszítik.”

A suba afféle mutatós népi ruhadarab volt. Nem csoda, ha népköltészetünk is sűrűn emlegeti. Él a szólásokban. Már általánosan használt *suba alatt*, vagyis titokban, suttymban. A gondviselés rendjét példázza: *Isten tudja, kinek a subát kinek a gubát*. Ha van, adódik valami, akkor ez a tréfás szólás járja: *mögteröm, mint a subagallér*. *Dugonics* hallomása szerint: *terem az ember mint a suba gallér*. *Tömörkény* örökítette meg a mértéktelen pálinkaivás áldozatát jellemző szólást: *mögtörte a subagallér*.¹²

Meg is magyarázza: „a subagallér nem olyan nehéz holmi, hogy az összetörné az embert. Az csak egy kis kacagány, a subán a fekete báránka bőrből, a lábacskáival együtt és arra való, hogy rossz idő esetén felhajtott állapotában megóvja az ember nyakát a behulló darától. A másik subagallér azonban nehéz dolog, az ráfekszik az emberre és megtöri... Ez a másik subagallér a pálinka.” Megjegyezhetjük, hogy a subagallérnak a szegedi népnyelvben még harmadik, tréfás értelme is van. Azt az apró, fekete nyári fölleget jelenti, amelyből a várakozás ellenére mégis eső kerekedik.

¹² Népek az ország használatában. 39.

Belekerült a suba a szegedi mondavilágba is. Kálmány Lajos a Szeged népéből kirajzolt Verbicán jegyezte föl a következő történetet,¹³ amely a suba hidegtől oltalmazó erejét példázza:

Mikor a szél elindult utazni, hogy majd az egész világon körösztülmén, így szólt: dúlj, fújj, még a kúfalon is körösztü! A szél mindég azt mondja: dúlj, fújj!... Amint mönt, rátanált egy subadarabra, ki volt vetve a faágakra. Mőghallotta a subadarab, hogy mondta a szél: dúlj, fújj, még a kúfalon is körösztü! Azt mondja a subadarab a szélnek: mögállj szél, még énrajtam sē! Akkor mondta a szél: nem a nagyságos úrhon szóltam! Így osztán a szél mögcsöndesödött, mikor a subadarab mögtámadta. *Úgy is van! Lögyön az embör küépuletbe, a szél oda csak bemén, de a subán, vagy a ködmenyön nem bír körösztülmönni. Azért mondta: nem a nagyságos úrhon szóltam!*

Egy másik történet¹⁴ a dorozsmaiak ugrasztására szolgál, ugyanis a szomszéd falu jász-palóc eredetű népere a szegedi néphumor sok mindent ráfogott:

Templomot csináltak a dorozsmaiak. Mikor már készen volt, valamelyikőjük eltalálta, hogy a templom fara nem jó helyen van, arrább kellene neki lenni. Tanácskoztak, hogy mit csináljanak. Abban állapotdák meg, hogy odébbtolják: összeszednek vagy tiz-tizenöt embert és arrábbtolják. Tél volt az idő, subában döltek neki a templom farának. Már sokáig nyomkodták, mikor az úton szemközt jütt rájuk egy atyafi és azt mondja: megálljanak kendtek bátya! Már tovább is tették, mint kellett volna! Az embereknek, hogy melegök volt az erőlködés után, a subájukat rakásra hányták és úgy mentek a templom másik oldalára, hogy visszatolják a templom farát. Még ök a tulsó oldalon dülekedtek, arra jött egy ember kocsival. Meglátta a gazdátlan ruhákat, felhánnya a kocsira és odábbállt. Mikor azután gondolták, hogy most már jól van, visszamentek. Hanem nem látták a subákat, egy aztán azt mondja közülük: no most jól nézünk ki, rátettük a subákra a templomot. Vissza akarták megint tolni, de nem birták, s otthagyták. Abban a hitben oszlottak szét azután, hogy a subák a templom alatt vannak.

A suba természetesen a régebbi, de máig ismert népdalokban is sűrűn szerepel:

Suba, suba, bodorszörű suba,
Hat ököre nem annálak oda.
Mer az ökör csak járomba való,
De a suba szép kislány takaró.

Más:

Irhás subám szögre van akasztva,
Gyere csárdás galambom, teridd a vállamra.
Úgy is tudod sej-haj, ott annak a helye,
Még az éjjel galambom, betakarlak véle.

Ide kívánczik még egy régebbi nóta is, amelyet Huszka József örökített meg:

Irhás subámnak az alja
Cifrával van körülrakva.
Valamennyi cifra van ra-, van ra-, van rajta.
Annyi szép lány hever rajta.

¹³ Hagyományok I, 164.

¹⁴ Hagyományok I, 165.

SZÚRSZABÓK

A mesterségről már csak történeti adataink vannak. Az utolsó szegedi szúrszabó századunk elején halt meg. A mester nevére a rokon szakmabeliek már nem emlékeznek.

A szúrszabó, szegediesen olykor *gorombaszabó* mesterség legrégebb szegedi múltja igazában ismeretlen. Egyedül az 1522. évi tizedjegyzék *Csapó* családnevéből következtethetünk a virágzására. A török időkben sincs a szúrposztó készítésének, mesterségnek írásbeli szegedi nyoma. Hogy azonban a helyi népviseletnek igen fontos anyaga lehetett, bizonyítja a szegedi tanács önérzetes kijelentése, amikor a várparancsnokság lenézéssel szólt lakosságáról: *mert ámbár szúrkánkóban járunk, azzal nem vagyunk parasztok, hanem privilegiátus polgárok* (1732).¹

A szegedi szúrszabók sokáig egy céhben dolgoztak a magyarszabókkal, 1827-től azonban külön céhet alapítottak. Német nyelvű céhlevele ellenére is színmagyar jellege volt. Védőszentül Szent István első vértanút választották.² A különös, ritka titulus közelebbi indítékait nem ismerjük.

Említésre érdemes, hogy a XVIII. században a szegedi és környékbeli szerbség sajátos viseleti igényeinek kielégítésére dolgoztak a Városban *rác szúrszabók* is, akik a szabókkal, paplanosokkal alkottak közös céhet.³ Céhzászlajuk a szerb templomban sokáig megmaradt, maga a céh azonban még a XVIII. század végén elenyészett.

A szúrszabó céh alapító tagjai Felmayér Antal, Öreg Ivánkovics János, Árvay József, Nagy Mihály, Németh János, Zvér András, Cseh Richárd, Gulyás Mihály, Ifjabb Ivánkovics János, Czimeg György, Németh Márton, Kátay János, Klivinyi István, Kurtz Ignác, Czimeg István.

A céhjegyzőkönyv így kezdődik:

Ditsérjük és Magasztaljuk az Egek Urát.

Felséges Királyunk második Ferencnek atyai kegyelméből Szúr Szabói Mesterségünkhez alkalmaztatott Kegyelmes Privilegiumot nyervén, minek utána a helybeli Magyar Szabók Czéhétül végbütsü vétesen, ezen Kegyelmes Privilegium szokás szerént, a Tettes Tanátsnál közönséggessé tétetett, és... 1827. esztendőben Pünkösöd havának 4-dik napján az első Czéhbeli üllés tartattatott.

Mely alkalmatossággal Fel olvastatván a fent tisztelt Kegyelmes Privilegium. Ő Királyi Fenségnek hosszú boldog és szentséges életére háromszori alázatos és mély fő hajtással tett éljen kiáltása után, a mesterek Öregségekhöz képest széket vettek és köz akaraton elhatározták, hogy ezen érdemes Czéhnek, Pátronussa légyen Szent István Mártír, a mely napon eszentül a Czéh Mesteri és egyebeknek választása meg történyen.

¹ Kovács 215.

² Reizner III, 468.

³ Reizner III, 465.

A céhmesterséget Öreg Németh Mártonnak, a legidősebb szűrszalónak ajánlották föl, aki azonban korára hivatkozva elhárította magától a tisztséget. Így aztán Fel-mayer Antal lett a legelső céhmester.⁴

Semmi nyoma, hogy Szegeden az utolsó két évszázadban szűrposztó készült volna. Erre a XVIII. századtól kezdve mind nagyobb arányokban bontakozó hazai áruc-sere forgalom miatt nem is volt szükség. Erről a szegedi népetetet, paraszti szükség-letek kielégítését illetően más vonatkozásokban szólunk bővebben.

Adataink vannak rá, hogy a múlt század legelején a szűrposztót Brassóból és Nagyszébenből, tehát a szász gyapjúír-ar két fő helyéről szállították a szegedi fuvaro-sok. Ennek nyersanyag bázisa az erdélyi juhászat volt.

Szegedi cifraszűr (MFM)

⁴ Hilf 107.

Az erdélyi szűrposztót idehaza *szebenyi posztó* néven emlegették. Más fajtának fölbukkan a *magyarországi posztó* neve is, amely talán még a hódoltság idejére és Felső-Magyarországra emlékeztet. 1813. *Magyarországi posztóból 4 és 5 pontomos öreg szűr 6 fl.* Világos a *tótposztó* felvidéki származása. 1813. *Egy nagyobb Tót posztóból szűr nadrág 2 fl. és 30 kr.*

XVIII. századbeli árlimitációk adnak hírt arról, hogy Szegeden a *váci szűr* 4 forint 50, a *privigyei szűr* 4 forint 40, a *losonci szűr* és *rimaszombati szűr* pedig 4 forint 30 dénárba került. Ez már jelentős ipari, vásári forgalomról tanúskodik. Lehetséges azonban az is, hogy ezek a felvidéki műhelyekhez kötött típusformák — megfelelő helyi ízlésbeli módosulással — korán meg is honosodtak a szegedi szűrszabók szakmai gyakorlatában.⁵

A szűrszabók árszabása a Város 1781. évi limitációjában

Szebenyi Posztóból egy öreg 4 és 5 puntomos szűr 3.15 ft.

Ismét ennél is kisebb ez, 2 és 3 puntomos 2.85 ft.

Egy puntomos és hét singes 2.70 ft.

Hatos 7, 8 és 9

Ebbéli Speciesből leg öregebb kankó vagy szűrdolmány, mely más fél singes, a kit Halásznak szoktak viselni 2.25 ft.

Más fél fertályos 2

Egy sing fertályos, vagy egy sing 3 puntomos 1.70 ft.

Egy singes fűrés nélkül 1.41.

Magyar országi és a Szebenyi kívül más Erdélyi Posztóból

Egy öreg 4 és 5 puntomos szűr 2.75 ft.

Ismét ennél is kisebb, azaz 2 és 3 puntomos 2.60 ft.

Egy puntomos és 2 singes 2.40 ft

6, 7, 8 és 9-es 2

Ugyan ebbeli posztóból Kankó Halásznak való 2

Egy Sing fertályos és 3 fűrésos 1.56 ft.

Egy singes és egy fűrésos bélesnek való 1.25 ft.

Egy singes fűrés nélkül

Egy singesnél kisebb 2 ujjnyival

Ha pedig a Gazda ad posztót, akár szűr akár posztó akár bankó varrástól leszen 25.⁶

A Somogyi Könyvtár kéziratgyűjteményében⁷ olvasható egy határozat, a *szűrremők* szabásának rendje:

Az érdemes Szűr Szabó Czéh végzésibül a Remek szabásnak punctumjai így következik:

1 ször A Remekes 14 Sing posztóból tartozzon egy hosszú szűr és két szűr dolmánt ki szabni és következendő móddal.

A Hosszú Szűrnek hossza két sing négy punctum, a Pálha szélessége két punctum, az Aszalja hosza egy sing öt punctum, az Újja hossza tizenhárom punctum. A vállánál az Újja bősége két punctum, a Keze fejénél öt punctum, a gallérja hossza tizenhárom punctum, alól a szűrnek egész bősége három sing és két punctum legyen.

A nagyobbik szűr dolmánnak a hosza egy sing, a hátuljának a rántzánál a szélessége kilentz punctum, a Rántza hossza négy punctum, az Újja hossza tizenkét punctum, a melyhez kéz ellő, toldás

⁵ Az 1813. évi *Árszabás* adatai. Kovács 213.

⁶ SZÁL.

⁷ Somogyi Könyvtár. 336. sz. kézirat. Vö. ehhez Györffy I., A cifraszűr. Bp. 1930. 820—84. A szabás módjairól, műszavairól 88—96. Györffy e nagy művében a Duna-Tisza közéből csak a kecskeméti szűrszabóság múltjáról közöl adatokat, többek között a remekelés rendtartását is. Az alföldi homokvilág népe előtt híresek lehettek a kecskeméti szűrszabók. Emlékeztüket egy alsótanyai öreg bőrdudástól, Varga Ferenctől gyűjtött nóta (1933) is őrzi:

Kecskeméti szűrszabó legénynek
Létörött a bal válla szögénynek.
Ircólni, fircólni, kurcolni,
Tunnál-é még szürkankót fircolni?

adattasson. A vállánál az Újja bősége hat punctum, a Keze helyénél három és fél, a Gallérja bősége tizenkét punctum legyen.

A Kissebbik Szűr dolmának hosza tizenöt punctum, a Hátulja szélessége a Rántánál nyolc punctum, a Rántza hosza három punctum, az Újja hosza tizenhárom punctum, a Vállánál az Újja bősége öt punctum, a Keze fejénél három punctum, a Gallérja bősége tizenegy punctum legyen és mind a két Szűr Dolmányon zseb fedél és tisztességesen minden hiba nélkül el készült legyen.

Nyilván a céhen kívüli kontármunkát akarja megakadályozni a céhnek egyik határozata. 1835. *Céh gyűlés alkalmával együtt lévén és egyes akarattal elvégződött, hogy ezután az legényeknek egy Mester se bátorkodjon végszűrt kezibe adni.*⁸ A vég-szűr egy vég szűrposztót jelentett.

Kovács János megjegyzi,⁹ hogy a szűr „virágéki tménye mind alakjában, mind varrási stílusában és csoportosításában a suba kivarrott díszétől teljesen elütő.” Állítását sajnos nem részletezi. Helyesen jegyzi még meg, hogy a suba és szűr Szegeden mindig a férfiviselethez tartozott. Készült fiúgyermekeknek is, amelynek *gyerökszűr* volt a neve. Csaplár Benedek szerint *cikula* néven emlegették a szakmában a szűrön körbevarrt posztó- vagy bőrszeletet.

A szűrszabó dolga volt valamikor a *szűrtarisznya*, másként *szörtarisznya*, továbbá a *pokróc*, *lópokróc* készítése is.

1827-ben 20, 1850-ben 12, 1870-ben 8 szűrszabó dolgozott Szegeden, az első világháború után már egy sem. A két világháború között vidéki mesterek még árultak vásárainkon.¹⁰

---

⁸ A szegedi szűrszabó céh irataiból.

⁹ Kovács 213.

¹⁰ Hilf 107.

TAKÁCSOK

A mesterségnek a középkorban, így az 1522. évi tizedlajstromban semmi nyoma. Ekkor és a hódoltság idején nyilván még vászonszövő háziiparként virágzott.

A XVIII. században Szeged elmaradt ipara is belekapcsolódik az országos, sőt bizonyos tekintetben az európai gazdasági vérkeringésbe is. Ennek a föllendülésnek gyümölcseként 1743-ban megszületik a budai anyacéhből kiválva, de egyelőre hozzátartozva, a szegedi takácsok fertálycéhe, amelyet Halál Pál, Sinkovics Mihály, és Fuchs Tamás, tehát nevük után egy magyar, egy délszláv és egy német mester alapított, ami a Városnak egykorú polgári képét, összetételét is tükrözi.

A tanácsi jegyzőkönyvbe másolt szabályzat értelmében a céh tagjai Szeged városában és a környező „három mélföldigh környös körül való tartományában” élő takácsok. Aki a céhbe be akar lépni, remekelnie kell. Katonaságnál szolgált takácslegények fölvehetők a céhbe. Ez a kedvezmény nyilván Szeged garnizonváros jellegével függ össze.

Szabad lesz e *vászontakács* mestereknek mazolánt és rázsát készíteni mindaddig, amíg az *Mazolán és Rása csinálók* új, külön céhet nem alapítanak. Ez Szegeden nem következett be. Így aztán ezeket is megfelelő föltételek mellett fölvehették a fertálycéhbe.

A remekelő takács „egy szövő székét újonnan föl állítson és ugyan tizenketűs szerszámot újonnan istrámrá bé húzzon és abúl egy hímes vörös Pamukbúl szűjjön, az melly nem kevesebb az dupla kégyó futásnál és egy Vég vásznat új harmincz ketős szerszámból szűjjön. Ha az emletett darabok elvégeződtek, tehát az öreg mesterektől meg vizsgálattassék és mind ezek illendőknek s hibátlanoknak találtassanak és meg ismértessenek. Az Új Mester Ember pedig tartozik az Czéh Ládába 36 forintokkal és az Isten Templomában egy font viaszal, az Remek meg vizsgálása után egy fölöstökemel és az után jövendőben egy Mester Ebédel, kiknek utánna, hogy egy bé vett betsöletes Mester Embernek tartassék szükséges.”

Jogában áll a fertálycéhnek a himpelléreket három mérföldnyire eltiltani. Kötelesek a céhbe lépni. Ha vonakodnak, háromszori figyelmeztetésre szerszámaiktól megfosztják őket.

Pünkösöd napján „esztendőbéli Czéh Napot” tartanak. Ezen minden ember tartozik megjelenni.

A vásárookra hozott vásznakat a céh két mestertagja megvizsgálja. Ha silánynak bizonyulnak, a szegények házába vagy Ispitálba vitessenek. A kifogástalan vászontól is egy vég után egy polturát kell leróni. Ahol céhbeli takácsok dolgoznak, ott „az Himpler asszonyok és ezekhez hasonlók” pénzért nem szöhetnek, csak házi szükségére.

Egy-egy városi takácsmester legföljebb öt szövőszéken dolgozhatik, a falusi pedig háromon. A céhtagok jogosultak a vászonmetszésre, vagyis a vele való kereskedésre és végszámmal való eladására.

A takácsinas 3 évig tartozik a mesterséget tanulni. Felszabaduláskor a céhnek fizet fél font viaszt és 10 dénárt.

„A kis társaságnak pedig tartozik egy Legény igassággal, úgymint 13 dénár és egy Pint borral, az mely Borral meg köröszöltessék és minden Szokására az Mesterségnek megtaníttassék.”

Köteles ezután még három évig vándorolni.

Céhpecsétjük körirata: *Sze:W:Tak:Czeh:Pecsit: 1763.*¹

Nem tudjuk, mikor lett a céh védőszentje Szent Szeverin, de az 1822-ben készült céhzászlajukon már rajta van. Föl kell tételeznünk, hogy a patrónust még a XVIII. században választották, amikor még a céh német jellege elevenebb volt.

Szeverin, helyesebben Szevérus Ravenna püspöke, a IV. században élt. Világi életében takácsmesterséggel kereste a kenyerét. Erekllyéi a középkor folyamán Erfurt városába, Németországnak máig egyik legjelentősebb szövőipari központjába kerültek. Itteni temploma a város egyik legszebb műemléke. Mindebből érthető, hogy Szevérus a takácsok, kendőszövőök, harisnyakészítők patrónusa lett.

A XVIII. század tömeges délnémet bevándorlásaiból és a magyar legények külföldi, elsősorban német földi útjaiból érthető, hogy a század derekán már virágzó szevedi céh is őt választotta védőszentjéül. Zászlajukon azonban jellemző tévedésből S. SEVERIN EPISC: ORA PRO NOBIS olvasható. Szeverin ugyanis Köln és a Rajnavidék egyik legnépszerűbb szentje volt, a szakmával azonban nincs kapcsolata.

A takácsok céhzászlója (MFM)

¹ A céh múltjáról még néhány adat *Reizner* III, 46.

A két egyforma bensőséggel tisztelt németországi szent hasonló neve azonban a bevándorló németek, de a takácsok emlékezetében is összefolyt.

Mint említettük, a céh bordóvörös selyemből készült zászlaja 1822-ből való, és a múzeumban látható. Egyik oldalán a fönti felírás, és a Szent teljes püspöki díszben, három orsóval. Feje körül csillagok, továbbá az ország és a Város címere. A másik oldalon a Boldogasszony képe látható.

A takácslegények *kistársaság* néven emlegetett közösségének (1794) szabályai ilyen címen maradtak ránk:

Midőn koronás Királyunktól ő Felségétől az itt-való Takács Mesterek Fő-Anya-Tzéhének az Privilegiumi, Kegyelmissen ki-adattak: következőképpen közöltük az itt-való Kis-Társaságban levő Legényeknek: Melly rend szerint az Nemes, és Királyi Szabad Szeged Városában levő, Kis-Társasági Legényeknek is közölni, és ezen Fő Anya Tzéhnek Függettségével is meg-erősíteni kívántuk.

A céh megparancsolja, hogy a legények mind benn, mind kívül az Városon, otthon és az utcán böcsületessen, s szemérmessen viseljék magokat, a mint böcsületes Takács Legényeket illeti, minden Gyermeki játékokat magoktól el távoztassanak, magokhoz hasonló, avagy okosb emberekkel társalkodjanak, amint az böcsületes Legények szokták cselekedni. Úgy hasonlóképpen minden vasárnapokon és ünnepeken Szent Misén, Prédikáción minden legény jelen légyen, fél font viasz büntetés alatt.

Senki közülök ne merjen pácza, kesztyű, mente vagy kepenyeg nélkül az utzákon járni egy legényigasság büntetés alatt.

Senki az Legények közül bötstelen Emberekkel ne barátkozzék, annál inkább magát azokkal öszve ne keverje akár férfú, akár Asszony Személy légyen.

Ha valamely Legény az Czéh napon az italban vigyázás nélkül előntené az bort, amit az ő tenyerével bé nem földhetne, avagy a kenyeret illetlenül metzené, megbüntettessék egy legényigassággal.

Ha valamely legény nagy ok nélkül az mester avagy legény ígérese által hűsvét és Szent Jakab nap (júl. 25) közt egyik méhelbül az másikban szállana az mester akarata nélkül, az illyen a mesterek céhládájában tartozik büntetésül adni egy tallért.

Ha valamely az hatodik Isten parancsolatját általhágta otthon vagy másutt: ilyen az öszvegyült öregcéh által az megtudott dolog után megbüntettessék.

Ha egy Inas vagy Tanuló ifjú, valamely böcsületes öreg Czéhtül az Kis-Társaság közibe állítatik, az ollyannak kívántatik három Köröszty Atyát választani, az Legények közül, mellyek ötlet-meg-keresztelik és Legénynek föl emelik, ötlet az Czéh Szokása szerint tanítani tartoznak hogy ez illyen mint böcsületes Takács Legény mindenütt Szabad légyen, de tartozik az Czéhnek Keresztelésekor egy pint bort és két pénz ára Kenyeret, azon kívül pedig az Társaságnak a vagy Czéhnek ötől egy forintját.

A szabályzat e barokk időkre jellemző szavakkal végződik: *Mindenek az Úr Istennek Szent Neve Ditséretére és Magasztalására és Havi Boldog Asszony Szűz Máriának: Szeged Várossa és Betsületes Tzéhünk és Társaságunk Kegyes Pátrónájának Nagyobb Tiszteletére legények.*

A Néprajzi Múzeum őrzi Nagy Mátyás (1722—1858) szegedi takácsmester színes mintakönyvét, amelynek címlapján ez olvasható:

Ezen kis könyv Nagy Mátyásé,
Legények közt egy Takácsé,
Amíg élek, nem lész másé,
Holtom után légy Lukácsé.
Rajzolását Mária Trésben,²
Vezdén István Műhelyében,
El-kezdettem Octoberben,
Ezen folyó esztendőben: 1798.

A bekötött könyv mintegy 90 szövegmintát tartalmaz. A 25. lapon látható mintát a bejegyzés szerint *Oroszlányi Imre Takács Legény rajzolta Szegeden 1824-ben*. Sajnos, a minták mellől a magyarázó szöveg elmaradt.

Egy régi helybeli följegyzés (1819) szerint a *takácsremek* ez volt: *Először Tartozik aki Remeket akar készíteni Azon ifjú A ki rendelt Commissarius Urak Jelenlétiben a Fonalat 16osban megvetni Székött Újra állítani a Szerszámot be húzni azoknak Jelenlétükben föl sződni egy Inással ki Forgató*

² Máriatrés (Mariatheresiopolis) Szabadka barokk neve Mária Terézia után, aki szabad királyi városi kiváltsággal ajándékozta meg.

legyen. Hat napok alatt el készítessen. Aki megtapasztaltatik, hogy a Remekest alattomban különösen Tanította 4 forintokra Büntetődik.

1829-ből ezt olvassuk: *Balogh János, Király István és Rácz Ferentz Remek darabjait ki adattni kérvén, igazságos kérésükhöz képpest, az nekik és pedig sors húzás szerént Király Istvánnak és Rácz Ferentznek az új vagy is Óz formában, Balognak pedig a Szarvass formában, hogy a szerént remekjeiket készítsék, ki adattak. Ugyanitt: Elhatározatott, hogy a Mester darabnak azon új formája is, mely ... az őz formája nevezet alatt adattani végeztetett, ezen forma ezentúl és ez napságtul fogva valóságosan bevett formának tekintessen.*

A szegedi céhnek 1830-ban 118, 1850-ben 102, 1870-ben 9 mestertagja volt. Nevükről ismert céhmesterek a múlt századból: Major András (1827), Major József (1831), Babarczy János (1835), Követs Antal (1847), Mészáros József (1852), Kiss István (1854).

A gyári vászon természetesen elsorvasztotta a képezéshez kötött ősi szakmát, azonban a háziiparszerűen űzött takácsmesterség sokáig virágzott a szegedi tájon. Kisteleken, Dorozsmán és Sándorfalván szinte máig fönn tudta tartani magát. Itt föltétlenül számot kell vetnünk a családi hagyományok továbbélésével is. Ezek a takácsok — amint visszaemlékeznek — a tudományt úgy lesték el az idősebb mesterektől. Így az állandó gyomorbetegséggel küszködő kisteleki *Seres Mihály* a szövést *Wolford-Bürgés Sándortól* tanulta. Mint mondja, akadtak ugyanis betegek, testi fogyatékosak, sánták, akik a parasztmunkára nem voltak alkalmasak. Ezeket rokoni, emberbaráti könyörületből is megtanították a szövés tudományára. A tanítványok nem voltak hálátlanok, és elaggott tanítójukat halálig támogatták ezzel-azzal: új termésből, borból, pálinkából, disznótóri kóstolóból mindig küldtek az öregeknek is.

Mint mondtuk, ezek a takácsok csak háziipari szinten dolgozhattak, ami azt jelentette, hogy vásárokra nem járhattak, tanulókat nem vehettek föl, segédet nem tarthattak. Szorgosabb munka esetén csak családtagokat foglalkoztathattak. Ezzel szemben sem kereseti, sem forgalmi adóra nem kötelezték őket.

A kisteleki, sándorfalvi, dorozsmai paraszttakácsok megszöttek a kendert, ritkábban a lent, továbbá rongyot, pamutot, néha gyapjút. Törülközőket, kosár-, szakajtó-, kenyérruhákat, lepedőt, zsákot, pokrócot készítettek belőlük. Szöttek hozott anyagból, de — főleg kendervásznat, vászonholmikat — saját fonálból is. Ez utóbbihoz maguk termelték, dolgozták föl és fonták meg a kendert.

A *szüetetők* rendszeren rozst adtak a vászonszövésért. A pokróc pénzért készült.

A *szüvőszék* már a boszorkánypörökben szerepel. 1731. *Mostani aratás tájban pedig egy szüvőszéket kéretett Csipkekötő az fatenstül.*³

Váza és alkatrészei egyaránt keményfából készültek falusi bognárműhelyben. Három-négy nemzedéket is kiszolgál. Váza négy oszlopszerű lábbon áll. Hátulján a *pad*. Ezen ül szövés közben a takács. Van rajta *bordatartó* különböző méretű bordákkal és a csavaros *beállító*. Aszerint, hogy mit akar a takács *szünni*, van két- vagy négy *lábító*, ritkább nevén *lábrikító*, és velük azonos számú *segédlábító* és *húzólánc*. További alkatrészei a *közteslécök* és a *nyistkeret*. Ez utóbbiban függőleges *spárgasor* és *vasszömek*. Van még nagy *alsóhengör* a fonal tartására, adagolására, és kisebb *fölsőhengör*, amely a fonalsorokat továbbítja. Van *kezdőléc*, *végzőléc*, *feszítőléc*, *elosztóléc* is a szüvőszéken. Sajnos, nem rajtunk múlt, hogy leírásunk nem részletezőbb.

A szövés eszköze még a *gombolyító*, *csévelő*, másként *csívelő*. Ehhez tartozik az *orsóláda*, *orsó*, és *orsótengőly*. A *fövetőmotolla*, másként *nagymotolla* tartozéka a csontlyukas *fövetőlapocka*.

³ Reizner IV, 469.

KÉKFESTŐK

A kékfestő mesterség szegedi kezdetei még a XVIII. századba nyúlnak vissza. Jankó János hagyatéki leltárában (1774) olvassuk: *egy kis dunyha, mely nyomtatott vászonbul vagy on csinálva*. Ezekről az időkről csak annyit tudunk, hogy a szakma nem alkotott önálló közösséget. Eleinte a pozsonyi, 1765-ben alapított országos céhhez, majd a szegedi kötélverők céhéhez tartozott.¹

Szegedi szakmai hagyomány szerint a kékfestés szülőhazája Németország. Ez annyiban csakugyan igaz, hogy az első leghíresebb szegedi kékfestők majdnem kivétel nélkül német származásúak voltak. Így a szinte dinasztivá fejlődött Auer-, Adler-, de főleg a Wiedermann- és Felmayer-család. Ezek eredetileg leginkább tímárok voltak, akik jól értettek a kelmesfestéshez, színezéshez. Látván azonban a hatalmas lehetőséget, új konjunktúrákat, a múlt század legelején áttértek a kékfestésre. Később természetesen már újabb, eredetileg is kékfestő mesterek csatlakoztak hozzájuk.

A múlt század elején már a magyarság körében is mind többen kezdik fölismerni az ipari önellátás jelentőségét, a hazai nyersanyagok termelésének, készítésének fontosságát. Egy szegedi piarista, a sokoldalú, Vedres István nyomában járó *Katona Dienes* (1782—1874)² a híres szegedi kékfestővel, Felmayer Antallal baráti kapcsolatban állva látta, hogy a magyar kékfestő ipar milyen hatalmas összegeket fizet a behozott indigóért. Ezért Röszkén kísérleti telepet alapított az indigó meghonosítására, illetőleg az indigónak megfelelő hazai festőnövény termesztésére. Természetjárása, majd növénykémiai vizsgálódásai nyomán a hazai mezeinken vadon termő *festőcsütleng*, népiesen *vadrépa* (*Isatis tinctoria*) nevezetű növényt ajánlja. „Indigóval bővelkedő nagy füvem — írja — minél előbb közhaszonra akarván szaporítani, ugyan Szegeden valami 800 bokort neveltem igen sovány, de mélyen megforgatott agyagban. A gyöngébb kőrök hegyeit nyersen megtörttem, megszáraztattam, porrá törttem, e porból a sárgaság nagy részét kiforráztattam. Megszáraztva Kropf Ferentz pesti festő mesternek küldöttem, a ki véle posztót festvén, azt mind kékre festő alakjának mennyiségére nézve igen gazdagnak, mind a kék katlanban megtett használatban tökélyesnek, és legjobb félének tapasztalta.” Kísérleteit Kecskemétre kerülve is foly-

¹ *Hilf* 73; *Jenőfi* 42; *Domonkos O.*, Fejezetek a nyugatmagyarországi kékfestőipar történetéből. Ethn. 1961, 204. Előadásunkban nagy mértékben felhasználtuk *Juhász Antal*nak a szegedi kékfestő mesterség múltjáról és a kisteleki Perényi műhelyről szóló dolgozatait: Adatok a szegedi kékfestő mesterséghez. Nép. Nytud. 1963. A kisteleki kékfestő műhely. MFME 1963. Merítettünk *Hódy Zsolt* hallgatónk anyaggyűjtéséből is. — A régi Felvidék, illetőleg a mai Szlovákia kékfestő iparáról kitűnő, tanulságos monográfia *Vydra, Josef*, Der Blaudruck in der slowakischen Volkskunst. Prag 1954. Vö. még *Nagy Dezső*, Kékfestés és kékfestőminták. Cegléd 1958. *Endrei Walter*, Az európai textilnyomás fejlődési szakaszai. Történelmi Szemle 1960.

² *Katona D.*, Honi indigo. Pest 1838. Honi indigo gyártása. Szeged 1841. Érdemes életről, Szegednek tett hasznos szolgálatairól *Diósi G.*, Katona Mihály Dienes. Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Budapest 1942, 54.

tatta. Sajnos, nem tudjuk, miért nem lett Katona Dienes törekvéseiből, kísérleteiből magyar nyersanyag.

A múlt század negyvenes éveinek védegyeleti mozgalma hatalmas mértékben virágoztatta föl a szegedi kékfestő ipart. Egyik legjellegzetesebb képviselője a már említett Felmayer Antal (1798—1873), a szegedi *Deutschungar* polgárság, helyi népnyelven *purgerség* egyik igen tisztos alakja.³ Az ő személyében és munkásságában a szakma már a manufaktúra szakaszába hajlik, de valamit végig megőriz a céhvilág patriarchális levegőjéből.

Felmayer Antalt szegénysorsú szülei a piarista gimnáziumba járatják, de az 1813. évi nagy tűzvész a családot olyan nyomorúságba juttatta, hogy a VI. osztály után nem tanulhatott tovább. Festőinasnak ment, és az egyébként teljesen ismeretlen *Egedi* mesternél szabadult föl. Németországban és Franciaországban vándorolt, több évig Elzászban dolgozott. Hazatérve Szegedre, műhelyét szegényes körülmények között a felsővárosi Kistisza partján, a *Kéri Kata luka* szomszédságában 1824-ben nyitotta meg. Műhelyének gyárüzemmé való fejlődését állítólag a pesti árvíznek (1838) köszönheti. A kárvallott fővárosi kereskedők ugyanis megmentett raktárukat potom áron erőszakolták rá.

Osztrovszky József, a reformkor érdemes szegedi alakja, Felmayer barátja, 1845-ben megszervezi a Védegyelet szegedi fiókját. Ezzel a Város is meg akarta szívlelni Deák Ferenc tanácsát: minden jó magyar ember a saját háza küszöbén állítsa föl a vámsorompót, és idegent ne vásároljon.

A szegedi asszonyok és lányok elhagyták a külföldi kelmékből varrott ruhák viselését, és a Felmayer Antal gyárában készült fehérpöttös kékfestőből szabott „honi ruhában”, csipkés fejkötőben, illetőleg pántlikás, csillagos pártával jelentek meg a mulatságokon. Ezzel példát mutattak a festőruhának a nép szélesebb köreiben való elterjedésére is. Felmayer Antal készítményeit egyébként saját 25—30 golyocsokocsija hordta szét az alföldi, dunántúli, sőt erdélyi városokba is.⁴

Felmayer Antal gyárát Palugyay Imre a múlt század derekán⁵ tanulságosan jellemzi. „Műipar tekintetben a Szegeden 1826. év óta létező vászon és golyos festőgyára Felmayer Antal fáradthatatlan buzgalmának köszöni lételetét. Évenként 3—4 ezer vég vásznat, 12—15 ezer darab sima cottont hoz létre, majd ugyanannyit nyomtatásban. A gyár lóerővel dolgozik, s az év különböző szakáiban 25—36 festőt és ugyanannyi szegénysorsú ifjút foglalkoztat. Az utóbbiak napi keresményeiken fölül szorgalmas munkálkodáshoz szokva, utóbb önálló műiparos családok alakítására képeztetnek. A gyár nyers cotton anyagait Csehországból, Ausztriából veszi, a vásznat Gácsországból és a Szepességéből, festék és indigó 60 mázsányi készletét London, Hamburg, Svájc és Elzászból. Készletei nagyrésztben Délmagyarországon találnak kelendőségre.

E gyáron kívül kékfestő gyárral bírnak még Szegeden Adler, Wiedermann, Ivánkovics és Auer.”

Felmayer Antal fia *Ferenc* (1828—1898) a szegedi szülői háznál szabadult föl, és hamarosan társként lépett a vállalatba. Ismeretlen okokból 95 ezer forint kielégítéssel 1863-ban a család száz év előtti kirepítő fészkébe, Bécsbe költözött, és a Schwechat nevű külvárosban modern gyárüzemet alapított. Ez volt hosszú évtizedeken át a monarchia leghatalmasabb kékfestő vállalata, amely nemcsak kisebb magyar kékfestőket látott el országszerte nyersanyaggal, hanem a Balkán és Közélelet is vevőköréhez tartozott. Mindenütt tanulmányozta a helyi ízlést és készítményeiben ehhez al-

³ Gelléri M., *A magyar ipar úttörői*. Budapest 1887, 149.

⁴ Czimer K., *Kaszinó* 52.

⁵ *Palugyay* II, 253.

kalmazkodott. A gyár az akkori idők szerint a legmodernebb gépi felszereléssel dicsekedhetett. Felmayer Ferenc személy szerint is az osztrák nagyipar legtiszteltebb alakjai közé tartozott.⁶

Antal egyik öccse, *Felmayer István* (1813—?) szintén Szegeden szabadult föl. Egy ideig bátyjánál dolgozott, majd Székesfehérvárra költözött (1845). Itt létesítette Magyarország egyik legnagyobb képfestőgyárát.⁷

Valamennyi Felmayer üzemet jellemezte az alkalmazottakról való messzemenő tzociális gondoskodás, családiasság, ami abban az időben már szokatlan volt. Minden segédnek, inasnak szállást, a gazda polgári asztalánál választékos ellátást biztosított. Felmayer Antal szegedi utóda, Károly nem tűrte, hogy a terítésben, kiszolgálásban, ételek nemeiben a legkisebb különbség is legyen az ő kisasszonylányai és a legfiatalabb inas között. Miután fiúutódja nem volt, az üzem felszerelését régi munkásaira hagyta, gondoskodott azonban fiatalabb alkalmazottjairól is. Az üzem 100 munkást foglalkoztatott.⁸

Az Ivánkovits képfestő család utódainak birtokában fennmaradt egy 1866-ban készült és a mesterség főbb mozzanatait ábrázoló festett bádogtábla,⁹ amely két oldalán megőrizte az akkori szegedi képfestők névsorát:

„Felmayer Antal id. és Lillin Károly. Wiedermann Josef. Ivánkovits Ferentz. Buresch János. Kohlmann János. 1866.

Lágler Pál. Milka Frigyes. Dobrik Lajos. Pfeifer Károly. Köchler Ferentz. Hätzman Josef. Schindelek Josef. Kohlmann Károly. Kiefer Lajos. Broseka Ágoston. Wiedermann János. Huszthy Tamás. Kirner Kálmán. Maschek Adolf. Spinka Josef. Pribil Ferentz. Stoszke Lajos. Sponer János. Páll Máté. Kekezovits Mihály. Münster Josef. Leschenkoll János. Gróf Bálint. Szélesi Károly. 1866.”

Lehetséges, hogy a névsor környékbeli helységek mestereinek nevét is tartalmazza.

Sajátos, de érthető, hogy a szegedi képfestők víz közelében telepedtek le. Így a *sáncparti festők* a mai Zrínyi és Oskola utcák tájékán. A *Sánc* vize a mostani Zrínyi utca irányában folyt. Az Ivánkovitsok, akiket *nagyfestők* néven külön is számontartottak, a Szentháromság utcában laktak a *Jerikócsöpörke* (ma: Ady tér környéke) szomszédságában.

A század végén még 13 önálló mester dolgozott a városban. A szegedi képfestők vásároló helye az egész történelmi Délvidék: Bánát, Bácska egyaránt. Szabadka nem volt piac, mert itt a parasztság inkább selyemben járt.

„A vásárokra — írja Juhász Antal — rendszerint saját lovaskocsijukon jártak. Régen ugyanis minden képfestő tartott lovakat a mángorláshoz. A portékát nagy, megvasalt ládákban szállították, amikből egy parasztkocsira a vásároló személyzet mellett kettőt tudtak felrakodni. Módos, nagyobb festők a jó vásárhelyekre 3—4 láda portékát is vittek, ezért ilyenkor fuvarost is fogadtak. Vásárolni ment az egész család: a mester, a felesége, a nagyobb gyerekek, akiknek a segítségét már fölhasználhatták, rajtuk kívül egy segéd és az inas, de legtöbben két elárúsító asszonyt is vittek magukkal. Az inas hajnalban a sátorverésnél segédkezett, majd lelkére kötötték: figyeljen jól, nehogy meglopják a mestert. Az elárúsító asszonyok kiszolgáltak, de pénzt csak a mester és felesége vehetette át.”

A szegedi vásárokon, hetipiacokon való árusítás sátor alatt még századunk harmincas éveiben is a Széchenyi tér keleti oldalán, a Vásárhelyi Pál szobra mögötti útszakaszon volt.

A szakmát részben régi területeinek elvesztése, részben pedig a bolti portéka rohamos terjedése a két világháború között elsorvasztotta. Manapság a környéken

⁶ *Obermayer-Marnach, Éva*, Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815—1950. I. Graz-Köln 1957. 297. Szegedi elosztóhelye a híres Eisenstädter kereskedelmi cég volt.

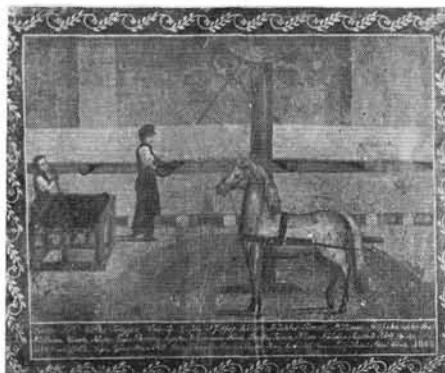
⁷ *Gelléri* 151.

⁸ *Reizner* III, 491.

⁹ A Móra Ferenc Múzeumban.

csak egyetlen kékfestőműhely működik: Perényi Jánosé Kisteleken. Az ő pályájáról Juhász Antal írt forrásértékű tanulmányt, amelyből állandóan merítünk magunk is. Nyilvánvaló, hogy Perényi János adatközlései nagy egészükben az elhalt szegedi szakmai állapotokra is érvényesek. Legújabbban ez is megszűnt.

Juhász Antal dolgozatából tudjuk, hogy a *festőinas* első munkái közé tartozott a *terigetés*, vagyis a kimosott vászonvégeknek a padláson szárítás végett való kiterítése. Az inas dolga volt az *indigótörés* is: a darabos bengáli indigót *reipsalni* néven emlegetett vastagfalú rézüstben vasgolyókkal törte porrá. Ez úgy történt, hogy az inas a fülénél fogva forgatta az üstöt, amelyben öt-hat mozgó vasgolyó porlasztotta szét az in-

Bádogtábla kékfestők névsorával (Juhász A. nyomán)

digót. Későbbi időkben már porrá törve árusították a kereskedők. Az inas feladata volt a *kipakeverés*, továbbá a *ráfozás*, *ráfhúzás* is. Ezekről még szó lesz.

Perényi János kisteleki műhelye négy helyiségből állt, ami nyilvánvalóan megfelel a régebbi szegedi beosztásnak is.

Egyik a *tarkázószoba*, újabb nevén *mintázószoba*. Itt vannak a *minták*, Perényinél mintegy 200 darab. Régebben volt benne *tarkázóasztal* és *sasi*, amelyben a *mintázó pép* állott. Már a századforduló előtt megjelent azonban a *peratin* néven emlegetett mintázó gép is.

A *kipaszoba* berendezése: két *kipa*, azaz henger alakú, 3 m mély, 1,5 m átmérőjű betonkád. Fölészerelve két ráf. Az egyik *kerekráf*, a másik meg *csillagráf*. A mennyezethez erősített csigán lehetett őket mozgatni. A ráfok segítségével lógatták a vásznat festés végett a kipába. Időnként leeresztették, majd fölhúzták: így kapták meg a kívánt színárnyalatot.

A *kipaszobában* volt még *kipakavaró*, *kifőzőüst*, *keményítőfőzőüst*, *mosókád*, továbbá hordó az *indigóserfolás*, röviden *serfolás* munkájához.

Más helyiség a *szárítópadlás*. Megjegyezzük, hogy alkalmas időben az udvaron is szárítottak. Ez volt a *külsőszárító*.

Végül külön színben állott a *mángolló*. Perényi János mángorlója 6,5 m hosszú, 90 mázsa terméskővel van a ládája megtöltve. Újabb időkben villanyerővel mozgatják. Régebben lóval vontatták. Ebben a színben van még a *haspli*, másként *pámoló*.

A kékfestés előkészítő munkája a *serfolás*, *beserfolás*: 200 literes hordóban 4 kg indigófestéket, 20 kg meszet, 12 kg vasgálicot forró vízben összevegyítenek. A festék egy nap alatt sárgás keverékké érik össze.

A nyersanyagot a kékfestők vagy úgy vásárolták, vagy maguk a rendelők vitték festetni. Budapesten volt *molinókeresködő* is, ahonnan a portéka 120—150 m hosszú, *verk* néven emlegetett végekben érkezett. Ezt a mester könnyebb kezelés kedvéért négybe vágatta, hiszen nedves állapotban egy egész verk igen súlyos lett volna. A rendelő hozta a vásznat, a mintakönyvből kiválasztotta azt a mintát, ami megnyerte a tetszését. Kendőt, kötőt olykor készen is vittek festetni.

A vásznat először szódás vízben kell kifőzni, fehéríteni. Utána hideg vízben öblítik, majd kiterítve megszáritják. Most gyöngén kikeményítik, és *abvelolják*, azaz enyhén átmángorolják. Ezután kezdődik a *tarkázás*, *mintázás*, olykor *virágrakás*, amely valamikor kézzel történt, később a szegedi és székesfehérvári Felmayer-gyár megszűnésével ennek peratinjai kisiparosokhoz kerültek.

A tarkázás helye a *tarkázóasztal* volt. Az asztal lapja kissé lejtett. Több rétegben pokrócot erősítettek rá, majd erős molinóval borították be. Az asztal felülete így emlékeztetett a bélyegzőpárna rugalmasságára.

Az asztal mellett volt a *sasi*, azaz fakeretre feszített viaszkos vászon, amely 15×20 cm mélységű, 50×50 cm alapú ládában foglalt helyet. A sasi bolyhos felületére kenték föl a *pap* néven emlegetett mintázó pépet. A ládában sűrűre főzött keményítő állott, amely a sasit állandóan puhán tartotta.

Legáltalánosabb volt a *fehérpap*, amely tapasztalat szerinti arányban budai föld, öreg mesterek ajkán *tónert*, ólomnitrát, ólomacetát, szakmai nyelven *ólomcukor*, *bleicukor*, továbbá gumiarábikum, kékkő, timsó és kevés disznózsir, esetleg táblaolaj összefőzésével jött létre. Kihűlés után egy hét múlva lehetett használni. Az egyszín nyomású festő ezzel készült.

A símára mángorolt fehér vászon az asztalra került. A mester kiválasztotta a mintafát, a sasiba nyomta, amelynek kiálló fa- és rézdiszeire pap rakódott. Ezután ráborította a vászonra. A legnagyobb ügyesség ahhoz kellett, hogy a következő borításnál a minta ne csússzék el, és hogy a nyomás mindig egyenletes legyen. Úgyesen dolgozó kékfestő óránként 10—12 m anyagot tarkázott le.

A *peratin*, vagyis tarkázó gép, a munkamenetet nagyon meggyorsította. Az addigi napi 120—130 m teljesítménnyel szemben most 600 m lett az eredmény. A peratin még tökéletesebb változata volt a *rolló* néven emlegetett, és a szegedi Felmayer-gyárban is használatos *virágzó*, tarkázó gép.

A kelme kékítésének ősi módja a *csávafestés*: indigóval történő hideg festés. A vásznat a kipa fölött lógó ráfra akasztják. A régebbi *kerekráf* vaskerek, amelynek kerületén 2 cm-nyire fogak vannak. Ezekre akasztják rá az anyagot, amely úgy lóg le róla, akár a rakott szoknya. Általában 2 vég fér rá egy kerékfára egyszerre. A ráfot csigán eresztik le a kipában lévő hideg indigófestékbe, amelynek összeállítása, elkészítése minden mesternek féltve őrzött szakmai titka volt. Félóránként 10—15 percre fölhúzzák, hogy a levegő az indigót oxidálja. Az első húzásnál a vászon még sárgászöld, majd fokozatosan zöldbe, végül kékbe megy át. A műveletnek *cugolás* a neve. Ez általában hat *cug*, vagyis kiemelés. Az *öregkipa*, másként *fukszkipa* két rövid *cug*-gal kezdődött. Ennek az előfestésnek *neccolás* volt a szakmai neve. A többi következő *cug* viszont a *blendolás*. Többszöri kiemelés után elnyeri a kívánt kék színt, amelyet az egyes vásárok asszonynépének ízlése határoz meg. A környéken Perényi János szerint 14—16 bemártás szükséges a megfelelő színárnyalat elnyeréséhez. Régi mesterek az alapszín világos kékjét börsönnyel is sötétítették. Ez volt a *májszterolás*.

Minden fölhúzásnál egy pálcával gyorsan el kellett egyengetni a kelmét, az összetapadt hajtásokat szétválasztani, hogy a levegő mindenütt egyformán oxidálja a festéket. Ez a művelet a *kihűtés*.

A modernebb *csillagráf* előnye, hogy a simítást és anyagfordítást maga végzi. Tudnunk kell ugyanis, hogy az anyagnak mindkét oldalát kékre szokták festeni. A kelme a kipából a szárítóba, innen meg kénsavas fürdőbe kerül. Itt oldódik és fehéredik ki a vászonból a mintázásnál rátapadt pap.

Ezután az anyagot hideg vízben jól átöblítik, *umcigolják*, majd a *ferberstokk* néven emlegetett, baltanyél hosszúságú bot segítségével kicsavargatják és kitergetik száradni. Ez a munka valamikor folyóvízben is történt. Ilyen alkalmas hely volt a Római körútnál lévő hajdani *superplacc*, a szalámigyár partja és a régi vasúti híd környéke. Innen van, hogy a Felmayer család a felsővárosi Kistisza partjára, az Auer és Wiedermann család pedig a hajdani *Sáncpart* (ma: Zrinyi utca) mentén telepedett le. Nem véletlen az sem, hogy a kékfestők szakmai utódainak, a kelmefestőknek boltjai és műhelyei is egészen a legújabb időkig leginkább a Zrinyi, Kelemen és Oskola utca táján voltak, mert a vevők, rendelők ősidőktől fogva ide szoktak.

Az áztatást követő *keményítés*, másként *apretur* régebben kézzel történt. A keményítőfőző üstben faggyúval kevert búza-, olykor kukoricakeményítő készült. Főzés után a keményítőt a mester olyan hőfokra hűtötte le, hogy a keze kibírja. Most a vászont *átuncigolta*, azaz keresztül vonta benne. Egy kivájt kis fakarikán, amelynek *festráfer*, *stráfoló* volt a szakmai neve a vászont keresztülhúzta, miközben a keményítő kipréselődött belőle. Ez volt a *stráfolás*. Vigyázni kell, nehogy *pacnis*, azaz keményítőfoltos maradjon.

Most következett a *prakkolás*, vagyis a *prakkasztal* néven emlegetett nagyobb asztalhoz való ütögetés, átsimítás, hogy a kikeményített végárut a keményítő mindegyik egyenletesen járja át. Ez a *stráfer* néven emlegetett fakarika segítségével történt. Most már csak a mángorlás van hátra. Pár nappal előtte azonban a kelmét *mögszentölték*, vagyis vízzel behintették és összehajtogatva, lepréselve ládába rakták. Ez a művelet a *sverolás*.

A *mángorlást* régi műhelyekben ló végezte. Az egész véget a *haspli*, másként *pámoló* segítségével hengeralakú fagörgőkre csavarták, majd kímélés okából erős szövésű vászonnal burkolták, vékony zsineggel átkötötték, és úgy helyezték a mángorló hatalmas terméskövekkel megrakott ládája alá.

Ketten *pámoltak*, hogy a kékfestő vászon minél feszesebben tekeredjék a görgőre. A kisinas a pámolót hajtotta, a másik pedig a kelmét igazgatta. A ló a mángorló előtt járt körbe-körbe, és a mángorlót járgánnyal hozta működésbe. A mángorlásban egy menetnek *gang* volt a szakmai neve. A mángorlás az anyagnak símaságot és szép, tetszetős fényt adott.

A többszínű kelme készítése is lényegében így történt. Perényi mester emlékezik a *kétszörkék*, *zöld*, *sárga*, *orancsszín*, azaz narancsszín árnyalatokra. Ez utóbbi az *orancspap* és *paszpap* felhasználásával készült. A többszínű mintát inkább nemzetiségeink kedvelték. A minta nélkül festett vászonnak *simafestő* a szakmai neve.

Újabbán a világos *indantrén* festő kiszorította az indigóval festett sötétkék anyagot.

A kékfestő minta, *mintafa* régen Németországban, Ausztriában, Csehországban készült, de dolgozott Keszthelyen is egy mintakészítő mester. Akadtak azonban vándorlegények is, akik csak mintakészítéssel foglalkoztak. Ezek megtelepedtek egy-egy mesternél, és szállás, ellátás, egy kis pénz ellenében készítettek, de javítottak is mintákat. A mieink közül is sokan ellesték a tudományukat. Egyébként a nyomóminták gőzölt bükkből vagy tölgyből készültek. Egyszerűen fára faragták. Volt azonban rézlemezre karcolt is, és ezt erősítették azután rá az előkészített fa lapjára.

A hagyományos kézimintákat átvitték a mintázógép nyomófáira is. Perényi mester műhelyéből a szegedi múzeumba került kéziminták szakmai nevei: *ágas*, *ágasindás*,

ágvirágos, aprópöttyös, cakkos, csokros, essős (=S-alakú), fapöttyös, folyondár, gömbcsokros, üngmúntás, kétpontos, kiscsokros, kisvirágos, koszorús, küllőkoszorús, margarétás, nagycsokros, nagyvirágos, négyzelpontos, patkós, pontkörös, pontos, sokpontos, tápaicsikos, tiszavizes (=hullámos vonalú), virágos, virágospontos, zezzug. Volt még gömböcös minta is. A simára hagyott fejkendő, kötény, szoknya szélére rakott koszorúszerű szegélydísznek *kantni* a szakmai neve.

A felsővárosi Bite-műhely mintaelnevezéseit Nagy Dezső nyomán Hódy Zsolt gyűjtötte össze:

birkaszömes, búzakalászos, csigás, darazsas, darázsészkes, fülbevalós, herevirágos, holdas, karababos, karikás, legyezős, lepkés, lúdszömes, napsugaras, nyúlfüles, orgonás, ökörhúgyos, pöttyös, éspedig aprópöttyös, másként kispöttyös, továbbá nagy-pöttyös, pulykás, reszelős, rizsszömes, szarkalásbas, szilvamagos, szögfűs, szöllőfürtös, virágos, éspedig kisvirágos, nagyvirágos, üstökös, villámlásos, zimankós, zсібongós.

*

A *simafestő*, vagyis a mintázatlan festőkelme anyaga legtöbbször az olasz eredetű finom *molinó* volt. A *kalikó*, másként *kaligó* sifonszerű, egyébként szintén olasz pamutmatéria, amelyet kékfestőink különösen kedveltek. Festettek azonban *përgál*, *përkál*, továbbá selyemszerű olasz *levantin*, és cseh eredetű *rumburger* vászonfajtákat is.

A molinóból női ruha, kötő, továbbá *aratógatya*, *kubikosgatya* készült. Ezen ugyanis nem látszott meg azonnal a piszok, szenny, mint a fehéren. Ebből való — a bognárok és asztalosok hagyományosan zöld kötőjével szemben — mesteremberek munkaköténye is.

A legvékonyabb anyagokból női blúz készült, továbbá gazdagon mintázott fejkendő, tanyán, Tápén még a kontykendő is.

A *puccosfestő* olyan szoknyaanyag volt, amelynek alsó széle volt kitarkázva.

A festőruha egyik fajtájának Tömörkény *miskolci ruha* nevét is hallotta. Erre azonban a szakmában nem emlékeznek.

*

Nem akarjuk itt ismételni, amit a szegedi táj népviseleténél a festőruháról elmondunk. Bár az asszonynépnek a századfordulóra más öltözete volt, ünnepen is jártak benne. Így a tápaiak adventben és nagyböjti időszakban, mert illetlennek, megbélyegzőnek tartották, ha ilyenkor drága holmiba öltöztek.

A festőruha úgy volt tetszetős, ha *ugatott*, azaz csörgősre volt keményítve. Nagyobb ünnepekre, így havibúcsúra a kékfestőnél mángoroltatták. Sajátos módon a nazarénus szekta asszonyai, leányai vallási megfontolásból nem keményítették ki festőruhájukat, mert a keményítő „oly gyümölcsökből származik, amelyek az ember életére és élhetésére is alkalmasak: búzából, rizsből, krumpliból. Ennélfogva ezeket világi cifrázkodásra fölhasználni nem szabad.”¹⁰

*

Régebben háziszövésű vásznat is hoztak a mesterekhez festetni. Dennert Mihálynak, az utolsó szegedi kékfestők egyikének emlékezete szerint ilyen holmit hoztak hozzájuk a szőregi, szentiváni, kübekházi, nagyszentmiklósi parasztasszonyok.

Előfordul újabban, hogy egy-egy környékbeli faluból (Tápé, Algyő, Szentmihálytelek, Baks) az asszonyok boltban vásárolt sifonkelmével keresik föl Perényi János hírneműnek maradt kisteleki műhelyét. Kiválasztják a mintát és pár hét múlva visszajönnek a kész festőért. A megfestett sifonnak *sifonfestő*, *pamukfestő* a tápai neve.

¹⁰ Tömörkény I., Hajnali sötétben. 481.

MAGYARSZABÓK

A szegedi szabó céh már a középkorban virágzik és termelőmunkája nyilván belefordult a manufaktúra szakaszába, hiszen az 1522. évi tizedlajstrom mesterséget jelölő családnevei között a *Szabó* áll szám szerint első helyen (55), de nyilván ide vehető a *Varró* (2) is. A név bőségesen előfordul a török adójegyzékekben, defterekben is.

Tekintélyét az is bizonyítja, hogy a szegedi szabó céh szabályait kérték kölcsön és követték a zentaiak is, amikor a maguk számára a budai káptalannál, Zenta akkori földesuránál (1513) átírtatták¹. Sajnálatos, hogy a jegyzőkönyvbe nem másolták be őket.

Ismeretes, hogy a szabóknak már a középkorban kedvelt céhpatrónájuk volt Szent Anna, Mária anyja, Jézus öreganyja: az övéiről gondoskodik, családját felruházó gazdasszony szimbóluma. A céh karalakú ezüst ereklyetartóját (1532) a raguzai székesegyházban őrzik, ahova ismeretlen úton-módon került.² Biztosra vehető, hogy szegedi ötvösök készítették. Szövege: *DECRETVM EST MANVM ISTVM ESSE SARTORVM ZEGEDIENSIS 4° TEMPORE MICHAELIS TOT IVDICIS EIVS-DEM ANNI*. A hajdani Anna-kultusz egyéb jelentékeny szegedi vonatkozásairól a jeles napoknál szólunk.

A céh hódoltsági virágzására utal a pecsétnyomója, amely nyilván egy még régebbi helyett készült: *SIGILLVM SARTORIS L.R. SZEGEDI 1571*.

A szegedi szabó céh a XVI. században nemcsak virágzott, hanem igen művelt tagjai is voltak. Ezt bizonyítja Szegedy György szabómester, aki a szegedi veszedelem (1552) után számos művelt szegedi polgárral egyetemben sodródott Kolozsvárra. Itt hamarosan céhmester, majd Kolozsvár nótáriusa, végül a fejedelmi tábla bírója lett.³

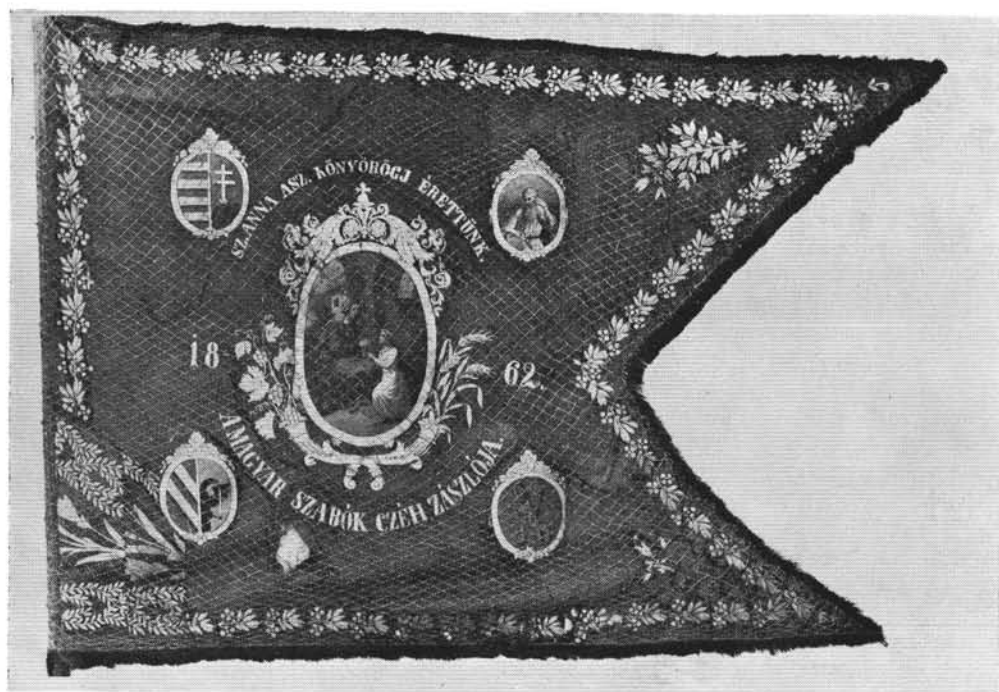
Szegedy György szülővárosa fejlett céhvilágának ismeretében és kellő jogász, kancelláriai készséggel vállalkozott Kolozsvár magyar jellegű céhéletének kodifikálására. Céhleveleit tökéletes szerkezet, a közérdek szem előtt tartása, a céh szociális közösség voltának hangsúlyozása jellemzi. Mindezekből teljes joggal következtethetünk vissza a középkor és XVI. század szegedi céhességének erkölcsi, szellemi és szakmai színvonalára is. Több céhlevél származik tőle. Így a szabóké, ötvösöké, borbélyoké és sebészeké, föltehetően azonban a mészárosoké és tímároké is.

Szabóink a XVIII. században új céhlevelet nyertek (1714), amely egy jó évtized múlva (1726) megerősítéshez is jut. Ebben az időben a céhnek 6 magyar, 6 szerb és 2 német tagja volt.⁴ A céhmester magyar ember: *Ladányi István*. A céhmesterség eleinte évenként és nemzetiség szerint váltakozott közöttük.

¹ Reizner III, 466.

² Mihalik S., A raguzai dóm szegedi ereklyéje. Szépművészet 1940, 73.

³ Tahy I., A magyar kézművesipar története, jelen helyzete és fejlődési irányai. Budapest 1941, 63.; Bálint S., Szeged reneszánsz kori műveltsége. 105.

A magyarszabók céhszázlója (MFM)

A német és szerb nemzetiségű szabók elsősorban természetesen fajtájukbelieknek, azok öltözködési hagyományai és igényei szerint dolgoztak. Hamarosan ki is alakult a *magyarszabók*, *némötszabók*, *rác-szabók* szakmai elkülönülése, ami azután szervezeti különálláshoz vezetett. Először a rácszabók válnak ki és már 1725-ben külön céhben tömörülnek, amely a szerb paplanosokat, szűrszabókat is magában foglalja. A viszálykodások háttérét Reizner János világítja meg⁴. A szerbek azt kívánták, hogy bizonyos tisztségeket belőlük való iparosokkal töltsenek be. A tanács sok zaklatás után végül elrendelte, hogy minden harmadik évben a céhmestert a szerbek közül válasszák és a céhjövedelem harmada a szerb templomot illesse. Amikor azonban 1725-ben a szerbekre került volna sor, a szabók ismét magyar céhmestert választottak. Erre a kiválás megtörtént, de a villongások a két céh között továbbra is napirenden voltak. Végül a tanács 100 arany bírsággal fenyegette a céh ama tagjait, akik csúfolódást és verekedést kezdeményeztek.

A rácszabók céhe nyilvánvalóan a helybeli és környéken élő szerb lakosság szükségleteit elégítette ki. Egyébként voltak magyar tagjai is. Lehetséges, hogy céhlevelet is szerzett, mert céhszázlaja a szerb templomban sokáig megmaradt. Mindenesetre azonban a XVIII. század végén elenyészett.

A németszabók kiválására 1743-ban került sor. Itt is az volt a helyzet, hogy tagjai csak eleinte voltak német származásúak, később azonban a magyarok kerültek túlsúlyba. A céh eleinte a bevándorolt német lakosságnak, majd azonban a polgár-

⁴ *Vásári Laistrom, az az Laistroma az Böcsületes Nemes Szabó Czehben Levő Mester Uraiméknak mely Szerzetett és újabban irattatott az 1733. Esztendőben.* Somogyi Könyvtár 295. sz. kézirat.

⁵ *Reizner III, 465.*

ságnak, úrrendnek dolgozott. A céhpatrónus Assisi Szent Ferenc volt, aki megterése előtt posztókereskedő atyja boltjában dolgozott.

A szűrszabók is jó száz esztendeig a magyarszabó céhhez tartoztak, de 1827-ben ők is önállósították magukat. Mindez az árutermelés állandó növekedéséről, az igé-nyeknek társadalmi differenciálódásáról, mind műveltebb ruházati ízlésről tanúskodik.

A magyarszabókat a *gorombaszabó* névvel is illetett szűrszabóktól való megkülönböztetésül *vékonyzabó* néven is emlegették. Tréfás nevük *posztólopó, kecske*. Mihályffy László szabómester a századfordulón az Oskola-utcában, a volt Oroszlán kávéház helyén dohányosboltot nyitott, amelynek cégtáblájára tréfás öngúnyból szivarozó kecskét festetett. Ez volt a *kecske-trafik*. Erről máshol bővebben szoltunk.

A *kecske* különös jelentését egyébként több okkereső szegedi monda is magyarázza, amelyeket Kálmány Lajos örökített meg.⁶

A másik monda⁷ az elnevezést Napóleonnal hozza kapcsolatba, aki már sok ideig ostromolta a komáromi várat. Nem tudta bevenni. Gondolta, hogy majd kiéhezteti a várbelieket. Bent egy szabónak az a gondolata támadt, hogy jó lesz, ha a lenyúzott kecskebőröket magukra terítik és úgy mutatkoznak a vár tetején, hogy lássa az ellenség: van még elegendő ennivalójuk, pedig már akkor mindenükből kifogytak. Úgy is történt, a szabók a magukra terített kecskebőrükben mászkáltak, mintha legelnének. Napóleon ennek láttára csakugyan otthagya Komáromot. Azóta hívják a szabókat kecskének.

A szegedi hagyomány is számontartja⁸ a *vitéz szabólegény* alakjához fűződő, egyébként az európai foklórban is közismert mesetípust: *százat egy csapásra*.

Térjünk azonban vissza a magyarszabó céhhez. XVIII. századi iratok szerint a mesterek messze vidékekre is eljártak vásárolni, de szegedi vásárookra is eljöttek aradi, budai, debreceni, eszéki, tatai, székesfehérvári, rimaszombati mesterek.⁹ Sokat harcoltak a kontárraszonyokkal, akik a fehérnépeknek dolgoztak. Itt nyilvánvalóan a szervezetlen háziipari hagyomány továbbéléséről van szó.

Egyéb árszabásokat mellőzve, itt csak egy 1833 tájáról származó jegyzőkönyvi bejegyzést idé-zünk: *Az ruhák csinálásának módgya: Gránát dolmán ezüst Sinorral Szattyánnal bélet 2 forint Karasia dolmánt gombos Szattyánnal bélet 1 Tallér. Vászonnnyal bélet Karasia dolmánt 5 garas. Rása dománt 1 Tallér. Kősz posztó domán egy 1 forint. Aba dolmán 3 öregh garas. Nadrág aki ezüst sinorral csinált, hosszú kapocsra egy forint. Karasiai nadrág 12 poltura, Aba nadrágh 10 poltura. Sala-várditult aki paraszt 8 poltura, aki pedig cifra amint megalkudhatik. Posztó avatás 4 polt: Horvátos hoszúmente, alól megvayon belülve 2 forint. Közönséges mente egy forint. Aba mente ha egy soríával sinoros amint szokás 3 öregh garas. Köpönyegtüll 20 poltura. Kalpagtul, ha nyestel vayon varva 12 polt: ha parasztoz 6 polt: Kamuka szoknya aranyperemes az válla, az allya mereven bélet negyedfél forint. Rása Szoknya az ki meg vayon alul felül belülve, végig megvayon rántszolva az allya prémes bársony válla vayon, arany prémes 3 forint. Közönseges Rása Szoknya 2 ft: az ki ráncos vála nélkül 1 Tall. Festő szoknya, bársony vállra arany prémes öt vagy hat sorjával megvayon az allya hányva 2 ft: Kerek allyú szoknya premes az alya egy forint. Csontos váltul mereven meg vayon rakva egy Tallér. Dofta szobontol (zubzony) 2 forint. Selem paplantul gazdag materiából és pamukból 3 forint. Kis paplantul egy Tallér, bagaria szoknyátul a ki paraszt prém nincs az allyán 20 poltura.*

Mindig nagy fényvel, este bállal ünnepelték meg a védőszentnek, Szent Annának napját. A Dömötör-templomban Pezenhoffer Mátyás céhmestersége alatt oltárt emeltek (1770) a tiszteletére: 381 forint 78 dénárba került. Továbbra is állandóan díszítet-ték. A céhzászlón is Anna asszony látható, a másik oldalán pedig István király.

⁶ Kálmány L., *Hagyományok I*, 171. — Az egyik, kissé izléstelen, erőltetett monda szerint megbetegedett a szabó. Gyomorbaja volt, az orvos elaltatta, s míg ő a szabó gyomrával volt elfoglalva a kecske a szabó belét megette. Most az orvos a kecske belét tette a szabó hasába. Ezóta kecske a neve.

⁷ *Hagyományok I*, 217.

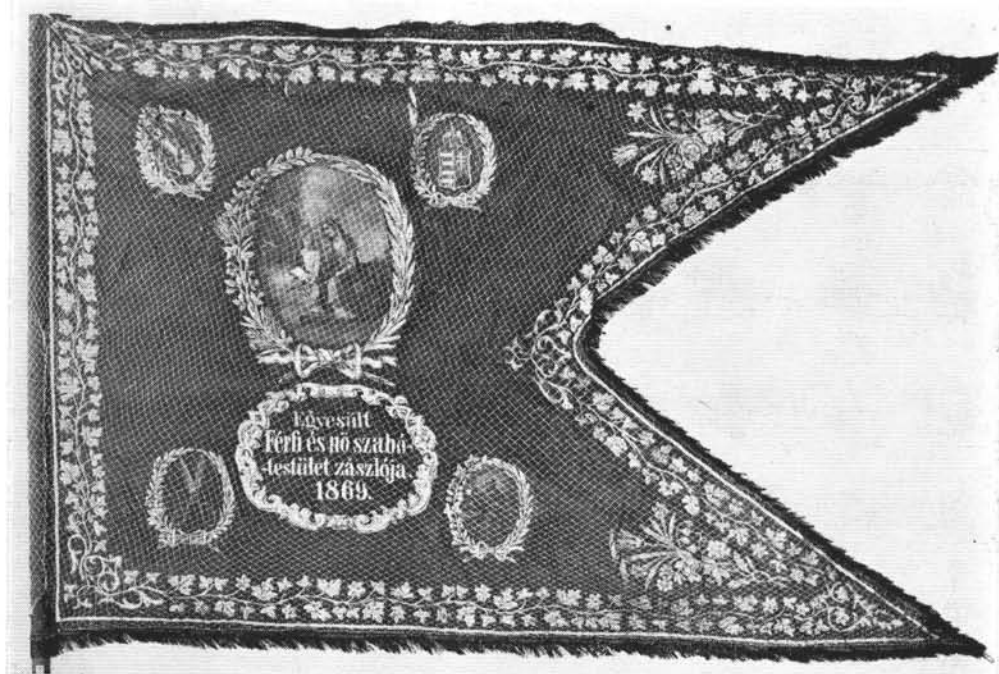
⁸ *Hagyományok I*, 195.

⁹ Vásári Laistrom. Vö. még Hilf 89.

Külön nagy és ritka esemény volt a céh életében Mihályffy Ferenc mesterré avatásának félszázados, *aranyremeklő* jubileuma (1861).¹⁰ Sajnos, az *aranyremek* készítésének módjáról közelebbit nem olvashatunk a céh jegyzőkönyvében, csak ennyit:

ötven évet mint remeklő szabómester eltöltvén, aranyremekjét bemutatván, mint tisztesség tiszteletben és közbecsülésben megöszült az alulirottak és az érdemes Czéh együletnek közörömére. Kik a tisztos Öregnek mint aranyremeklőnek Istenől még tartós egészségét és az élet legvégső határáig tartó életet... kívánunk.

A szegedi magyarszabó céhnek egyébként a céhrendszer megszüntetésének idején (1872) 98 tagja volt.¹¹

Szabótestületi zászló (MFM)

¹⁰ *Hilf* 91.

¹¹ Érdekes közlés a múlt század közepéről (1852), egy kosztos diák élményéből mondja el egy szegedi parasztpolgár ruhapróbáját. „Egy alkalommal egy gazdag polgárembernek — úgy emlékszem, Masa volt a neve — egy öltözet ruhát vitt haza a gazdám és engem is magával vitt, mondván: no diák jöjjön velem, majd lát valamit! ... Megérkezésünk után azonnal sonka, szalonna, kenyér, szilvórium és bor lőn a nagy kihúzó politúros asztalra fölhordva, a legnagyobb bőségben. Miután ezekből a gazda és vendég a maguk porcióját elfogyasztották, s a maradékokat kivitték, ezek helyét legnagyobb megrökönyödésemre egy széken a gazda foglalta el és ott próbálta föl az új ruhákat... K. Imre gazdám a gazda bármily megjegyzésre azzal felelt, hogy most ez a divat, hogy soha ruha valakire jobban nem pászolt, mint ez a gazduramra. De hát én szabtam ám ki, és első legényem, a Bernát varrta.” *Hang Ferenc*, *Kalocsai szellemi omnibusz* II, 8.

NÉMETSZABÓK

A nyugati divatformákat, továbbá a nemesi, polgári viselet jellegzetességeit közvetítik a XVIII. és XIX. század folyamán, főleg az asszony nép felé. Pecsétnyomójukon kis túlzással az 1746. év olvasható, ugyanis céhlevélhez csak 1817-ben jutnak. A következő évben azután kiválnak a magyarszabók céhéből, ahova addig tartoztak. Ez ekkor már nem jelentett nemzetiségi elkülönülést, csak szakmai megoszlást, hiszen magyar mesterek is dolgoztak az új céhben, de megfordítva is: német nevű mesterekkel a magyarszabók, sőt rácszabók között is találkozunk. Céhzászlajuk magyar nyelvű, és 1869-ben újjították meg. Egyik oldalán az ősi szegedi szakmai hagyományokat idéző Szent Anna, a másikon pedig Szent Ferenc, aki — mint tudjuk — posztókereskedő fia volt, és atyjának boltjából ruházta a szegényeket.¹²

Most pedig idézzük az 1812. évi *Árszabás* németszabókra vonatkozó előírásait:

Egy posztóból készült egész Férfi Ruhának varrása 4 f 30 kr.

Ismét Posztóból magányos Német Dolmány 1 f 30 kr.

dto Belső Dolmány 51 kr.

dto Rövid Nadrág 48 kr.

Bársonyból, avagy úgy nevezett Manchesterből készült rövid Nadrág 1 f.

Egy hosszú felső Köntös, úgy nevezett Kaputrock 2 f 15 kr.

Egy Férfiúnak való Materiából el-készített, és Bélelt Háló Köntös 1 f.

dto Béllés nélkül 51 kr.

Parchetből, vagy Flanélből készült úgy nevezett újjas Leibli 40 kr.

dto úja nélkül 36 kr.

Egy egész Kerek Köpönyeg Varásáért, Bélelve 2 f.

dto Béllés nélkül 1 f 30 kr.

Egy Újas Köpönyeg másképp Kírie bélléssel 2 f.

dto Béllés nélkül 1 f 30 kr.

Egy úgy nevezett Bekes Bélelve 2 f.

dto Béllés nélkül 1 f 30 kr.

Egy Bundának Posztóból, avagy Materiából való varrása 1 f 30 kr.

Egy Közönséges Kaput varrása 1 f 45 kr.

dto dupla ki varrással (Vorschuss) 3 f.

Ki metzett hosszabb Férfi Köntös, úgy mondott Frák 1 f 30 kr.

dto dupla ki varrással 2 f.

Egy szűkebb Újas Köpönyeknek úgy nevezett Pauvernek varrása 1 f 35 kr.

Egy Katona Tiszti Forma Ruha varrása 3 f.

— 6. 7. 8. 9. 10. esztendő Gyermekeknek Posztóból készült Kaputért 1 f.

dto Laibliért 30 kr.

Asszonyinak selyem Materiából varrott kurta felső köntösért, melly Réklinek hívatatik 1 f 15 kr.

Más közönséges hasonló Köntösért 51 kr.

Egy közönséges Asszonyi Laibli 24 kr.

Hal Tsontal dto 51 kr.

Leány Gyermekeknek készült Módos Rékli 36 kr.

¹² Hilf 94.; Jenőfi 29.

Egy Magyar Válnak Tsipkével, vagy Paszamántal való varrása 3 f.

dto Tsipke vagy Paszamánt nélkül 2 f.

Selyem Mátériából való, és egészen vászonnyal Bélélt Szoknya varrásaért 1 f.

Közönséges Szoknyáért 51 kr.

Selyem vagy más Matériából készült Asszonyi Háló Köntös varrása 1 f 48 kr.

Egy Férfi Kalapra a Paszamántnak fel-varrása 35 kr.

Ebből a felsorolásból is kitűnik, hogy számos idegen, elsősorban divatos német, bécsi eredetű ruhaforma Szegeden is meghonosodik. A divat lélektani törvényszerűségei értelmében először a német polgárság viseli, majd a jobbmódú magyarság is hordozni kezdi. Ezt a folyamatot más helyen részletesen is jellemezzük. A század utolsó évtizedeiben azután polgárosodó parasztságunkat is meghódítja.

A németszabók szakmai utódai a mai „úri” és „női” szabók.

GOMBKÖTŐK¹

Az 1522. évi tizedjegyzék *Gombos, Gomböntő* neveiből föltételezhetjük a gombkötő szakma középkori virágzását. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a hódoltság idején gombkötő mesterek dolgoztak Szegeden. A *törökzsínór, skófiúm, iszpahán* szavakból nyilván török szakmai hatásokra is kövekeztethetünk.

A szegedi gombkötők a hódoltság után a lévai anyacéhhez tartoztak, ami azt bizonyítja, hogy azonnal iparkodtak az egyetemes magyar ízléshagyományba, a hazai barokk viseleti kultúrájába minél gyorsabban bekapcsolódni. A szegedi leánycéh azonban már 1713-ban önállósult, bár Lévától egyideig még nem szakadt el teljesen. Első szabályai nem maradtak ránk. Két pecsétnyomóját is ismerjük. Az egyik az 1713., a másik pedig az 1714. esztendőből való. Főliratuk: SIGILLVM COETUS NODIFICIVM IN L. R. CIVI. SZEGED. A mezőben gombkötő szerszámok. Magyar felírása: N. SZ. KIR. SZEGED VÁROS GOMBKÖTŐ CZÉHNEK PÖTSÉTJE. Első zászlaja 1824-ből való, a céhpatrónus Szent László király volt. Iratai elkallódtak.

A tanács 1726-ban elrendeli, hogy a szegedi piacon csak szegedi gombkötőknek szabad árulniok. Ezt dobszóval tették a vásárban közhírré. 1728-ból egy vita kapcsán ismeretes *Gombkötő* György céhmester neve. Ugyanebben az esztendőben a város tanácsa megengedi, hogy minden gombkötő mester törökzsínórt vásárolhasson, árulhasson, ami a *török gombkötő-munka* szívós szegedi utóéletéről tanúskodik.²

Az első szegedi, kéziratos gombkötő *Árszabás* (1765)³ tételei:

<i>Edgy jó Selyem Sinórnak réfét</i>	6 kr.
<i>Vékonyabnak</i>	5
<i>Karmasin Színű Selyem Sinórnak réfe</i>	6
<i>Arany borétás javának réfe. Selyemre ha jó sűrűn vagyon verve</i>	35
<i>Alább valónak</i>	30
<i>Leg aláb valónak</i>	25
<i>Ezüst borétásnak Selyemre vertnek javának réfe</i>	30
<i>Alább való ezüst borétásnak réfe</i>	25
<i>Legalább valónak</i>	20
<i>Ezüst Borétásnak czéznán vert réfe</i>	16
<i>Arany borétásnak czéznára</i>	20
<i>Gomb háznak Gömbölű merő arany Sinórnak réfe</i>	40
<i>Vékonyabnak</i>	35
<i>Hasonló ezüst Sinórnak réfe</i>	35
<i>Alább valónak</i>	30
<i>Tarka Koczkás arany borettás Selyemre a javának</i>	20
<i>Aláb valónak</i>	18
<i>Hasonló Tarka borétás czéznára</i>	10

¹ Bálint S. — Juhász A., A szegedi gombkötőmesterség. Ért. 1968, 93—126. A történeti részt mi írtuk, a technikát, országos vonatkozásokat Juhász örököltette meg.

² SZÁL. Céhiratok. Részleteket közöl belőle *Oltvai*.

³ A Somogyi Könyvtár kéziratos helytörténeti anyagában.

<i>Hasonló Széves Tarka borétásnak czérnára</i>	10
<i>Tarka koczkás ezüst borétás Selyemre</i>	18
<i>Hasonló czérnára</i>	10
<i>Hasonló Tarka Gombháznak való Gömbölű Arany Sinórt</i>	25
<i>Hasonló ezüst Gombháznak való</i>	20
<i>Ha a Gazda mindent ad hozzá edgy réff borétásnak munkájáért</i>	3
<i>Ször Sinórnak és Czérnának réfe</i>	1 1/2
<i>Edgy Motring arany, vagy ezüst Mivelyésrül</i>	30
<i>Edgy Latt arany vagy ezüst Szofiom föl mivelyésérül</i>	50
<i>Edgy Latt Selyemnek föl mivelyésérül</i>	10
<i>Arany Makkos ránczra valót mentére legh job rendben valót rojtossan</i>	3 30
<i>Valamivel aláb valót</i>	2 25
<i>Asszony Mentére való nyolcz nagy vitézkötéssel és rojtal ránczra valót aranybul</i>	5 50
<i>Kissebb vitézkötéssel aranybul</i>	4 25
<i>Aranybul való Fonyásos ránczra valót rojtossan férfinak valót</i>	6 25
<i>Ezüstbül való Makkos ránczra valót Mentére rojtossan Legh jobb Speciesbül</i>	2 50
<i>Ennél aláb valót rojtossan</i>	2
<i>Asszonnak vitézkötéssel ránczra valot nagy rojtal ezüstbül</i>	3 50
<i>Kissebb vitézkötéssel</i>	3
<i>Ezüstbül való Fonyásos ránczra valót rojtosan</i>	5
<i>Makkos és rojtos bötületes ránczra valot Selyembül</i>	75
<i>Vásári</i>	35
<i>Fonyasos vitézkötéssel nagyot</i>	1
<i>8. vitézkötéses Selyem ránczra valót</i>	70
<i>Ha ezen Speciesek Karmasin Szinü Selyembül lesznek edgy edgy pénz el föllyebb Limitáltatik.</i>	
<i>Selyem Mente Kötött Közönségessen</i>	25
<i>Ennél vastagabb Sinórra</i>	30
<i>Item Rojtossan, és hoszan a mint a Katonák szoktak viselni</i>	80
<i>Ezüst Gombal</i>	70
<i>Arany Gombal</i>	80
<i>Scofiom Gombal</i>	90
<i>Aranyal, vagy ezüstel tarkázott gombal</i>	40
<i>Közönséges ránczra való Szörbül</i>	10
<i>Vitézkötéssel Szörbül</i>	15
<i>Ször Menteköttő</i>	10
<i>15. pár Gomb Selyembül 1. felől rojtokkal vasári</i>	1 40
<i>Húsz pár Selyem Gomb edgy felől való rojtokkal Makra</i>	1 40
<i>Két felől hasonló</i>	2 35
<i>Két felől Makkal S. rojtal vásári</i>	2 25
<i>Mondva csinálva</i>	2 35
<i>20. pár Gomb Szörbül rojtossan edgy felől Makkal</i>	40
<i>Két felől való Makkal</i>	55
<i>Az Önek Gomboztatása az föllyebb Specificált Latt számra való munka Szerint hagyatik.</i>	
<i>Egész ruhára két nadrágra Kapocs helyett gombokra való selyem Szerszám roit nélkül</i>	7 50
<i>Rojtossan barát csomókkal</i>	12
<i>Önek Gombozása ha az gazda maga ad mindent hozza, Szcofiumbul vagy szzirommal edgy edgy gombnak munkája léssen</i>	20
<i>Simán pedig munkálván</i>	18
<i>Edgy Ször öv Szolgáknak</i>	1 70
<i>Becsi Szörbül való Öv 20. Selyemgombra</i>	6
<i>Hasonló Szörbül Ször gombra</i>	5
<i>Edgy Övre való Selyem gomb</i>	15
<i>Ször gomb</i>	5

Érdekes összehasonlításul kínálkoznak az 1803. évi Árszabás⁴ adatai:

	fl. kr.
<i>Közönséges selyem Zsinornak Röfe</i>	4
<i>Vastagabb selyem Zsinornak Röfe</i>	5
<i>Karmazsin színü selyem Zsinornak Röfe</i>	5
<i>Leg-jobb Arany Borításnak</i>	30
<i>Alább való Arany Borításnak</i>	24

⁴ A szegedi céhek 1803. évi limitációja. Szeged, Grün Orbán betűivel.

<i>Leg-alább való Arany Arany Borításnak</i>	18
<i>Leg-jobb Ezüst Borításnak Röfe</i>	24
<i>Alább való Ezüst Borításnak Röfe</i>	20
<i>Leg-alább való Ezüst Borításnak Röfe</i>	17
<i>Gombháznak való gömbölyű Arany Zsinornak Röfe</i>	42
<i>Gombháznak való gömbölyű Ezüst Zsinornak Röfe</i>	30
<i>Tarka, Kotzkás Arany Borításnak Röfe</i>	18
<i>Tarka, Kotzkás Ezüst Borításnak Röfe</i>	15
<i>Tarka, Gömbölyű Arany Gombháznak Röfe</i>	20
<i>Tarka, Gömbölyű Ezüst Gombháznak Röfe</i>	18
<i>Ha a Gazda ad mindent hozzája, egy Rőf Borításnak munkájáért</i>	4
<i>Ször, és Tzérna Zsinornak Röfe</i>	1 1/2
<i>Egy Motring Arany Miveléstül</i>	36
<i>Egy Latt Arany, vagy Ezüst Skófiúm munkájáért, a Gazda Arany, avagy Ezüstébül</i>	36
<i>Sellyem Sujtásnak Röfe</i>	2
<i>Teve Ször Zsinornak Röfe</i>	4
<i>Egy Latt Sellyemnek fel-mivelésétül</i>	20
<i>Leg-jobb renddel Rojtossan Krepényel el-készültt Mente, Rántzra való Aranymakos Munkának Lattyátul</i>	3 30
<i>Ezüst Munkának Lattyátul</i>	2 15
<i>Arany Gombal Készültt Mente-Kötő</i>	1
<i>Ezüst Gombal készültt Mente-Kötő</i>	45
<i>Arany Skófiúm Gombal</i>	1 12
<i>Ezüst Skófiúm Gombal</i>	1
<i>Sellyemből készültt közönséges Mente-Kötő</i>	20
<i>Sellyemből készültt vastagabb Mente-kötő</i>	24
<i>Katonának való hasonló Mente-Kötő Krepényel, Rojtossan s jó hosszan el-készítve</i>	1 30
<i>Katonának való hasonló Mente-Kötő Krepény nélkül, Rojtossan s jó hosszan el-készítve</i>	1 20
<i>Közönséges Rántzra való Szörből</i>	15
<i>Ször Mente-Kötő</i>	7
<i>Egy Övnek gombozása, ha a Gazda ad hozzá való Skófiúmot, és Zsinort, minden Gombnak Munkájáért</i>	24
<i>Hasonló Övnek Simán való Munkájáért minden Gombtul</i>	18
<i>Szolgának való Ször-Öv</i>	3 30
<i>Egy Övre való Sellyem Gomb Munkájáért</i>	12
<i>Egy Övre való Ször Gomb Munkájáért</i>	7
<i>Egy Mentére, és Két Nadrágra Sellyemből való Tsigás Fonyásos Munka</i>	6 30
<i>Dolmányra való Tsigás sellyem Munka</i>	3
<i>Mentére, és két Nadrágra való Rozsás sellyem Munka</i>	4
<i>Dolmányra hasonló Munka</i>	3
<i>Egy Módos egész sellyem Öv Arany Skófiúm Gombokra</i>	35
<i>Egy Módos egész sellyem Öv Ezüst Skófiúmra</i>	30

Térjünk azonban vissza céhünk történetéhez. Az 1771-ből származó és a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött királyi céhlevelüknek szövegében szokványos helyi vonatkozások, különleges szakmai utalások nincsenek. Megismerjük azonban belőle az akkori mesterek nevét: Paulini Milós céhmester, Pinczer Károly atyamester, továbbá Horváth Pál, Sreiner Pál, Bozsik József, Metesits Mihály, Faragó Antal és Lantos Pál céhtagok. Nem értjük, Reizner János honnan veszi a céhlevél kérelmezői között Horváth Péter főcéhmester, Grebenits Miklós atyamester, Szilágyi Márton bejárómester és Gibitz András céhtag nevét. Ezeket ugyanis a királynői kiadványon hiába keressük.

1830-ban 8 mester, 12 legény, 10 inas, 1844-ben 14 mester, 10 legény, 5 inas dolgozott Szegeden. A két iparosösszeírás mesterségüket *magyargombkötő* néven jelöli meg. Az 1830-as ban latinul is: *nodularius*. 1846-ban a szegedi gombkötők 49 cikkelyből álló új, magyar nyelvű szabadalmat kaptak.⁵

⁵ SZÁL. Szabad Királyi Szeged Városában található Mesterembereknek 1830 évre készült jegyzéke. Ugyanez 1844-ből.

A mesterség — mint láttuk — a múlt század első két harmadában élte virágkorát. Egyrészt a polgárviselőre éppen a gazdag zsinórdíszítés jellemző, amelyet gazdaságilag egyre erősödő parasztságunk is átvesz, másfelől az abszolutizmus magyarsága nemzeti érzésből valósággal tüntet a zsinóros viselettel. Erről Kabók Imre kéziratából többet is megtudunk.

Polgármesteri huszár (Tóth Molnár F. rajza, MFM)

Kabók Imre (184?—1919) a maga korában nagyhírű, lelkesen gondolkodó szegedi gombkötőmester hozzátartozott Beck Pista legszűkebb baráti környezetéhez. Nem csoda, ha magáévá tette a millenium nyomán bontakozó magyar stílustörekvéseket.

A mindinkább polgáriasodó szegedi népviselet már nem élt az előbbi gazdag zsinórzással, süjtásokkal.⁶ Ez természetesen a szegedi gombkötőipart is mind válságosabb helyzetbe sodorta. Kabók is kénytelen volt szakmáját abbahagyni. Nyilván úri jóakarói juttatták a Városi Levéltár szolgálatába, ahol derekasan megállotta a helyét. Kétségtelen, hogy baráti biztatásra vette kezébe a tollat.

⁶ A megvesszőzött testen látható nyomokról vett tréfás kép. *Mészöly G.*, A süjtás szó eredetéről. *Nép és Nyelv* 1942, 185.

A magyar zsinórdíszítés leírása c. kéziratában⁷ elmondja, amit rajongva szeretett mesterségéről tud. Litografált munkájának tudomásunk szerint egyetlen, tehát unikumszámba menő példányát a Somogyi Könyvtár őrzi. Illusztrációgyűjteményt is csatolt mellé. Erre kéziratában is rendszeresen utal. Sajnos, a legszorgosabb utánjárás ellenére sem sikerült rajzainak sem Szegeden, sem budapesti gyűjteményekben nyomába jutni. Csak azokat a rajzokat ismerjük, amelyeket művének ismertetése során a *Magyar Iparművészet* közöl. Kabók értékes munkájának megjelentetését nyilván a klisék drágasága akadályozta meg.

Éppen ritkasága, másfelől a magyar gombkötő iparral foglalkozó szegényes szakirodalom arra készítetett, hogy az alábbiakban bőségesen ismertessük kéziratát.

Kabók mester úgy találja, hogy a magyar zsinórdíszítés fénykora a Kazinczy-centennárium idején kezdődött és tartott Ferenc József megkoronázásáig (1859—1867). Zsinórdíszítés ugyan aze-
lőtt is volt, de ezekben az években jutott el fejlődésének csúcspontjára.

Régi szóbeli hagyományra hivatkozik, amikor elmondja, hogy „a magyar nemes vagy nábob nemcsak az agarászatban találta élvezetét és abban, hogy udvari cigányaival magát jól kimulassa, hanem abban is virtuskodott, hogy kinek van legügyesebb szabója. Ennek éppen úgy, mint az urasági ispánnak, kijárt a szabad lakás, és egyéb kommcenció, de másnak dolgozni, mint az uraságnak és cselédjeinek nem volt szabad. Ha nem volt dolga, elment inkább az urával vadászni vagy agarászni. Mikor pedig vendégeinek tiszteletére a házigazda díszes ruhát öltött és dicsérték jóállású bekecsét, dolmányát, különösen pedig gazdagon zsinórozott nadrágját, ez hízelgett neki. Azt is jelentette, hogy a dicséretmondó szintén vágyódik hasonló ruha után. A nemes megértette a célzást és barátját meg is lepte az annyira feldicsért ruhadarabbal, némelykor egész öltözzel is”.

Minden megyének, de minden szabómesternek is megvolt a saját ízlése, stílusa. Ettől eltérni semmi szín alatt nem lehetett.

A Kazinczy-centenáriumot követő évek nagy felbuzdulásának idején voltak olyan úriemberek is, kik borjúszejű ingujjban, virágos szűrben, árvalányhajas süvegben, hosszú, bunkósvégű bottal jártak az utcán, csakhogy minél magyarabbnak tűnjének föl. „Paraszt lett az úrból, hogy magyarnak látszassék.”

A szabadság és hazafias lelkesedés a szabólegényeket is áthatotta. Minden zsinórt fogható legény a vidéki városokból Pestre sereglert föl. Nem jöttek hiába. Az volt a legszerencsésebb mester, akinek legügyesebb és legjobb zsinórozó legényei voltak. A legény teljesen ízlése, képzelete szerint dolgozhatott.

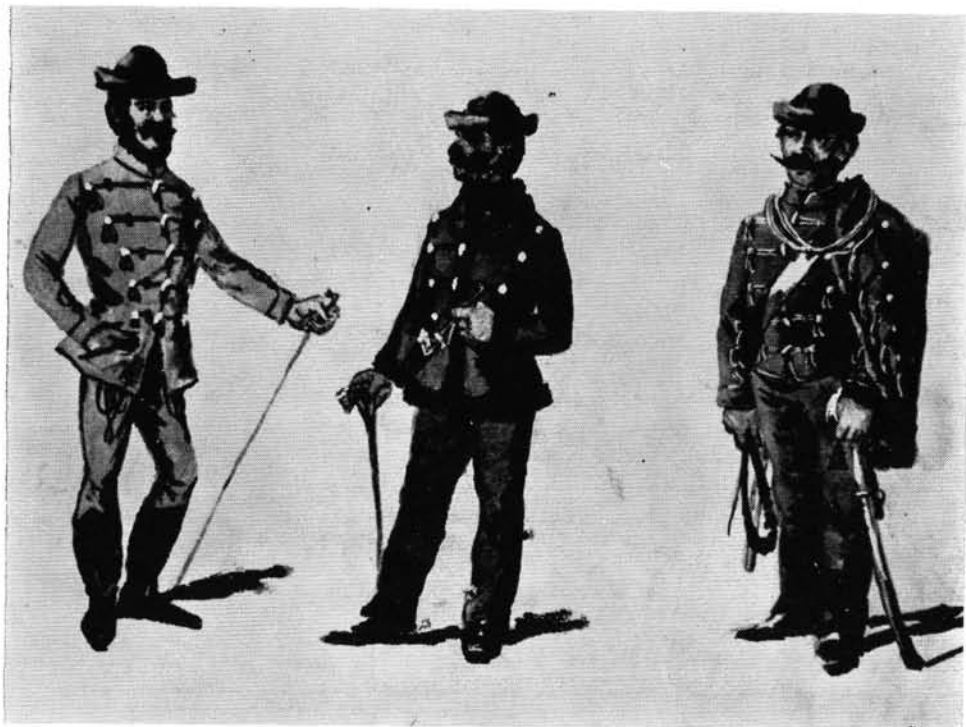
Jámbor Pál szabómesternek magyar divatlapja, amelyet a Nemzeti Színház szabó pártfogója, az öreg Kostyál Ádám sugalmazott, új irányba terelte a polgári és úri viseletet. Nem kellett most már az úrnak parasztruhában járnia, hogy magyarnak tessenek. Egymásután keletkezett az *atilla*, *árpád*, *buda*, *zrinyi*, *kazinczy*.

A koronázás után azonban ismét a nyugati viselet vette át a divat irányítását. Kabók meg akarja a feledéstől óvni a zsinórdíszítés formakincsét. Ennek megörökítése a célja, de emellett „fölbuzdulva azon hazafiak munkáin, kik a magyar díszítési stíl körül fáradoznak, a magyar díszítő stílt” óhajlja gyűjteményével gazdagítani.

Régi mesterek elbeszélése után elmondja, hogy a zsinórt selyemből is készítették, de a fekete ruhához, akár bársonyból, selyemből vagy posztóból készültek, a selyemzsinór sem tartósságra, sem színének állandóságára nem felelt meg a várakozásnak, mert a kefélés folytán felkócosodott, sőt idővel színehagyott is lett. Így tehát a teveszőrből készült zsinórok terjedtek el, melyek jól bírták a kefélést, sőt még utána szebek is lettek.

⁷ Kabók művéről, törekvéseiről *Győ[rgy] K[álmán]*, Magyar zsinórkészítés. Magyar Iparművészet, 1899, 161—165; Vö. még Magyar díszítő stíl. Rajzok a magyar zsinórozásokról és díszítésekről. SzN. 1898, 182. sz., *Beck P.*, A magyar zsinórdíszítésről. SzN. 1898, 219. sz.; Magyar zsinórdíszítés a falfestészetben. Kabók Imre ornamentikai műve után. SzN. 1899, 295. sz.; *K—i E* [= *Kisteleki Ede*]. Magyar stíl Szegeden. Hazai ipar a nemzeti alapon. SzH. 1901, 24. sz.; Kabók Imre nyugalomban. Szeged és Vidéke 1916, 8. sz.

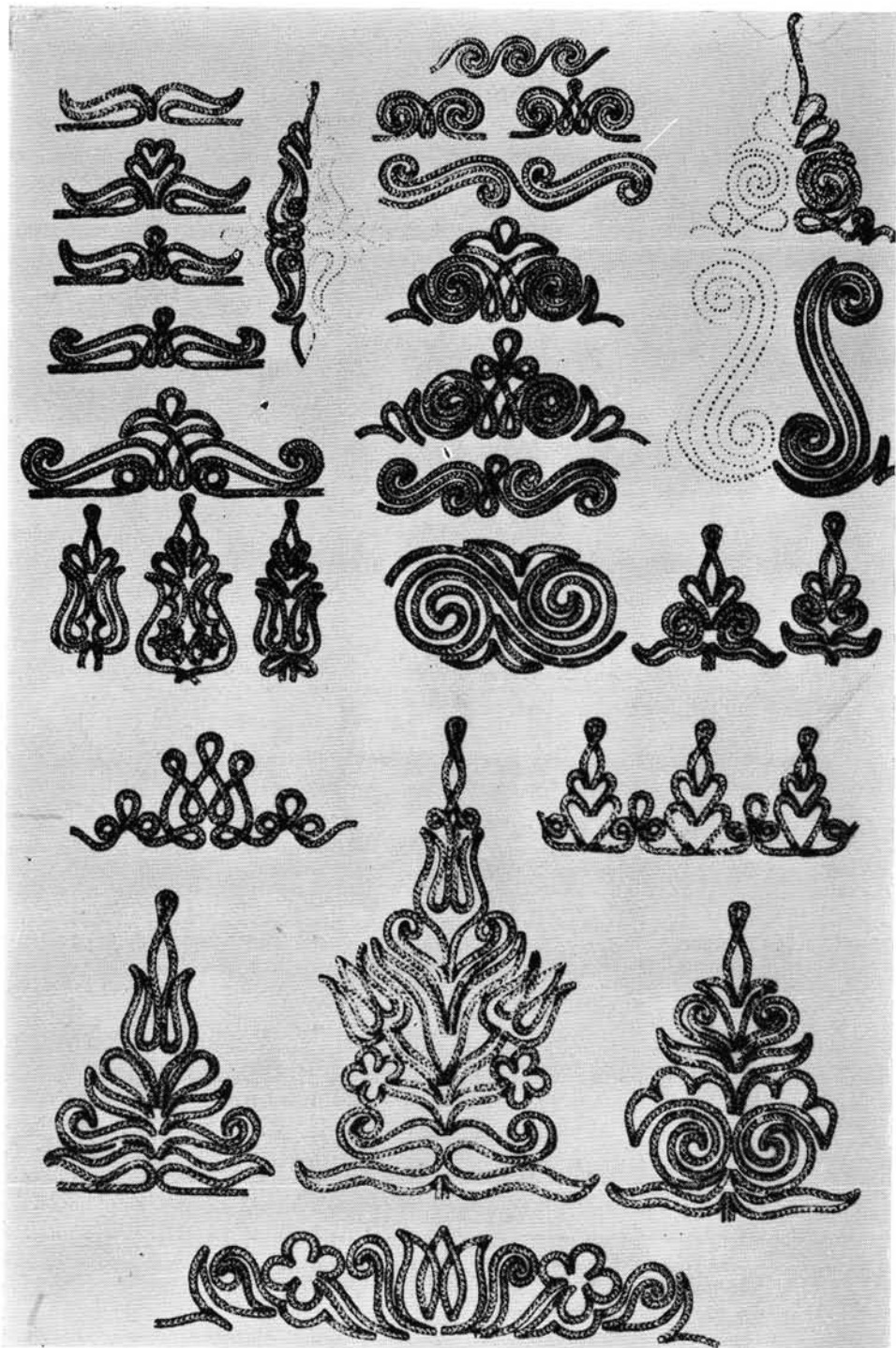
A teveszörből készült zsinór alakjára nézve lehetett *lapos*, *háromélű*, *négyélű* és *gömbölyű*. A lapos zsinórok közül a legkeskenyebbnek *sújtás*, az utána következőnek *bogárhátú*, a még szélesebbnek *szallag*, a háromélűnek pedig *borítás* volt a szakmai neve. A négyszögletes zsinórt egyenruhák díszítéséhez, a gömbölyűt pedig kizárólag gombkötő munkálatokhoz használták. A bogárhátú, sújtás és borítás néven em-

Kisbíró, kvártélymester, perzekutor zsinóros viselete (Tóth Molnár F. rajza, MFM)

legetett zsinórral csak akkor lehetett szépen és kedvvel dolgozni, ha nem géppel készült, hanem a gombkötő verte a nyergen a maga kezével. A zsinórdíszítés és sújtásosítás legalkalmasabb és legmutatósbab anyaga az arany vagy ezüst zsinór volt. Ezek ugyanis keményen állottak és így a sarkok, csúcsok, kanyarulatok, karikák igen tetszetően mutatkoztak.

A zsinórdíszítés — Kabók szerint — a borítással végződött. Ez a múlt század hatvanas éveiben annyira keresett volt, hogy a gombkötők nem győztek a nyergen eleget verni belőle. Feltaláltak ugyan egy gépet, amely a borítást gyorsan tudta készíteni. A baj azonban az volt, hogy a gép bél nélkül nem tudott dolgozni, az efafta borítást tisztes ruhára nem lehetett föltenni. Így aztán a géppel készített borítások csak olcsóbb, vásári munkára kerültek. Két szegedi iparos: Szabó Mihály gombkötő és Nigrényi Pál lakatos, addig fáradozott, amíg közösen fel nem talált olyan gépet, amely a borítást bél nélkül is tudta készíteni. Amikor azonban az új gépre a szabadalmat megnyerték, a borítás divatja már hanyatlásnak indult. Találmányuk elismerésben részesült, de anyagi hasznát már nem élvezhették, mert a „világpolgári” viselet jött divatba.

Kabók Imre mustráiból

Kabók Imre mustráiból

A gombkötő ipar voltaképpen a zsinórból horgolt és láncolt gombházak készítésével foglalkozott. Ezekből készült azután a *mentekötő*, *kapocs*, *öv*, *bojt*, *galambkosár*. Sajnos, a régebbi formák neveit már Kabók sem ismerték.

A zsinórdíszítés legrégebb alakja a *háromaskarika*. Régi mesterek azt állítják, hogy elnevezését a magyar korona pajzscímerében látható hármashalomról nyerte volna.

Ezután a *vitézkötést* jellemzi. „Korhú képek feltüntetése után állíthatom, miszerint a magyar nadrág zsinórdíszítése a XIX. század elejére esik, és először hármaskarikával díszítették, később vitézkötéssel. A vitézkötés... szára, mely a nadrágnílánson végződik, kétféle: egyszerű és duplaszárú. A vitézkötést megkülönböztetés okáért kétféleképp nevezik: a kerekkepűt *bakakötés*-nek, a hosszúkepűt pedig *huszárkötés*-nek. Fonása az orránál kezdődik és a nyakánál végződik.”

A *tulipánkötés* Szegeden igen kedvelt virágos kötés volt: a felsővárosi polgárok, hajósok és halászok égszín vagy búzavirágszín nadrágon, a rókusi polgárok pedig özbórszín vagy világos kávészínű nadrágon egy árnyalattal sötétebb zsinórból viselték. Ezt követte az egyszerű *duplaszív*, a *karikás duplaszív*, és a *rostélyos kötés*, mind borítászsinórból.

A *rostélyoskötés* Szegeden *boszorkánykötés* néven ismeretes.

„Melléknevet úgy nyerte, hogy a szegedieknek könnyen rááll a szájuk a boszorkány szóra, mivel a történeti nevezetesség Boszorkánysziget is itt van, s így a szegediek — s ezek közt a szabólegények is — ha valami rendkívülit látnak, azt boszorkánymunkának szokták nevezni. Ez is tehát rendkívüli díszes és szövevényes voltánál fogva ismeretes a *boszorkánykötés* néven Szegeden, ahol mai nap is még sokan viselik.”

A *sújtás*, *sújtászinór* néven emlegetett legkeskenyebb gombkötőzsinór csupán virágos díszítésül szolgált. Mindkét fele egyformán volt kiverve, mert a *virágozás* során hol az egyik, hol meg a másik került fölül.

A magyarszabó szakmában ismeretes a sújtással képzett *vízfolyás*, *csúcsos vízfolyás*, *kettős*-, másként *dupla vízfolyás*, továbbá a *lencsekarika*, *körtve*, *szív*, *patkó*, *hullám*, *bajusz*, *rozmaring*, *sasköröm*, *csiga*, *halfarka*, *tulipánt*, a *bajusz*, illetőleg tulipán továbbképzése a *sarokvirág*, *macskatalp*, *lant*, *rúzsza*, *dohánylevél*, *nyócas*, *topánka*, az ujjá díszítésül szolgáló *kápolna*, *pánt*, *szarkaláb*, *barátságomó*, *szarufa*, *csukafej*.

Mindezek a díszítések egyszerű formában köznapi, díszesebb változatokban pedig ünneplő ruhára kerültek. A magyarnadrághoz rövid felöltő, leginkább dolmány illett, mert a hosszabb kabát elföldte volna a vitézkötést.

Kabók kéziratának harmadik részében a magyar díszítő stílnak a hazai iparágakba való átviteléről szól. Fantáziájának, de korának jellemzésére is idézzük a következőket:

„Állítsunk lelki szemeink elé egy palotát, melynek sarka kupolában végződik. A kupola bordáit aranyozott rostélyos kötések láncolata díszíti, a bordák között felőlről lefelé és alólról fölfele aranyozott dohánylevelek, melyek nyolcas desenttel vannak kísérve, borítják. — A cseréptetőzet szintén rostélyos mintára szőnyszerűen van kirakva, már messziről föltünteteti a magyar stílt.

Az épület a falhoz tapadó lapos oszloprendben van tagozva — melyeknek fejeit dohánylevél, lapjait pedig rostélyos kötésű kőfaragó munka ékesíti, ily modorba folyik a díszítés tovább, míg végre a főbejárathoz érünk. — Mielőtt belépniénk, mindjárt szemünkbe ötlük a díszes kapu vasbetéte, mely szintén rostélyos kötésű, s remek kivitelű lakatos munka; a kapu vasalásai, a pántok szintén rostélyos kötésű díszbe végződnek. A mint a lépcsőházba belépünk, egy díszes függő lámpa vonja magára a figyelmet, mely tulipánkötésből van össze állítva. — Ugyanezeket a mintákat látjuk a vasrácsokon, melyek a lépcsőkön felvonulnak. — Belépvén a terembe először is a mennyezetet szemléljük; mely rózsaszín alappal bír és a közepén aranyozott lantvirágokból körbe összeállított koszorú díszlik, melynek közepéből díszes csillár lóg le tulipán virágba elágazó karjaival a villany körtékét fogva. A mennyezet szélei ünnepi S desenttel, a sarka ünnepi lant virágokkal van kárpitozva. Az oldalfalak kárpítja szintén ilyen módon lencse karikás szegélyzettel díszítve, melyek közt lant virágok vannak elrészletezve. — A szőnyeg, melyre lépünk, a mennyezet díszítésének hasonmása több színváltozatban. — A bútorok szövete pedig a faldíszítésekhez hasonlít. — Egy pár két ajtós szekrény vonja magára a

figyelmet, melynek teteje lapos oszlopon nyugszik, a tető pereme, valamint az oszlopfő tulipán kötés remek dombormű faragványokkal. — Az asztalon látunk egy magyar stílusú kézimunkát; mégpedig egy rózsaszínű selyem asztalfutó; melynek közepét aranyszállal kivarrt rostélyos kötés futja végig, széleit pedig ünnepi S desent díszíti. —

Az asztalon van még rostélyos kötésből összeállított remek ötvösmunka, mely névjegytartóul szolgál, és egy selyem dombornyomású díszmű, a családi album, melynek sarkai és kapcsai boszorkány kötésű ötvösmunkák.

Az úri ház többi termei megfelelő színváltozatban tulipán, rozsmaring, rózsza, stb. stílusban vannak díszítve.”

Kétségtelen, hogy Beck István (1848—1912) városi tisztviselő, a népművészeti hagyományok lelkes szegedi barátja ösztönözte Kabókot művének megalkotására. Ismeretsegeinél fogva föltétlenül ő volt az, aki Kabókot és kéziratát, rajzait Budapesten megismertette mindazokkal, akik a századvég magyaros iparművészeti törekvéseinek, a bontakozó, formakereső hazai szecesszió apostolai voltak. Kabók bebizonyította — számol be egy szegedi újsághír, amelyet Beck Pista írt vagy sugalmazott, — hogy díszítései „*átvihetők a magyar építészeti ornamentikába is, amely eddig még szakszerűen és ily eredeti felfogással nem volt művelve, és melyben ily természetes magyaros díszítéseket még nem tudtak építészaink sem fölmutatni.*

Az értékes gyűjteményt a napokban már Budapesten is bemutatják, és pedig elsősorban nem kisebb szakavatott kitűnőség nyilatkozott róla, mint Lechner Ödön műépítész, aki a gyűjteményről nemcsak elismerően nyilatkozott, de azt is kijelentette a gyűjtő (Kabók Imre) előtt, hogy azok a műépítészetben is előnyösen és könnyen alkalmazhatók és nagy hatást is fognak kelteni.”

Egy másik újságcikk írja: „*Kabók Imre ornamentikai munkáját a magyar építészeti stílus foglalkozó Lechner műépítész, Herman Ottó, Ráth György, a Képzőművészeti Tanács elnöke, Radicsics, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Lippich miniszteri tanácsos, Fitler Kamill miniszteri tanácsos, Vastagh György festőművész, Fadrusz János szobrász, Ágai Adolf, Jakab Ödön, Lipcsey Ádám író, Faragó rajzolóművész, Réthy Menotti iparfelügyelő, és több szaktekintélyeknek bemutatta, s azok mindnyájan elismeréssel nyilatkoztak munkájáról.”*

A kéziratot melegen méltatja a *Magyar Iparművészet* cikkírója, György Kálmán is, aki Kabók illusztrációiból is közül néhányat. Ennek köszönhetjük, hogy a kézirat mellett néhány rajzot is ismerünk. Mint mondtuk, az illusztrációs anyagnak eddig nem sikerült nyomára találjunk.

A Szegedi Napló beszámolója még elmondja, hogy Beck Pista felszólítására a katonai ügyosztály hivatali helyiségeit Kaszta Antal jeles szegedi szobafestő, Kabók mintái szerint festette ki. „A magyar ornamentika legszebb alakzatai: tulipán, rozsmaring, lantvirág, sasköröm, bajusz, lencsekarikák vannak a legremekebb formában, éppúgy mint a magyar díszruhákban a szabók szokták, itt is a falfestészetben föltüntetve.

Ha ezt a szobafestést régi emberek nézik, akik a hatvanas években még a magyar ruhát viselték, egész nemzeti lelkesedéssel dicsérik a magyar ornamentikának ilyen módon való bemutatását.”

Most midőn — folytatja a cikk — „az építészetben is annyira keresik az önálló magyar stílust, és az új országházat is festik Budapesten, ott lenne bemutatandó ez a falfestés, annál is inkább, mert a siba és szürnek virágdíszítései más nemzeteknél is előfordulnak, de ez a zsinórdíszítés ebben a formájában teljesen teljesen eredeti és magyar... Mert azt mindenki elismeri, aki ezen rajzokat látta, hogy a magyar zsinórdíszítés szövézetben, üveg- és porcelánfestészetben, a szőnyegek készítésénél és a szép magyar menyecskeknek fejre és nyakravaló kendőjének készítésénél, az ötvös művészetnél, a díszes vasrács kovácsolásánál, falfestészetnél, szóval mindenütt sikerrel alkalmazható.

Réthy Menotti iparfelügyelő legközelebb a torontáli szőnyegszövő gyárban készített Kabók Imre rajzai után magyar stílusban szőnyeget.” Azután a szövézetben asztalkendővel, abroszokkal is próbálkoznak.

Ez a tüzes lelkesedés már szinte gyermetegnek látszik előttünk. A millenium ünnepi hangulata, önbizalma árad belőle. Sajnos, nem tudjuk, hogy a tervezetésekből mi valósult meg. Beck Pista szobáját később értetlen közönnyel lemeszelték.

Kisteleki Ede tudomása szerint a szegedi új zsidótemplom (1903) ablakdíszsein is felcsillan Kabók mester szelleme.

Egyelőre azt sem tudjuk bizonyítani, de meglepő hasonlóságok láttán föltételezhetjük, hogy Lechner Ödön formakincsét is ihlethette Kabók Imre ornamentikájának gazdag világa. Ezt a művésznek Szeged városával való bensőséges emberi kapcsolatai, de magának Lechnernek szüntelen formakereső szenvedélye is megengedi.

*

A gombkötőmesterség szerszámkészletét és készítményeinek mustráit Juhász Antal közreműködésével a szegedi múzeum 1965-ben vásárolta meg Ótott Kovács Ferencről (1905—1962), az utolsó helybeli mestertől. Tudományát apja műhelyében sajtátította el. Apai nagyapja még zsindevágó volt egy szegedi fatelepen, apja (1875—1939) tizenkétéves korában félárván maradt és inasnak adták Kálló Antal gombkötőhöz, Juhász Gyula nagyapjához. A Kálló-műhely a szegedi céhes iparosság egyik fészében, a régi Palánkban volt, a Víz előtti Sörház, később Ipar utcában. Az öreg Ótott Kovács, miután Kálló mester kiöregedett és családjában nem akadt a szakmának folytatója, 1905-ben megkapta mesterének műhelyét, teljes felszereléssel együtt. Mint önálló mester a világháború kitöréséig a palánki Templom téren dolgozott. A megváltozott viszonyok miatt abbahagyta szakmáját és a postához került.

Gombkötőknél a család apraja-nagyja kivette részét a munkából. A gyerek, amikor hajtani tudta a gombolyítókereket, már segített a műhelyben. A mester felesége és leányai is dolgoztak, ők a horgolást végezték. Visszaemlékezés szerint a gombkötők egymás között házasodtak.

A mesterség utóvirágzása a harmincas években kezdődött. Újból divatba jött a zsinóros magyarruha, főleg a városi polgári rétegek körében, sőt a katonaságnál és a diákok körében is. A kereslet annyira megélénkült, hogy 1938-ban a fiatal Ótott Kovács iparendélyt váltott és mestervizsgát tett két paszományos előtt. Húgával kettesben dolgoztak.

A szegedi gombkötők magyarruhára való különböző zsinórokat, vitézkötéseket és gombokat készítettek, a paszományosok viszont lakásdíszítő rojtokat, bojtokat, horgolt díszeket állítottak elő. Gombkötőink viseleti igényeket elégitettek ki, *magyarmunka* került ki a kezükből. Dolgoztak a görögkeleti papság számára is, amely öltözetén kedvelte az efféle díszeket. Lehetséges, hogy ez még a hazai barokk katolikus papi viselet hatása.

A mesterség munkamódjait Ótott Kovács Ferenc elmondása és bemutatása nyomán Juhász részletesen leírta. Erről bővebben nem is szólunk, utalunk az ő előadására.

Első lépés volt a *zsinórverés*. Ennek több fajtája volt: kerek, szögletes. A *slingri* gömbölyűből készült, és a magyarszabónak már csak föl kellett a ruhára varrnia. Párosával árulták: az egyik darab végére varrták a gombkötő gombot, ami a másiknak a végén formált hurokba gombolódott.

Technika szerint volt *kötés*, *sodrás*, *horgolás*.

Mestereink leginkább ősztől farsang végéig árultak. Nyáron raktárra dolgoztak. Készítményeiket nem vitték ki a piacra, vásárra, hanem a vásárló iparosok, magyarszabók és csizmadiák keresték föl műhelyüket. Az előbbieket *csizmaszegőt* és *csizmarúzsát*, a szabók pedig magyarruhára való zsinórzatot vásároltak. Olykor-olykor papucsesók is ajtót nyitottak rájuk, ha a rendelő úgy kívánta, hogy papucsára *horgolt rúzs*a kerüljön. Az első világháború előtt a mi szegedi gombkötőinktől szereztek be szükségleteiket a bácskai, bánáti szabók, csizmadiák is.

KALAPOK

A *kalap*, *kalapos* szó a szegedi hagyományban csak a XIX. század legelején bukkan föl.¹ A férfiak téli sapkáját a szűcsök, *süveg*, *kalpag* néven emlegetett nyári fejrevalóját pedig a *süveggyártók*, *süvegesek* készítették. A máig virágzó *Süveg* szegedi családnév már az 1522. évi tizedjegyzékben is előfordul, és valamiképpen összefügg a mesterséggel. A név nyilván ebből a szóból való elvonás. Szegeden a süvegesekek külön céhük nem volt. Talán a szűrszabókhoz tartoztak. Az 1803. és 1812. évi Árszabás külön-külön sorolja föl a süvegesek és kalaposok portékáit. Itt is megnyilvánul tehát a helyi népviseleti hagyomány és a német eredetű polgárdivat ellentéte, küzdelme, amely a helyi magyar ízléshez való alkalmazkodás árán a kalapos céh győzelmével végződött.

A szegedi kalaposok önálló közösségük megalapításáig hol a besztercebányai, hol meg a budai anyacéhhez tartoztak. Ez az ingadozás, megítélésünk szerint, igen jellemző. A besztercebányai céh még a hazai barokk hagyományokat is képviseli, a budai pedig már az idegen eredetű divatot is szolgálja. A két ízlésformának mintegy eredője a szegedi céh szakmai világa, amelynek jogállása különben az Alföld jelentős részére kiterjedt. Magában foglalta Csongrád, Csanád, meg az egész Délvidék kalaposait, akiket a helyi céhiratok *landtmeister* néven emlegetnek.

A szegedi anyacéh több évtizedes fáradozás után 1815-ben született meg: *Azon 19 Mestereknek érdemes neveik, kik a Felséges Privilégium Váltásáért 26 esztendő alatt fáradhatatlan iparkodásaik mellett pénzbeli segedelmeiket a meg kívántató üdőkben szívesen adták, hogy a Felséges Privilégiumot megnyerhették, így rendre vagy végre meg is nyerték. 1815. October 18án. 1ső. Timpauer János +. 2. Auer Péter öreg. 3. Auer János öreg +. 4. Sinogel János. 5. Sekul György öreg. +. 6. Horvát Mihály. 7. Petrik János öreg. 8. Podhorski Adám +. 9. Sinogel Mátyás. 10. Damkó Sámuel. 11. Timpauer József öreg. 12. Auer Péter ifjabb, ki is már Mester volt Pesten, mégis az akkoron fent állott Társaságnál, mint Mester fiának remekelni kellett leg elsőbben 1809. évben és így az utánna valóknak is. 13. Saliga András +. 14. Auer János ifjabb +. 15. Börtsök Antal. 16. Gyórfi Ferencz +. 17. Loos György +. 18. Slosser János +. 19. Auer Josef.*

Ezek után hozzájuk állottak még két öreg Mesterek és az említett évben és hóban a 19 Mesterek után be is irattattak Tauf János +, Lemle Mihály +.

Fell jegyzése Azon öszve adatott pénzeknek, melyeket azon 19 Kalapos Mesterek, kik a Felséges Privilégiumért öszve adogatták, a többi költségeken kívül, mely fejenként 40 forintokat tézen az 1815. esztendőben 16dik Octoberben, mely pénzek summába téznek 760 fkat az akkori folyó pénzben.

A kitett summából 6 rendbeli quietantiák értelme szerént, a felyebbi ki irt esztendőben és holnapban azon 19 Mesterek a Felséges Privilégiumért Nemzetes Krozan János nagy kereskedő Úrnak fizettek, és azt ő fel is küldötte Bétsbe, hová kívántattot.

1. Horváth József Agens Úr Honoráriumával együtt 462 fl.
2. Virág Péter fő Jegyző Úrnak a levelezés alkalmatosságával, fáradságaért leg utóbbszor 20 f.
3. A Posta Költségre fizetődött 8 f 77 kr.
4. A Ché Ládáért Faragó Antalnak 55 f.

¹ A kalaposság szegedi múltjáról Reizner III, 456; Hilf 68; Jenőfi 41.

5. A lakatosnak Smind Jánosnak 6 f.
6. Bétsbe Prágába Budára publicatióért 36 f.

641 f, 77 kr.

Így a feljebbi 760 fbul még maradt 18 f 23 kr.

A családi hagyomány szívós erejére vall, hogy az Auer-, Lemle-, Timpauer-, továbbá a Szolcsányi-műhely még a XX. század első negyedében, részben még most is dolgozik.

A céh magyar-német keverékjellegét mutatja, hogy a jegyzőkönyvet magyarul írják, a pecsét szövege azonban német. Az 1817-ben készült kék selyem zászló felírása latin: VEXILLUM PETASIATORUM és német: EHRAMES HUTMACHER HANDWERKS STANDAR. Egyik oldalán a Boldogasszony, a másikon pedig Jakab apostol, akinek patronátusa még középkori hagyományokban gyökerezik. Ugyanis azok a zárándokok, akik a spanyol Compostella kolostorát, Jakab apostol ereklyéit fölkeresték, föltűnő kalapot hordtak. Erről más vonatkozásban még megemlékezünk.

A szegedi kalapocéhhez tartoztak: Kecskemét, Nagykőrös, Halas, Szabadka, Csongrád, Szentes, Hódmezővásárhely, Makó, Csanádpalota, Nagylak, Nagyszentmiklós, Nagybecskerek, Nagykikinda, Csóka, Nagykömlös, Óbecse, Zenta, Péterréve, Ada, Dorozsma fiókcéhei.

Az egyik még élő mester, a szegedi kalaposdinasztiából származó Szolcsányi Dezső a családi műhelynek számos régi kalapkészítményére, szakmai elnevezésére emlékezett.

A mai gyári anyagból készült újabb kalappal szemben a *kézimunkakalap* teljes egészében, hagyományosan a mester műhelyében készült.

A *halászkalap* tartósrá készült, különleges formája nem volt. Széles karimájával merítették és vizet ittak a Tiszából belőle.

A *juhászkalap* csonkakúp módjára keskenyedett, széle lapos volt. Erősre, vastagra készült. Mint mondogatták, legénynek kellett ugyancsak lenni, aki benyomta a tetejét. Vevője odahaza még jól be is zsírozta, nyilván verekedésekre is gondolt.

A *kocsiskalapot* uraság, továbbá Szeged városi hatósága vásárolta kocsisai számára. Toll is járt hozzá, a mesternék *anolin* festékekkel színezték.

A szélesvállu, zömök tápai fiatalok leginkább a csákószerű *hatvarratúkalapot* kedvelték. A fejük bubján hordták, hogy magasabbnak tűnjenek.

A *cigánykalap* fényes, magas gömbölyű tetejű, fekete színű volt. Finomabb fajtája a *selyömkalap*, *Kossuth-kalap*.

A gömbölyű fejű bánati szerbek a lapostetejű kerek formájú kalapot kedvelték. Ilyenl jártak mestereink az ottani vásárookra.

A kalapot régebben a férfinép apraja-nagyja viselte, alig került le a fejről. Meg lehetett ismerni, ki hova való. Vásároló kalaposaink készlete a helyi ízléshez igazodott.

CSINÁLTVIRÁGKÉSZÍTŐK

A szegedi művirágipar kialakulása adatok híján nem áll világosan előttünk. Föltehetőleg a barokk időkben kezd nyilván osztrák-bajor hatásra bontakozni, és eleinte a szakrális iparművészet körében bukkan föl. Főleg falra akasztott szenteltgyertyák, házi szentképek díszítésében, keretdekorációjában jutnak szóhoz, és valamikor búcsújáró helyeken vásárolhatták őket. Biztos, hogy a múlt század elején Szegeden még nem készítenek belőlük művirágkoszorút. A sírok megkoszorúzása ugyan is csak a század derekától kezdve válik hazánkban általánossá.

A művirág mindenestre szinte napjainkig megtartotta kultikus, vagy legalábbis ünnepi, társadalmi jellegét (menyasszonyi koszorú, lakodalmi virág, regrutadísz). Szegedi föltűnéséről sajnos nincsenek adataink, de visszaemlékezések szerint a múlt század utolsó évtizedeiben már viselik őket. Ebben az időben az osztrák és cseh művirágipar látja el a szegedi nép szükségleteit. A századforduló táján azonban már műhelyek is dolgoznak Szegeden, amelyekben a készen kapható alkatrészeket állítják össze a vevők ízlése, szándéka szerint.

A ruhának, lakásnak művirággal való polgári díszítése mindig a divat hullámzásaitól függ, a szegedi tájon azonban jellegzetessé nem vált. Erről tehát nem is szólnunk.

Az első szegedi önálló művirágkészítő 1894-ben bukkan föl az iparkamarai jelentésekben. A portékát sokáig rövidáru-boltban árusították. Itt külön ügyeskezü asszony formálta át a vevő, illetőleg rendelő kívánsága szerint. Voltak élővirágkereskedések is, amelyek művirágot is tartottak raktáron.

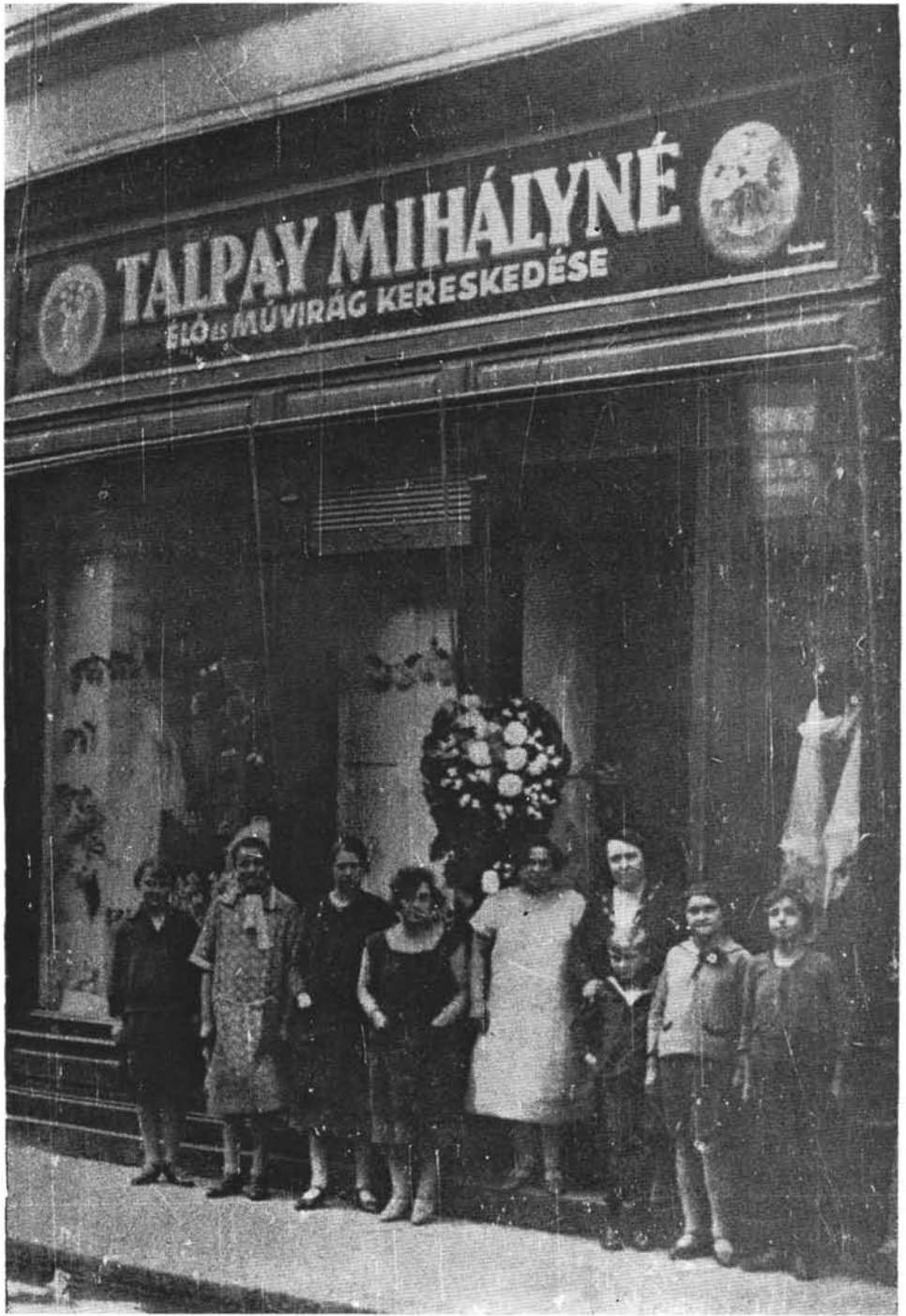
Szeged legjelesebb művirágkészítője Talpay Mihályné Schuster Magdolna (1884—1972), aki a torontáli Nagyósz német faluban született. A gyöngécske szervezetű lányt szülei Szegedre adták, és Kiss Rózsi kezei alatt tanulta ki a mesterséget. Boros Miksa Széchenyi téri, széles paraszti vevőkörrel rendelkező boltjában is dolgozott. Szakmai tudásának fejlesztésére Budapesten is eltöltött néhány hónapot. 1913-ban nyitja meg a piacokat összekötő Csekonics (ma: Nagy Jenő) utcában üzletét, amely 1971-ben szűnt meg.

Már régóta egyedül dolgozott, legfőljebb nyugalomban élő férje segített neki. Valamikor női alkalmazottjai is voltak, akiknek segítségével viszonteladásra is készített. Így szállított Majsára, Kistelekre, Mórahalomra, Balástyára, Pusztamérgesre, Öttömörsre, tehát olyan helyekre, amelyeknek izlésvilágát jelentős részben Szeged, a Város népe szabta meg.

*

A művirág, szegedi ajkakon inkább *csináltvirág*,¹ régebben csak textilanyagból készült, újabban papírból, illetőleg műanyagból is.

¹ Az anyaggyűjtést Talpay Mihálynénál irányításunkkal *Balogi Kornélia* hallgatónk végezte (1963), aki ebből *A szegedi művirágkészítés néprajzi vonatkozásai és szokincse* címen szakdolgozatot írt.

Talpayné „csináltvirág”-boltja

A virágok anyaga az érdes tapintású, tartós *marclin selyöm*, a fényes *krisztalin selyöm*, továbbá a *krepszatin*, *angolbatiszt*, finomabb vászon, így a *pamukvászon*. Modern anyag a *lam*, egyik oldalán fényes, a másikon matt. Papírfajták a *krepp-papír*, *cirinpapír*, *selyömpapír*.

Az anyagok színe természetesen sokféle. Ezeket köznyelvi nevükön emlegetik. Kivétel a rózsaszín, amelynek három árnyalatáról beszélnek: a lilába játszó *tápai rózsaszín*, *ceriz rózsaszín* és *laksz-rózsaszín*.

A szakmának nem foglalkozunk minden alkotásával, csak azokkal, amelyek a szegedi népeletben, szokásvilágban jelentőségre jutottak.

Az első világháború előtt a szegedi parasztlányoknak tisztos hagyományuk volt, hogy férjhezmenetelük előtt elzarándokoljanak a híres délvidéki búcsújáráhelyre, Radnára. Ez Kisasszonykor történt. Hazajövet a város határában ünnepélyesen várták őket szüleik, hozzátartozóik, lánybarátaik, legényismerőseik, akiktől többek között díszes művirágcsokrot kaptak.

Ez volt a kerekre formált, 30—35 cm átmérőjű, színes: rózsából, szekfűből, nefelejcsből, gyöngyvirágból formált, papír, selyem vagy fátyol *mancsettával* körülfogott *radnai virág*, *radnai csokor*, amelyet a szakmában egyébként *biedermeier csokor* néven tartanak számon. Arasznyi széles szalag lógott le róluk, *Isten hozott* fölírással. A csokor tetején volt egy kis madáralak, rendszeren galamb, csőrében szintén újra *Isten hozott* fölírású nefelejcskoszorúval. A menyasszonyruhába öltöztetett lány ékesítéséhez hozzátartozott még a blúzra tűzött, tenyérszerű nagyságú ágas mirtuszából és gyöngyvirágból összeállított és a szakmában *gézsacsokor* nevű virágdísz is, amelylyel teletűzdelték, beborították ruhájának elejét.

A lány fejére pedig odakerült a hátul nyitott, mirtuszából készült, tornyos *radnai koszorú* is, oldalt *loggóval*. Ez puha drótra tűzött mirtuszlánc volt, amelyet a fül mellett a hajba fontak.

A radnai virág csak a lányokat illette, asszonyok legfőljebb élővirágcsokrot kaptak. Olykor egy-egy legény kabátjára is jutott belőle.

A *lakodalmi virág* összefoglaló megjelölés, amelyhez hozzátartozik olykor még manapság is a *vőlegényvirág*, *násznagyvirág*, *vőfélyvirág*, *vendégvirág* és a *ménnyasszonykoszorú* is.

A vőlegényvirág fehér: *ágas* vagy *kerek* mirtuszából készül. Méret és színösszeállítás szerint hat-hét változata van. Bent a Városban kicsiny: fehér szalaggal átkötött, egyetlen, egy ágú apró mirtuszából és egyetlen narancsvirágból áll. Tanyaiak nagyobb, kerek virágot rendelnek. Ennek összetétele hétfvű fehér zsenilia, közepén mirtuszvirággal, ennek közepén meg szintén fehér zsenilia, cukorrózsa gyönggyel és egy kis zölddel.

A násznagyvirág a vőlegényéhez hasonlít, de nagyobb nála: több ágú mirtusz, egy narancsvirág, továbbá zöld levél alkotja. Alakja inkább hosszúkás, nem kerek. Elvértve az örömapa és örömanya is kap a násznagyéhoz hasonló, de kisebb virágot.

A vőfélyvirágnak két fajtája van: a *kalapvirág* és a *mejjvirág*, amelyeket egyidejűleg kell hordani. Egyes környékbeli falukban a koszorúslányok vásárolják, legtöbbször azonban a menyasszony veszi.

A kalapvirág nagysága 20—25 cm, hét vadrózsás kék vagy rózsaszín virágból, illetőleg bimbóból áll. Régebben 9—11 szekfű és rózsabimbó, esetleg gyöngyvirág és nefelejcs díszítette. A szegedi vőfély kalapvirágában valamikor aranykalász és rezgők is voltak. Hozzá tartozott még a szabadon libegő, két méternyi hosszúságú, széles, kék vagy rózsaszínű szalag is.

A mellvirág színben a kalapvirággal egyezik. Több fajtája van: egyetlen rózsabimbó három levéllel. Esetleg egyetlen háromágú mirtusz gyöngyvirággal és alma-

Alsóvárosi leány radnai búcsús ünneplőben

virággal. Másfél méter hosszú szalag is jár hozzá, amely színes, Dorozsmán azonban fehér.

Az egyszerűbb vendégvirág kizárólag a lakodalom férfitvendégeit illeti, az apró fiúgyerekeket is. Ez a tanyákon, környékbeli falukban más-más összeállítású.

Művirágból készül a *ményasszonycsokor* és *koszorúslánycsokor* is. Az előbbi fehér szekfűből és kálából állott. Általában tizenöt szál kála, hat szekfű és három lilium alkotja. A szekfűdíszes koszorúslánycsokor mindig rózsaszínű. Ezt legények veszik a számukra.

A menyasszonykoszorú régebben pártára emlékeztetett. Ma is ezt viselik Tömörkényben, Ötömösön. Elöl félhold alakú, magassága 4—5 cm, hátul csak mirtuszbogycokkal díszített, szabályozható hosszúságú drótja van. Általában a nagyobbban 16—17 álló mirtuszág, a kisebbben pedig 11 látható. A középső hét ágon négy bogycsokor van. Kissé előredőlve kerül a menyasszony fejére.

A mirtuszról, gyöngyről, narancsvirágból álló *tornyoskoszorú* ehhez hasonló (Tápé, Ötömös). Kereken magasodik, magassága olykor 15 cm.

Ma leginkább a *korona* járja, amely hátul is zárt. Változatainak szakmai megjelölése: *éva, júlia, féljúlia*.

A liturgikus jellegű egyéb díszek közé tartozik a *szűzpárnakoszorú, szűzkoszorú*, amelyet a lány- vagy legényhalott temetési menetében vittek. Még 1961-ben is rendelték belőle tanyaiak, tápaiak. Fehér mirtuszról készül, apró liliummal.

Lánygyermek fejére kerül első áldozáskor az *áldozókoszorú*, amely kis, fehér cukorrózsákból áll. Szakmai változatai: *félkoszorú, egészkoszorú, körűkoszorú*.

Barokk templomi hagyomány paraszti sarjadékként a szoba máriaképét is díszítették régebben keretbe foglalt művirággal. Ez volt a *máriaképvirág*. Megjegyezzük, hogy a radnai koszorút, az újabb évtizedekben a menyasszonykoszorút és véglegényvirágot is beüvegezték, mély keretbe helyezik, és szoba falára akasztják.

A *regutavirág*, tanyán, Tápén olykor még napjainkban is fölkerül a legény kalapjára, mellére. *Regutaszallag, regutapántlika* volt annak a szalagnak neve, amelyet még századunk elején is a katonai sorozáson alkalmasnak talált legények, tehát a *reguták*, újoncok viseltek.

A tápaiakat régebben Dorozsmán, a járás székhelyén sorozták. Az alkalmasok mindjárt utána szalagot vettek, és nagy csokorban a kalapjukra kötötték. Természetesen hangos nótaszóval tértek haza. Tápén minden regruta átadta a maga pántlikáját annak a lánynak, aki kedves volt neki. Ennek fejében azután a lány három egymásra következő vasárnap reggel szép rezgős, vásárolt csináltvirágot küldött a legénynek, aki föltűzte, és így ment a templomba, mulatságra. Később a virágot tükör, fénykép mellé tűzve őrizték meg. A legény olykor több szalagot is vett, amelyeket legközelebbi lányrokonainak nyújtott át. Alsóvároson a lányok csináltvirágból való nefelej-cset vettek regutakedveseik számára, akik természetesen viselték is. Kisteleken a múlt század végén a hosszú regrutaszalag színét úgy válogatták meg, hogy elárulja, milyen fegyver alá szólították a legényt.

Balogi Kornélia szól a művirág-elemek készítési módjáról is. Főbb díszek:

almavirág, amely két rétegből áll és rózsaszín, árnyalt festésű papírból készül. Sárga papírbibe van benne, egy levél megy hozzá. Öt- vagy hatágú kiütővassal készítik, melegen gömbölyítik.

Cukorrózsa. Több méretben papírból és selyemből készítik. Négy-öt szirmú rétege van. Az alsó sima, a felső hármat gömbölyítik.

Őszirózsa. Papírból ollóval kivágva készül, de erősen gömbölyítik, két levéllel díszítik. Pikéből kitűzővirágnak, papírból sírkoszorúra készítik.

Rózsa. Selyemből, bársonyból, újabban műnyagból készül. Színe igen változatos. A kalap- és mellvirág rózsabimbója erősen stilizált, kék színű.

Moharózsa. Cukott rózsa, külső részén mohával. Már nem divatos.

Vadrózsa. Papírból fehéren ütik ki. Még formázás előtt szélüket festékbe mártják vagy befűjják festékszóróval.

Szekfű. Selyemből vagy papírból készül, hat szíromréteg alkotja. Ha selyemből van, gömbölyíteni kell. Színe fehér vagy rózsaszín.

Kála. Pontos mása az igazi kálának, de porzója nem sárga, hanem zöld. Mérete is egyezik az élővel.

Liliom. Selyemből, laméből készül, általában kézzel szabják. Hat szíromlevélből áll, a szírmokat dróttal merevítik, illetőleg gömbölyítik. Porzója három mirtuszbagyó. Ha menyasszonyi csokorba készül, két levelet is tesznek a szárára.

Százsorszép. Több színben készül. Vassal ütik ki. Levél nincs rajta, a virágnak fészke nincs. Leginkább vendégvirág vagy szalag végén dísz.

Narancsvirág. Kisebb mint a valódi, kis sárga porzó van benne.

Jácint. Kítűző virágnak használatos.

Dália. Kézzel is lehet vágni, de kiütővasa is van. Ma már nem divatos.

Akácvirág. Természetes színben lakásdísznek készül. Papírból készült leveleit lakkal vonják be.

Gyöngyvirág. Mindig fehér. Papírból, selyemből, vászonból készül a legkisebb kiütővassal.

Nefelejcs. Valamivel nagyobb mint az igazi. Kék virágában sárga porzók vannak, levelei hiányzanak.

Orgona. Különleges kiütő- és sütővassal készül.

Csokormirtusz. 20—25 cm hosszú száron mirtuszbagyók.

FÉSŰSÖK

A szegedi fésűség múltjáról alig tudunk valamit, bár föltehető, hogy régóta virágzik. A Városra hosszú évszázadokon át jellemző állattenyésztés mellett a mesterség már korán kibontakozhatott. Erre utal az 1522. egyházi tizedjegyzékben előforduló *Fűsűs* (Fijsses), *Fűsűgyártó* (Fwszgyartho) családnév is. Az iparágnak a szegedi céhesség főnmaradt emlékei között nincs nyoma, önálló céh gyanánt tehát aligha élt.

Az 1813. évi hatósági *Árszabás* felsorolása szerint

- 1 *Nagyobb közönséges Fűsű 36 kr.*
- 1 *Nagyobb középszerű Fűsű 24 kr.*
- 1 *Nagyobb kisebb Fűsű 18 kr.*
- 1 *Nagyobb legkisebb Fűsű 10 kr.*
2. *Egy frantzia módra készült bontó fűsű 24 kr.*
Közönséges módra készült bontó fűsű 12 kr.
kisebb 6 kr.
3. *Görbe fűsű jobb féle 10 kr.*
detto alább való 6 kr.
4. *Sűrű fűsű nagyobb, mellyek egyik széle ritka, a másik sűrű 8 kr.*
kisebb detto 6 kr.
leg kisebb 4 kr.
5. *Frantzia módra készült Friseur fűsű 20 kr.*
közönséges nagyobb detto 14 kr.
közönséges kisebb detto 10 kr.
6. *Nagyobb ló fűsű 30 kr.*
kisebb detto 20 kr.
leg kisebb 12 kr.
7. *Nagyobb puska por tartó 1 Ft 12 kr.*
kisebb detto 36 kr.
A marha szarvak hegyeinek száza adatni fog kétszínlőknek 4 Ft.

A múlt századból származó adatok szerint 1880-ban Szegeden 5 fésűs, tréfásan *tetűpuskás* dolgozott 1 segéddel és 1 inassal, 1890-ben szintén 5 mester 1 legénnyel, 1900-ban pedig 4 mester 1 segéddel.¹ Negyedszázad múlva (1926) 4 fésűs működött, köztük a híres Hírháger Ferenc, aki már az 1876. évi kiállításon érdemérmert nyert, továbbá Papp Mihály és az aranyéremmel kitüntetett Tóth Pál. Özvegye, Tóth Pálné még az ötvenes években is dolgozott, átmenetileg Trippelz Miklós volt torontálszécsányi fésűsmester segítségével. A Papp-műhely szövetkezeti üzemmé lett.

A fésűsöknek általában nem volt boltjuk. Készítményeiket hetipiacon, vásáron, búcsún sátor alatt árusították. Tekintettel arra, hogy a fésű igen tartós szerszám, és ha vigyáznak rá, életem át elszolgál, nem volt sok fésűgyártó Szegeden sem. Hátterbe szorulásuk elsősorban nem a legeltető állattenyésztés hanyatlásával, hanem az

¹ *Kulinyi* 635.

olcsóbb gyári portékák terjedésével van összefüggésben. Ez visszaemlékezések szerint a múlt század hetvenes éveitől kezd terjedni.

A fésűs anyaga a marhaszarv, éspedig az *ökörszarv*: ez a legvastagabb, legszebb; *tehénzarv*, olykor a *bivalyszarv*: ez a legtartósabb. A *pata* nem kerül feldolgozásra. Beszerzése a vágóhídon kilószámra, a szebb szarvaknál darabszámra történt. A régi címeres magyar ökör szarvát tartották legtöbbszörre.

A hagyományos munkamenet szabatos leírása már nem sikerült, csak a főbb mozzanatokot tudjuk bemutatni. Kezünkben volt ugyan *N. Bartha Károly* jeles műve,² továbbá tanítványunk, *Császtvai István* jutalmazott egyetemi pályadolgozata,³ amely az utolsó makai fésűsmester, Kerékgyártó Lajos műhelyét és munkáját írja le, szegedi anyagunkat azonban mégsem egészítettük ki belőlük, bár föltételezhető a szókinésben és munkamenetben bizonyos országos egyezés.

A szarvakat először napon vagy kemencében megszáritották. Ha annyi szarut vásároltak egyszerre, hogy hosszú ideig elég volt, akkor sötét kamrába rakták, de nem verték ki belőle a tülkben levő csontot. Így ugyanis meg tudták akadályozni a szaru korhadását. A csontot csak közvetlen földolgozás előtt verték ki.

Munkára fogva a kívánt méret szerint a *darabolófűrész* segítségével levágta a mester a szaru hegyét. A levágott hegyet, csücsköt jó áron esztergályos, csutorakészítő vásárolta meg, aki pipacsutorát, botvéget készített belőle.

Ezután következett hosszában a *szarubevágás*, majdpedig a *kifőzés* került sorra. Ezután a kifőzött szarut a *melegítőfa* néven emlegetett, 60—70 cm hosszú lapockára húzták rá, és láng fölé tartották, forgatták, hogy kiegyenesedjék. Innen a felvágott szaru két vastábla közé présbe, présfogóba került. Itt hült ki. Most szedték ki belőle a *hérnyózókés* segítségével az ereket, hogy a fésű majd szebben mutasson. Ez volt a *hérnyózás*. A szarut szükség szerint még többször melegítették és ismét présbe tették. Ha a mester már jónak találta, akkor *kraccolt*, vagyis kétkézvonószerű, vasrúdba erősített kétélű késsel simára síkálta a szarut. Ezután a szarura ragasztott papírformák nyomán fűrészsel kiszabta a kívánt alakot. Tapasztaltabb mestereknek nem volt szükségük formákra. A kivágott szarut a *műhely* néven emlegetett munkaasztalra szerelt klupniba, csipeszbe szorították és ráspolyozni kezdték, hogy felülete egyenletessé váljék. A most következő *fogvágás* régen kézzel, illetőleg *fogfűrészsel*, újabban *fogvágógép* segítségével a *krakszni* néven emlegetett padon, szintén klupniba fogva történt. A fésűfogakat is kellően eldolgozták, kihegyezték. Még csak a *polirozás*, fényesítés volt hátra.

A *szaruforgács* néven emlegetett fűrészporszerű hulladékot virágkertészek örömmel vásárolták meg, mert kitűnő trágyaanyag. A nagyobb törmelékéből *szarugomb* is készült.

Ismeretes, hogy a fésűnek az emberi haj tisztításában, rendben tartásában, díszítésében van nélkülözhetetlen szerepe.

Felsoroljuk végül a fésűfajtákat. A ritkás, hosszúfogú *bontófésű* a fehérszínű hajának kibontására, kifésülésére szolgál. Ennek a szakmában *nyelesbontó* a neve. A szépen kidolgozott, női frizúrához való hajlított fésű a *svábfésű*, a haj elválasztására alkalmas a *stílfésű*, mindkét oldalán: egyikén sűrűn, a másikon pedig ritkán kifogazott a *parasztfésű*. Ez utóbbit népünk *sűrűfésű*, tréfásan *tetűpuska* néven emlegeti. A hajdani parasztkonty feltűzésére szolgált a *kontyfésű*. A *félkörfésű* hajlékony anyagból, félkörre formált fésű, amely napjainkban már olykor csak parasztlánykák hátraférsült hajának leszorítására szolgál. A század elején még nagylányok is hordták. A zseb-

² *N. Bartha K.*, A debreceni fésűsmesterség. Debrecen 1929.

³ *Császtvai I.*, A magyar fésűs kismesterség. Kéziratot egyetemi pályadolgozat. 1952.

fésűnek *parizer* a szakmai neve. Tömörkény megőrizte a hajdani *bádofésű* emlékezetét is.⁴ Ez öregemberek hosszú haját fogta össze hátulról.

Szaruból készül a *cipőhúzó* is. A fölmelegített szarut *valcni* néven emlegetett, két részből álló faformába teszik, hogy a cipőhúzó megszokott alakját vegye föl.

⁴ *Egyszerű emberek* 70.